

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

AĞUSTOS - EYLÜL 1999 SAYI: 392-393 1.000.000TL.

Sosyal Demokrasi

Cüneyt Akalın • Mensur Akgün • İlker Aktükün

• Toktamış Ateş • Ralf Dahrendorf • Ahmet Demirel

• Anthony Giddens • Leo Panitch • Kemâli Saybaşı

• Daniel Singer • Hugh Stretton • Erol Tuncer • Galip L. Yalman

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

42 YILDIR DÜNYADA ÖNDE GELEN...

1 Haliç Köprüsü Yenilenmesi ve Genişletilmesi
2 Bakü Uluslararası Havalimanı Terminali

3 Aktau Limanı Rehabilitasyonu, Kazakistan
4 Kızıltepeler Kültür ve Ticaret Merkezi, Moskova

ENKA

İNŞAAT VE SANAYİ A.Ş.

MERKEZ ADRESİ :
Balmumcu / Beşiktaş 80780 İSTANBUL
Tel: (0212) 274 25 40 Fax: (0212) 272 88 69
e-mail : eradauenka@superonline.com
[http : //www.turkishnews.com/sponsors/enka](http://www.turkishnews.com/sponsors/enka)

8

80'li yılların başında Reagan-Thatcher ikilisinin adı ile bütünleşen neo-liberal gelişmeler, ya da sermayenin yeniden atağı, iktisadî ve siyasî açıdan çok önemli sonuçlara yol açtı. Bir yandan 80'li yılların sonunda "sosyalist" ülkeler tarih sahnesinden çekilirken, bir yandan da Sosyal Demokrat Partiler yeniden yapılanmak zorunda kaldılar. Üst üste gelen seçim yenilgilerinden sonra, 1989'da İngiliz İşçi Partisi lideri N.Kinnock ile sağa kayma belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Aynı yıllarda, 1981'de iktidara gelen Fransa'da Mitterrand başkanlığındaki sosyalistlerin genişlemeci politikaları başarısızlığa uğruyor, IMF reçeteleri ile uyum sağlamaya başlıyorlardı.

Sosyal demokrat hareket kurumsallaşmasını, tarihi olarak 1929 büyük ekonomik krizine ve Sovyet Devrimi'nin Avrupa'da yarattığı tehdide borçludur. Bu faktörlerin ortadan kalkmasıyla, sosyal demokrasinin de yeniden tanımlanması zorunlu olmaktadır. Bütün bu gelişmeler, Max Weber'in şu tarihi öngörüsünü doğrular niteliktedir: "Uzun vadede sosyal demokrasi devleti fethetmez, devlet partiyi fetheder."

İktisat'tan

70'li yılların başında, Türkiye'de Sosyal Demokrat Hareket'in başarı şansı ve ideolojisi iki eksen üzerinde tartışılmaktaydı. İktisadi alana ağırlık veren birinci eksen, Avrupa ülkelerinin gelişmişlik düzeyinin sosyal demokrat politikalarının uygulanmasını mümkün kıldığı, oysa Türkiye gibi henüz kalkınmasını sağlayamamış bir ülkede sosyal demokrat bölüşüm politikalarının uygulama şansı olup olmadığı idi. İkinci ideolojik eksen ise, Avrupa'da sosyal demokrasinin Marksist kökenli olduğu ve sosyalizme bir alternatif olarak geliştiği, Türkiye'de ise Marksist bir kökenden söz edilmesinin söz konusu olmadığı görüşüydü.

Avrupa'daki gelişmelerde de ortaya çıktığı gibi, neo-liberal dalgaya karşı bir tez üretilememiş, Türkiye liberal politikalara ve dış dünyaya entegre oldukça sosyal demokrat partiler bir gerileme sürecine girmişlerdir. Reagan-Thatcher anlayışının Türkiye'deki temsilcisi Özalizm karşısında; "Sosyal Piyasa Ekonomisi", "Demokrat Piyasa Ekonomisi" gibi, İngiliz sosyal demokratlarını hatırlatan ve inandırıcı olmayan sloganlar kullanmaktan öteye gidememişlerdir. Türkiye'de gelişen milliyetçi ve İslâmi hareketlere karşı, savunmacı ve reaksiyoner ideolojiler olan Kemalizmi ve laisizmi ön plana çıkarmışlardır.

İktisat Dergisi'nin bu sayısı, dünyada ve Türkiye'de sosyal demokrasinin siyasi ve ideolojik gelişmelerine ayrıldı. Prof.Dr. Kemâli Saybaşı bu sayının editörlüğünü yüklenerek büyük katkıda bulundu. Kendisine teşekkür borçlu olduğumuz Saybaşı, sosyal demokrasinin temel ilkelerini, dünyada ve Türkiye'de gelişmesini özetlerken, Erol Tuncer CHP'nin siyasi gelişmelerini, Mensur Akgün sosyal demokrasinin ilginç bir örneği olan Norveç İşçi Partisi'ni, Galip Yalman da İngiliz İşçi Partisi'ni inceliyor.

İlker Aktükün ve Ahmet Demirel de Türkiye'deki gelişmelerin bir değerlendirmesini yapıyorlar. Toktamış Ateş hocamızla yapılan genel bir söyleşinin de ilgi çekeceğini umuyoruz. Bu çalışmalara ek olarak, A.Giddens, D.Singer, L.Panitch, R.Dahrendorf ve H.Stretton'dan yapılan çevirilerin de okuyucularımıza yeni ufuklar açacağına inanıyoruz. Çevirileri yapan bütün arkadaşlarımıza minnettarlığımızı da tek tek belirtmek istiyoruz.

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı: 392-393 Ağustos-Eylül 1999 Fiyatı: 1.000.000.- TL

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti yayın organıdır.
İktisat Dergisi, aylık olarak yayımlanır
Kurucuları:
Nihat Batur, Oktay Emed, Reşad Umur.
Sabibi: İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti adına Yönetim Kurulu Başkanı Alpay Biber
Genel Yayın Yönetmeni:
Osman Çetinkaya
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akççek
Özel Sayı Editörü:
Kemâli Saybaşı
Yayın Kurulu:
İlker Aktükün, Kaya Ardic, Fuat Ercan, Eser Karakaş, Oğuz Oyan, Metin Sarfati, Ümit Şenesen
Danışma Kurulu:
Öztin Akgüç
Erdoğan Alkin
Nihat Falay
Tamer İşgüden
Naci Kepkeç
Murat Özyüksel
Yayın Kurulu Sekreteri:
İsmail Azgıt
Reklam Sorumlusu:
Ümmü Uluçay
Yönetim Yeri:
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55
Fax: (0212) 255 17 73
Dizgi - Baskı:
Yenilik Basımevi - 243 55 72
Dağıtım:
Dünya Süper Dağıtım
Abone Koşulları: Yıllık: 10 milyon TL.
Altı aylık: 5 milyon TL.
Üye, Öğrenci, Arş.-Gör. ve Öğretim Üyesi: (Yıllık) 8 milyon TL.
Yurtdışı: 50\$
Abone Hesap No:
Akbank Taksim 7097-DHU
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz; görüşler yazarlarına aittir. Yayınlamak amacıyla gönderilen yazıların iki nüsha olarak mümkünse bilgisayar disketiyle birlikte ulaştırılmasını rica ederiz.

İÇİNDEKİLER

3

Sosyal Demokrasi ve Türkiye

Kemâli Saybaşı

9

Toktamış Ateş ile Söyleşi...

Toktamış Ateş'le Sosyal-Demokrasi Üzerine

15

Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi

Erol Tuncer

19

Türkiye'de Sosyal Demokrasi

İlker Aktükün

27

Solun Geçirdiği Felcin Ardından

Anthony Giddens

31

Sosyal Demokrasinin Sonu mu?

Daniel Singer

37

"Değişen Bir Dünyada Devlet":

Küresel Kapitalizmi

Sosyal-Demokratikleştirmek mi?

Leo Panitch

44

Üçüncü Yol ve Özgürlük

Avrupa'nın Yeni Merkezinde

Otoriter Bir Yön

Ralf Dahrendorf

48

İleriye mi, Yan Yollara mı,

Geriye Doğru mu?:

Sosyal Demokrasinin Sıkıntılarına

Karşı Alternatif Cevaplar

Hugh Stretton

56

Avrupa Sosyal Demokrat Partilerinin

Siyasal ve İdeolojik Yönelimlerindeki

Değişimler:

İngiliz İşçi Partisi Örneği

Galip L. Yalman

68

DnA: Norveç İşçi Partisi

Mensur Akgün

71

Öteki Sosyal-Demokratlardan Farklı mı?

Sosyalist Parti (PS) [Fransa]

Cüneyt Akalın

76

28 Şubat Süreci Işığında 1999 Seçimleri

Ahmet Demirel

Sosyal Demokrasi ve Türkiye

Kemâli Saybaşı*

1. Dünyada Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi, evrensel düzeyde, üç temel ilke bağlamında tanımlanmaktadır¹: "özgürlük, adalet ve dayanışma". Özgürlük, gündeme demokrasiyi getirmektedir. Ancak, "özgürlük" salt hukuksal boyutuyla sınırlı bir biçimde anlaşılmamakta, maddi ve toplumsal temeli de kavramın sosyal demokrat anlamının kapsamı içinde algılanmaktadır. Böylece, sözkonusu olan, bireyin ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan kendine yeterli yaşam koşullarına kavuşturulmasıdır. Bir başka deyişle, demokrasinin toplumsal içeriği de yasal önkoşullarıyla aynı değerlerde kabul edilmektedir.

"Adalet" kavramı ise, özgürlük olanağını gerçekleştirmek bakımından toplumun üyeleri için gerekli ekonomik ve toplumsal önkoşulların varlığını amaçlamakta, yoksa yaratılmasını öngörmektedir. Amaç, yurttaşlar arasında özgürlüğün gerçekleştirilmesini engelleyen nitelikte farklılıklar bulunmaması, varsa da ortadan kaldırılması olarak belirlenmektedir. Böylelikle, adalet kavramı, toplumun her üyesi için, kendi varlığını sürdürebilmek, yaşam biçimini belirleyebilmek ve geliştirebilmek bakımından, toplum içinde eşit olanağa sahip olması düşüncesine dayanmaktadır.

"Dayanışma" ülkesi ise, öncelikle sosyal demokratların, siyasal mücadeleleri içinde, gönüllülük temelinde gerçekleşmesi öngörülen karşılıklı yardımlaşmalarını kapsamaktadır. Daha genel ve insancıl bir düzeyde ise, tüm insanların birbirlerine bağımlı olmaları olgusundan kaynaklanan ortak sorumluluğun getirdiği, evrensel boyutlu bir yardımlaşma duygusunu ve sürecini ifade etmektedir.

Her ne kadar, salt sosyal demokrat mücadelenin bir sonucu olarak sunulması olanaklı değilse de, yukarıda değinilen ilkeler, olgusal düzeyde, uzunca bir mücadele süreci sonucunda gerçekleştirilmiş ve iki kurumsal çerçeve içinde anlam kazanmıştır: (i) demokratik devlet² ve (ii) refah devleti ya da sosyal devlet³. Bununla birlikte, gerek demokratik gerekse refah devleti kavramları, somut bağlamda, bir yandan farklı gelişme düzeyleri göstermekte öte yandan da, tarihsel nedenlere bağlı olarak güncel düzeyde, ülkelere özgün nitelikler taşımaktadır.

Tarihsel süreç içinde, iki uluslararası etkenin, sosyal demokratların refah devletinin kurulması ve geliştirilmesi amacına, dolaylı yoldan da olsa, olumlu katkı sağladığı görülmüştür: (i) büyük dünya bunalımı ve (ii) sovyet devrimi. Büyük dünya bunalımı sonrasında yaygınlıkla benimsenen Keynesci iktisat öğretisi, tam istihdam içinde ekonomik büyüme amacının yerleşmesi ve bu konuda devlete yüklediği işlevler bağlamında refah devletinin kurumsallaşmasına ciddi anlamda katkı sağlamıştır.⁴ Sovyet devrimi ise, 1980'li yılların ikinci yarısına kadar geçen süre içinde, sosyalizmin, kapitalizme ciddi bir alternatif olarak gündemde tutulmasına yol açan uluslararası bir rekabet ortamı yaratarak, liberal kapitalizme çeki düzen verilmesi ve daha insancıl bir nitelik kazandırılmasını önerenlerin, iddialarını oldukça güçlü bir biçimde dile getirmelerine, nesnel varlığı ile, dolaylı yoldan olanak sağlamıştır.

Buna karşılık, yine iki uluslararası etken, 1980'li yıllardan itibaren, sosyal demokratların refah devletine ilişkin projelerinin eski çekiciliğini yitirmesine neden olmuştur. Bunlardan biri, tam istihdam kaygısının yerini, enflasyon sorununun alması sonucunda, Keynesci iktisat öğretisi yerine, parasalcı öğreti ile yeni sağın liberal değerlerinin etki kazanması; öteki de, başarısızlıkla biten yeniden yapılanma (prestroika) ve açıklık (glasnost) politikalarının, sovyet devriminin, sonuçlarıyla birlikte tasfiye edilmesine yol açmış olmasıdır.⁵

Gelişmeleri "liberalizmin kesin zaferi" olarak nitelendirenler olduysa da, bu iddia, Batı Avrupa'da sosyal demokratların seçim başarıları kazanmasına engel olmadı. Nitekim, 1997 Mayıs'ında yapılan seçimlerde Fransa ve İngiltere'de 'sol'un iktidara gelmesinden sonra, Eylül 1998'de Almanya'da sosyal demokratların seçim başarıları kazanmalarıyla birlikte, İsveç dışındaki tüm Avrupa ülkelerinde sol ya tek başına ya da koalisyon ortağı olarak yönetime ağırlığını koymuştu. (Milliyet, 28/9/1999). Liberalizmin karşı saldırısı, sanıldığıının tersine, 'refah devleti'nin tasfiye edilmesine de yol açmamıştı. Her ne kadar, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) refah devletinin kullanılabileceği kaynaklar belli bir ölçüde sınırlandırılmış bile olsa, yine de, ne adı geçen ülkede ne de herhangi bir Batı Avrupa ülkesinde, XIX. yüzyıl liberalizmine dönüşmüştür.⁶

* Prof. Dr., YTÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

II. Sosyal Demokrasi ve Türkiye

Ülkemizde, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) arasında güçlü birleşme girişimi sonrasında, ilk partinin ikinci içinde eritilmesinin ardından, adında sosyal demokrat sözcüklerini taşıyan bir parti kalmamıştır. Ancak yine de iki merkez sol parti vardır: CHP ve Demokratik Sol Parti (DSP). Bununla birlikte, sosyal demokrat açıdan, her iki partinin de bazı önemli eksiklikleri olduğu da görülmektedir. Bu çerçevede, CHP'nin 'sosyal' nitelikli politikalar yerine 'liberal' öncelikli politikaları ön plana çıkarttığı; buna karşılık, DSP'nin de 'demokrat' bir söylem yerine 'milliyetçi' bir düşünceye ağırlık verdiği görülmektedir.

Son seçimlerde, partisinin barajın altında kalmasından sonra oluşan kamuoyu baskısına dayanamayarak istifa eden, buna rağmen yeniden genel başkan olma hesaplarının da sürdüğü anlaşılan, CHP'nin eski Genel Başkanı Deniz Baykal, ısrarlı bir biçimde 'liberal' nitelikli politikalarla öncelik vermişti. Sayın Baykal, CHP'yi 1995 seçimlerine, "Dünyada yeni sol. Türkiye'de yeni CHP" sloganıyla sokmuştu. Böylelikle, esin kaynağının yurt dışındaki "sol rüzgâr" olduğu anlaşıyordu. Buna karşılık, CHP'nin seçim barajını kılpayı aşmasından sonra, parti içindeki muhalifler, Genel Başkanlarını sağcılıkla suçlamışlardı. Muhalif partililerden birinin kullandığı ifade çok çarpıcıydı: "Seçim bildirgesine bakıyoruz, altına sağ bir partinin de imzası atılabilir." (T. Köse, Cumhuriyet, 27/12/1995) CHP içindeki muhalefetin yukardaki türden eleştirileri sürdürecekleri de görülecekti. (M.Ak, Cumhuriyet, 2/3/1997; Cumhuriyet; Milliyet, 11/11/1997.)

Buna karşılık CHP Genel Başkanı, eleştirileri ciddiye almayarak, İngiltere'de Blair'in başarısından sonra, Fransız Sosyalistlerinin de seçimleri önde bitirmesinin ardından, "Bu rüzgar devam edecek. Türkiye'de de sıra bize geldi.", demişti. (Ş. Sevinç, Hürriyet, 3/6/1997) İzleyen günlerde ise sayın Baykal, 'liberal siyasal' değerlere sahip çıktığını açıklamıştı: "Bugün sağdaki partiler muhafazakarlığın çemberini kıramadılar. Böyle olunca da liberal değerler bize kaldı." (M. Sabuncu, Milliyet, 26/6/1997) Aynı tarihli gazetenin yukarda gönderme yapılan haberinin hemen yanındaki bir haberden ise, CHP Genel Başkanı'nın, 'liberal ekonomik değerleri' ihmal etmediğini de öğrenmiştik. CHP'nin iktisat politikası konulu haber aşağıdaki ifadeyle başlıyordu: "piyasa ekonomisini 'sosyal piyasa' ekonomisi olarak tasarladıklarını belirten Baykal..." (A. Erüs, Milliyet, 26/6/1997).

Sayın Baykal'ın yukardaki görüşlerini, bir yıl kadar sonra, CHP Kurultayı öncesinde, neredeyse aynı ifadelerle yinelediğini de görecektik. (A.R. Oral, Milliyet, 23/5/1998) Öte yandan, CHP Genel Başkanı, piyasa ekonomisi karşısındaki en belirgin açıklamasını ise, bir televizyon programından sonra sorulan bir soru üzerine, Nisan 1998'de yapmıştı:

"... Baykal'ı dinlerken piyasa ekonomisine aykırı tek bir başlık veya ima yakalayamadık. O yüzden programdan hemen sonra sorduk:

- Piyasa ekonomisine itirazınız ne?

Baykal'ın yanıtı kısa ama çarpıcıydı:

- Piyasa ekonomisi uygulanmaması." (E. Berberoğlu, Hürriyet 20/4/1998)

İşte yine yukardaki çerçevede, Kurultay'da tartışılmak üzere, çalışmalarını Baykal'ın başkanlığında yürüten bir komisyonun hazırladığı Genel Ekonomi Raporu'nda, devletin işlevleri 'düzenleyicilik' kavramına göre yeniden tanımlanıp sınırlandırılmış, bu arada, "Sosyal amaçlı da olsa hiçbir politika, istikrar ve verimlilik hedeflerini arka plana itemez." ifadesiyle, liberal devlet yine ön plana çıkartılmıştı. (E. Özkök, Hürriyet, 23/5/1998)

CHP Genel Başkanı'nın yukarda gündeme getirilen liberalizm tutkusuna karşılık, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit, başından beri, kendi partisinin farklılıklarını vurgulamaya özen göstermişti. Bu çerçevede, 'sosyal demokrat olmadığını belirtmiş' (Y. Gümüşbaş, Cumhuriyet, 17/7/1992), bu ifadenin anlamını, bir başka açıklamasında, şöyle özetlemişti: "... biz bağnaz olmadan dindar; tutucu olmadan özel yaşamda geleneklere bağlı; faşist, yayılmacı ve ırkçı olmadan milliyetçi; ve demokrasiyi ve laikliği de, sosyal adalet ilkesini de benimsemiş milyonlarca insanımızı, çağdaş ve demokratik bir sol anlayışta kucaklamak zorundayız. Yoksa onlar, sağcı partilerin, o arada köktendinci ya da faşist veya ırkçı eğilimli partilerin tutsaklığına mahkum edilmiş olurlar." (F. Bilâ, Milliyet, 23/7/1992). Sayın Ecevit'in, açıklamalarında, yukardaki çerçevede, özellikle 'ulusal sol' kavramı üzerinde durduğu görülüyordu (Cumhuriyet, 8/8/1994)

Sayın Ecevit'in, yine bu bağlamda ve daha genel anlamda, kökeni 1960'lı yılların ikinci yarısında CHP içinde yapılan tartışmalara kadar giden ve farkı 'demokratik sol' sözcüklerinin özgün anlamında yatan değişik bir söylem benimsemiş olduğu görülüyordu. Konuyu, DSP Genel Başkanı'nın ifadesiyle aktarmak gerekirse, Batı Avrupa ülkeleri ile "... Türkiye'nin ta-

Kim bilir?..

*Geleceği bilmek, geçmişe geri
dönmek kadar zor belki. Fakat
geçmişte atılmış doğru adımlarla
geleceği güven ve huzur içinde
karşılamak çok kolay.*

*Başak Hayat bu güveni, gücü ve
hizmet kalitesiyle yařatıyor.*

Hayat Paylařtıka Güzel

SONUÇLAR,
Halkbank'ın
halkıyla bütünleşmesinin,
güven ve istikrarın
göstergesidir...

BİLANÇO ÖZETİ

MEVDUAT
TOPLAM PLASMAN
ESNAF-KOBİ KREDİLERİ
ÖZKAYNAK
KAR (VERGİ ÖNCESİ)
TOPLAM AKTİF
BİLANÇO TOPLAMI

1997
1.142,3
620,5
300,0
90,4
17,2
1.533,5
1.880,2

1998
2.450,1
989,0
505,0
114,0
27,5
3.120,5
3.614,9

ARTIŞ%
114,5
59,4
68,3
26,1
59,9
103,5
92,3

TRİLYON TL

HALKBANK

TÜRKİYE HALK BANKASI

rihsel gelişme süreçleri ve toplum yapıları arasında belirgin ayrılıklar vardı. O nedenle kendimize özgü bir sol kavramını ve tanımını gerekli gördük ve daha önce herhangi bir ülkedeki sol akım için kullanılmamış olan 'demokratik sol' terimini seçtik. Böyle değişik bir terim seçmemizde etken olan başlıca ayrılıklar şöyle özetlenebilir:

* Batı Avrupa sosyal demokrasisi Marksist kökenliydi; bizim Türkiye'de oluşturduğumuz sol akımın ise Marksizmle tarihsel ilişkisi yoktu...

* Batı Avrupa ülkelerinde tarihsel süreç içinde oluşmuş köklü sınıf ayrılıkları koşullandırması vardı. Türk toplumunda ise kökleşmiş bir sınıf yapısı ve sınıf ayrılıkları bilinci yoktu. O nedenle Türkiye'deki solun, bir sınıf hareketi değil, çalışan ve ezilen halk kesimlerini öncelikle gözetken bir kitle hareketi niteliği taşıması gerekliydi...

* Batı Avrupa ülkelerinde[nde] sosyal demokrasi bir işçi hareketi olarak [doğmuştu] köylülerin sorunlarını da, zaten, daha sosyal demokrasinin doğuşundan önce, yerine göre, çiftçi partileri, liberal partiler veya sağcı partiler üstlenmişlerdi. Onun için, Batı Avrupa ülkelerindeki sosyal demokrat partiler köylü sorunlarıyla yakından ilgilenme gereğini duymamışlardı. Türkiye'de ise köylüler 1960'larda nüfusun yarısını oluşturuyordu; şimdi de nüfusumuzun yaklaşık yarısı köylüdür ve köylüler toplumun en ihmal edilmiş, en yoksul kesimidir...

* Batı Avrupa'da, yalnız köylülerin değil, esnaf ve sanatkarların ve küçük ve orta ölçekli girişimcilerin sorunlarına da, daha sosyal demokrasinin doğuşundan önce, başka siyasal akımlar sahip çıkmışlardı. Oysa Türkiye'de, o kesimler de sahipsizdi...

* Türk ulusu, emperyalizme ve sömürgecilğe karşı başkaldırının öncülüğünü üstlenmişti. Batı Avrupa sosyal demokratları ise emperyalizm ve sömürgecilik döneminin koşullandırmasından hala yeterince kurtulamamıştır. Nitekim izledikleri dış politikanın sağdaki Batı Avrupa partilerince izlenen dış politika-dan genelde bir farkı yoktur... Türkiye'deki bölücü akımlara verdikleri destek de emperyalizmin koşullandırmasının dışavurumudur..." (Cumhuriyet, 11/8/1994; Bu konuda ayrıca bakınız: F. Bilâ, Milli-

yat, 6/9/1997; O. Birgit, "Ecevit'in Stratejisi", Cumhuriyet, 8/1/1999)

DSP'nin Genel Başkanı'nın ifadelerine başvurularak aktarılan yukardaki genel yaklaşım, Sayın Ecevit'in, SHP'yi 'yüzeysel bir Batı özenticiliği' içinde olmak ve 'solculuğun hiçbir gereğini yerine getirememek' ifadeleriyle eleştirmesine zemin hazırlarken, kendisi ve partisinin de, karşı düşünce sahipleri tarafından, genel olarak, 'sağcı olmakla' eleştirilmesine yol açmıştı. DSP Genel Başkanı'nın ise, sözkonusu eleştirilere yanıt olarak, şöyle bir savunma yaptığı görülmüyordu: "Bizim bazı sol aydınlarımız, Türk ulusalcılığı ile solu bağdaştırmazlar. Bu ülkenin içindeki etnik gruplar için doğal görürler de, Türk ulusalcılığını savunanları ırkçılıkla suçlarlar. Ben bunlara 'ulussevmez yurtseverler' diyorum..." (İ. Solak, Hürriyet, 10/9/1994).

DSP Genel Başkanı'nın yukardaki yaklaşımı, daha özel bağlamda, SHP'yi de CHP'yi de eleştirmesine yol açıyordu. Bu çerçevede, SHP'nin Halkın Emek Partisi (HEP) ile seçim ittifakı yapmış olmasını çok büyük bir hata olarak değerlendirmiş ve şöyle eleştirmişti: "SHP bölücü akıma bu tutumuyla yapay bir güç katmış oldu. HEP çok sınırlı bir oy alacaktı ve sönüp gidecekti." (F. Bilâ, "Ecevit'in Yeniden Doğuşu-3", Milliyet, 19/9/1994)

Sayın Ecevit, yine yukardaki çerçevede, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu PKK terörünün yoksulluktan kaynaklandığını ileri sürüyor ve "Bu sorunlar çözülsün askere polise gerek kalmadan millet PKK'nın hesabını kendi görür.", diyordu. DSP Genel Başkanı, konuşmasında, şu görüşlere de yer vermişti: "Ben hiçbir zaman Kürde Kürt demekten kaçınmadım. Ama bölücülüğe de her zaman karşı oldum. Hiç kimsenin Kürt kökenli vatandaşlarımıza kuşkuyla bakmaya hakkı yoktur. Ama hiç kimsenin ırk kökenli olarak bu insanları bölmeye de hakkı yoktur." (T. Köse, Cumhuriyet, 17/4/1996) Aynı konuda ertesi gün söyledikleri de benzer bir çizgideydi: "Milleti böldürmeyiz. Ama bu bölgenin halkına kuşkuyla bakılmasına da izin vermeyiz." (T. Köse, Cumhuriyet, 18/4/1994)

Böylelikle, Sayın Ecevit'in, teröristler ile terörist olmamakla ve teröre karşı durmakla birlikte, kültürel

Sayın Ecevit, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu PKK terörünün yoksulluktan kaynaklandığını ileri sürüyor ve "Bu sorunlar çözülsün askere polise gerek kalmadan millet PKK'nın hesabını kendi görür" diyordu.

bağlamdaki bir Kürt kimliğini, ülke bütünlüğü içinde, demokratik ve barışçı yollardan savunan ya da sözkonusu barışçı düşünceye hoşgörüle yaklaşan insanlar ve kurumlar ile teröristler arasında bir ayırım yapmadığı görülüyordu. Bir başka deyişle, misak-ı millî sınırları içinde ve demokratik yollardan dile getirilen 'Kürt kimliği' isteklerini ciddiye almadığı görülüyordu. Gerçekten de, Kürtçe eğitim, Kürtçe TV gibi demokratik zeminlerde dile getirilen, CHP'nin de en azından hoşgörüle yaklaştığı, hattâ desteklediği (Ş. Sevinç, Hürriyet; A. R. Oral, Milliyet, 5/3/1999) kültürel nitelikli önlemlere ilişkin değerlendirmesi, başından beri, çok açıktı: "Bunlar İstanbul'dakilerin, Brüksel'dekilerin sorunu, halkın sorunu yok-sulluk." (T. Köse, Cumhuriyet, 20/4/1996)

Öte yandan, CHP'nin, serbest piyasaya öncelik vermeyi öngören liberal nitelikli iktisat politikası anlayışına karşılık, DSP Genel Başkanı'nın 'sosyal adaletin mutlaka sağlanması gerektiğini' ileri sürdüğü de gözönüne alınması gereken önemli bir nokta idi. (B. Çetin, Radikal, 28/2/1999) Sosyal politika alanında ise, seçim bildirgesinde, işçi için 'hak grevi'nin yasallaştırılacağı vaadi de yer almıştır. (A. Özsever, Milliyet, 5/4/1999) Böylelikle, DSP'nin, CHP'den farklı olarak, sosyal içerikli iktisat politikalarını savunduğu ve önerdiği de önemli bir siyaset gerçeği olarak göze çarpıyordu.

III. Tartışma

Sonuç itibarıyla, CHP, DSP'ye oranla, daha demokratik nitelikli bir siyasal söyleme sahiptir, ancak liberal ağırlıklı iktisat politikalarını benimsemiş görünmektedir. Buna karşılık, DSP ise, CHP ile karşılaştırıldığında, görece sol içerikli iktisat politikalarını savunur görünmekle birlikte, siyasal açıdan oldukça muhafazakar ve milliyetçi bir çizgiyi ısrarlı bir biçimde sürdürmektedir. Bir başka deyişle, ülkemizde 'sosyal demokrat düşünce' ve dolayısıyla 'sosyal demokrat siyasal akım', ortadan ikiye ayrılmıştır; 'sosyal' boyutu DSP tarafından temsil edilirken, 'demokrat' boyutu da CHP tarafından savunulmaktadır.

Öte yandan, CHP'nin, erkene alınmasına önayak olduğu 18 Nisan seçimlerinde ülke barajının altında kalmış, buna karşılık, DSP'nin seçimlerden birinci parti olarak çıkmış olması, liberal iktisat politikaları-

na, Türkiye'de ne ölçüde seçmen desteği sağlanabileceği sorusunun somut bir yanıtı olarak anlamlıdır. Dolayısıyla, 'evrensel değerler' gerekçesiyle CHP tarafından tartışmasız benimsenen liberal ekonomik politikaların, farklı nitelikteki sorunlar karşısında bulunan ülkelerdeki sosyal demokrat nitelikli partilerce, kendilerine özgü siyasal ve ekonomik ortamları içinde, yine kendi kamuoylarına yönelik olarak geliştirilen politikalar olduğu, bunların, Türkiye'nin siyaset ortamında seçmen desteği elde etmek açısından başarı şansının bulunmadığı, bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde 'sosyal demokrat düşünce' ve dolayısıyla 'sosyal demokrat siyasal akım', ortadan ikiye ayrılmıştır; 'sosyal' boyutu DSP tarafından temsil edilirken, 'demokrat' boyutu da CHP tarafından savunulmaktadır.

Yine yukardaki çerçevede, CHP'nin 'evrenselci' tutumuna karşılık, DSP'nin ülkenin özgün koşullarını gözönüne alan 'tarihselci' yaklaşımı, bir yandan "sol" içerikli iktisat politikaları savunmasına olanak sağlarken, öte yandan da,

'kimlik sorunu'na, önyargılı yaklaşmasına yol açmaktadır. Refah devletinin bulunmadığı bir siyasal ve ekonomik ortam içinde, CHP'nin benimsemiş olduğu, liberal değerlerin ne ölçüde evrensel nitelik taşıdığı sorusu tartışmaya açıktır. Buna karşılık, DSP'nin, Kürt Kimliği sorunu bağlamında olumsuz değerlendirdiği demokratik açılımların evrensel niteliğinin kuşku göt erecek herhangi bir yönü yoktur. DSP'nin konuya ilişkin takındığı olumsuz tutumunun en önemli nedeni ise, benimsemiş bulunduğu milliyetçi ve muhafazakâr çizgidir.

Dolayısıyla, DSP'nin iktisat politikaları alanında şu günlerde iktidarda sergilediği liberal tutum, bir ölçüde, üç partili bir koalisyon hükümetinde yer alıyor olmasının yol açtığı sınırlamalarla açıklanabilir. Ancak, siyasal alanda gösterdiği muhafazakâr yaklaşım, büyük ölçüde kendi milliyetçi ve muhafazakâr söyleminde kaynaklandığı da bir gerçektir. Köktenci bir milliyetçilikle karşılaştırıldığında, ılımlı bir milliyetçiliğin siyasal sakıncalarının daha az olduğu açıktır. Aynı şekilde, ılımlı bir dindarlık, siyasal bakımdan, köktendinci bir dindarlığa tercih edilebilir. Bununla birlikte, en ılımlı bir milliyetçilik söylemi bile, siyaseti, en azından kültürel açıdan etnik bir temele oturtabilmektedir. Çünkü, milliyetçi seçmenin oylarını yitirmeme ya da kendi partisine çekebilme kaygısı, partiler arasında, yersiz ve ölçüsüz bir rekabete yol açabilmektedir. Yukardaki düşünce, ılımlı dindarlık bakımından da geçerlidir.

İkinci olarak, etnik ya da dinsel kökenli kültürel hak istemlerine hoşgörü gösterilmesi, kimlik sorununa kesin bir çözüm getirmemektedir. Çünkü, CHP'nin yaptığı gibi, 'Kürt Kültürü' konusundaki demokratik ve barışçı istemlere hoşgörülü yaklaşılması, buna karşılık, muhafazakâr İslam'ın siyasallaşmasına ise, laik düşünceden kaynaklanan kaygılarla, haklı olarak karşı çıkılması, dinsel kökenli kimlik istemleri konusunda herhangi bir çözüm getirmemektedir. Öte yandan, DSP'nin yaptığı gibi, muhafazakâr İslam'a hoşgörü gösterilmesi, buna karşılık, kültürel temelli, barışçı ve demokratik nitelikli Kürt Kimliği istemlerinin bile bölücülük olarak nitelendirilmesi, bir soruna ilişkin çözüm üretmeye çalışırken, bir başka soruna herhangi bir çözüm getirilmemesine yol açmaktadır.

Kaldı ki, kimlik sorununun en sağlıklı çözümü, kamusal alanda ve ülke ölçeğinde, salt coğrafi ve siyasal temelde tanımlanmış bir yurttaş kimliği üzerinde durulması, kültürel nitelikli etnik ve/veya dinsel kimliklerin ise, özel alanlarda ve yerel düzeylerde ifade edilmesine olanak sağlanması düşüncesine dayanmak durumundadır. Çünkü, dinsel ve/veya etnik farklılıklara dayanan kültürel kimlik söylemleri, istedikleri kadar ılımlı bir nitelik taşıyanlar, kamusal alanın oluşmasının ya da siyaset süreci içinde ortak bir noktada buluşma çabasının önünde birer engel oluşturmayı sürdüreceklerdir. Kısaca anımsayacak olursak, ülkemizdeki dinsel kimlikler, çoğunluğu oluşturan "Müslüman Kültürü" ile sınırlı değildir. Ayrıca, Müslüman kimliği de kendi içinde, öncelikle Sünni ve Alevi olarak ayrılma, ayrıca her iki kesim içinde muhafazakâr, ılımlı ve laik inanç grupları bulunmaktadır. Aynı şekilde, yurdumuzdaki etnik kültürler de yine çoğunluğu oluşturan Türk Kültürü ile sınırlı değildir. Üstelik, demokrasilerde, siyasal anlamda azınlıkta olmak, herhangi bir anlamda hak yitirime de yol açmaz. Öte yandan, ülkemizde, etnik temelde ayrışan kültürlerin dinsel temelde örtüştüğü de, dinsel temelde örtüşen kültürlerin etnik temelde ayrıştığı da görülmektedir. Son olarak, Türkiye Devleti, ne inançsal anlamda, ne etnik anlamda ne de bunların bir bileşkesi biçimindeki bir çerçeve içinde, kültürel kimlikler topluluğudur. Coğrafi temelde oluşmuş bir yurttaşlar topluluğudur. Bir başka de-

yişle, Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanları siyasal düzeyde bir araya getiren ve birleştiren bağ, yurttaşlık bilincidir ya da yurttaşlık konumunun Türkiyeli insanlara sağladığı haklar ve özgürlüklerdir.

Üçüncü olarak, kimlik sorununun çözümü için yasal yollara başvurulduğu da görülmektedir. Bu çerçevede ilk akla gelen yöntem Milletvekili seçimlerinde uygulanan yüzde 10 düzeyindeki ülke barajıdır.

Ancak, bu "çözüm", seçmenin kararının Meclis'e yansımaları engellediği ve katılımı yüzde 10 oranının çok üzerindeki bir düzeyde sınırlandırdığı için, demokratik açıdan sakıncalı bir uygulamadır. Öte yandan, Anayasa'ya ve yasalara uymayan partilerin yargı kararıyla kapatılması yöntemine yasal bakımdan getirilecek bir eleştiri yoktur. Bununla birlikte toplumsal bir gerçekle karşı karşıya bulunduğumuz da

ortadadır. Üstelik, yasalara uymayan partilerin kapatılması, aynı toplumsal tabana dayanan ve benzer söylemleri benimseyen başka partilerin kurulmasına ve siyasal faaliyetlerini de, belki kapatılıncaya kadar, sürdürmelerine, ya da yeniden kurulunca herşeye yeniden başlamalarına, herhangi bir biçimde engel olmamaktadır. Daha köktenci yasalar ise, demokratik bakımdan doğru olmayacaktır.

Dolayısıyla, ülkemizin karşı karşıya bulunduğu başlıca sorunlardan birinin, kimlik sorununun, demokratik bir çerçeve içinde ve kalıcı bir doğrultuda nasıl çözülebileceği konusundaki soru da, sözkonusu sorunun yanıtı da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'de yaşayan insanlar arasında bulunan kültürel ve dini farklılıklar, özel alanda kalmadığı ya da tutulmadığı, siyasetin konusu olduğu sürece, ülke genelinde, yurttaşların salt siyasal kimlikleriyle katılmaları beklenen kamusal ya da ortak siyasal alanın oluşması, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde, engellenmektedir. Çünkü, farklı kimlikler, kamusal alanda kendilerine de bir yer açabilmek amacıyla, bir yandan özel istemlerini siyasal mücadele temeli yapmak girişimi içinde bulunmakta, bir yandan da kamusal alanı, kendi özel alanları doğrultusunda yeniden tanımlamaya çalışmakta, bunun olanaklı olmadığını gördükleri zaman ise, köktencilleşmektedirler. Her üç durumda da ortak

Türkiye'de yaşayan insanlar arasında bulunan kültürel ve dini farklılıklar, özel alanda kalmadığı ya da tutulmadığı, siyasetin konusu olduğu sürece, ülke genelinde, yurttaşların salt siyasal kimlikleriyle katılmaları beklenen kamusal ya da ortak siyasal alanın oluşması, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde engellenmektedir.

bir noktada uzlaşma gerçekleştirilemediği için, fatura ülkenin insanlarına çıkmaktadır.

Yukarda varlığına değinilen kültürel ve dinsel kimlik sorununun sağlıklı ve kalıcı çözümü için, öncelikle **"yurtsever"** kavramı üzerinde durulmasında yarar bulunmaktadır. Bu çerçevede, sözkonusu sözcüğün 'ulussevmez' anlamını taşımadığı öncelikle vurgulanmalıdır. Yurtsever kavramı, tam tersine, etnik, dinsel ya da cinsel kimliği ne olursa olsun, ülkenin sınırları içinde yaşayan ve yaşama iradesini sürdüren her insanın, aynı değeri taşıdığı inancına dayandığı için, yalnızca yurda değil, ülkenin insanlarına da sevgiyle ve hoşgörüyle yaklaşılması düşüncesini de, bünyesinde barındırmaktadır. Yurtsever kavramının siyasal alandaki doğal uzantısı ise, günümüzdeki kullanımıyla, 'Türk vatandaşı' ifadesinde de yer alan 'yurttaş kavramı'nın, 'Türkiye Büyük Millet Meclisi', 'Türkiye Cumhuriyeti' ya da 'Türkiye Devleti' derken ifade edildiği gibi, **coğrafi temelde ve siyasal anlamda** ele alınarak, çift anlam taşımasına olanak verilmeyecek bir çerçeve içinde, yeniden tanımlanması olabilir.⁷

'Türk vatandaşı kavramında yer alan Türk sözcüğünün, Türk Kültürü temelinde tanımlandığı, yasal açıdan da, Türkiye Cumhuriyeti ile kurulmuş olan yurttaşlık bağı anlamına geldiği bilinmektedir.⁸ Bununla birlikte, yurttaşlık kavramı Türk Kültürü bağlamında tanımlanınca, dil ya da din temelli öteki kültürler ya da altkültürler, siyasal alana, kendi kültürel istemleriyle çıkmaktadırlar. Bir başka deyişle, özel ve yerel alanlarda kalması gereken kültürel kimliklerin, siyasallaştırılmalarına ve kamusal alan içinde kendilerine yer aramalarına zemin hazırlamaktadır.

Öte yandan, 'kimlik sorunu' yanında, çözüm bekleyen ve en az aynı önemi taşıyan ikinci bir temel sorun daha bulunmaktadır: 'toplumsal sorun'. Bu çerçevede, işsizliğin önemli bir sorun olduğu, iş güvencesinin bulunmadığı, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin ciddi boyutlara ulaştığı, sağlık eğitim ve sosyal yardım alanında önemli eksikliklerin yıllardır artan ölçekte sürüp gitmekte olduğu; sermayenin kayıtdışı bölümünün bir türlü kayıt altına alınamadığı, vergi kaçırmanın olağan sayıldığı ve yukardaki iki olguya ek olarak, sermayeye sağlanan ayrıcalıklar nedeniyle, kamu gelirlerinin bir türlü arttırılmadığı, dolayısıyla, enflasyonun bir türlü önlenemediği bir toplumsal ve ekonomik ortam içinde, sosyal demokratların bir kesiminin, yıllardır liberal iktisat politikalarını savunmaları, eğer seçmen desteğiyle iktidara gelmek gibi bir amaçları bulunuyorsa, anlaşılır gibi değildir.

Çünkü, sorunun çözüm yolu ortadadır: 'refah devleti' ya da 'sosyal devlet'; ayrıca, yeteri kadar başarılı örneği de hâlâ bulunmamaktadır. Öte yandan, Batı Avrupa'daki sosyal demokrat partiler, günümüzde liberal değerleri savunuyor bile olsalar, refah devletinin kuruluşundan önceki projeleri liberalizmi sosyalleştirmek olarak belirlenmişti. Bu amaç gerçekleştirildikten ve sosyal devlet ya da refah devleti kurulup toplumda yerleştikten sonra, liberal değerlere belli bir ağırlık tanımak ise, sözkonusu ülkelerde, herhangi anlamda toplumsal bir sorun yaratmamaktadır.

Dipnotlar

¹ Thomas Meyer, *Demokratik Sosyalizm-Sosyal Demokrasi*, (İstanbul: Sosyal Demokrasi Yayınları, 1991; çeviri: Yonca Özkaya)

² Andrew Vincent, *Theories of the State*, (Oxford, Basil Blackwell, 1987)

³ Peter Baldwin, *The Politics of Social Solidarity: Class Bases of the European Welfare State 1875-1975*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)

⁴ Kemâli Saybaşı, *Devletin Ekonomiye Mühadelesi (1963-1985)*, (Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1986); İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1992)

⁵ Kemâli Saybaşı (der), *Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993)

⁶ S. Steinmo, K. Thelen, ve F. Longstreth(der), *Structuring Politics: Historical institutionalism in comparative analysis*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992); (Paul Pierson, *Dismantling the Welfare State?: Reagan, Thatcher, and the Politics of retrenchment*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995; ilk yayınlanış 1994)

⁷ Kemâli Saybaşı, "Ulus, Devlet ve Yurttaş Kavramları Üzerine", *Sosyal Demokrat Değişim*, Mayıs/Haziran 1996, Cilt 1 No.2.

⁸ Rona Aybay, *Yurttaşlık (vatandaşlık) Hukuku*, 3. Baskı, (İstanbul, Aybay Yayınları, 1995; ilk yayınlanış 1982)

TOKTAMIŞ ATEŞ'LE SOSYAL-DEMOKRASİ ÜZERİNE*

İktisat Dergisi: Globalleşme ile birlikte, Sosyal Demokrat hareketin içinde bulunduğu gelişmeleri değerlendirir misiniz? "Üçüncü Yol" düşüncesi ne kadar sosyal demokrat olarak kabul edilebilir?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Sosyal demokrasi ile ilgili birşeyler söyleyebilmek için, çok kısaca da olsa sosyal demokrasinin tarihi ve isminin ortaya çıkışı üzerinde durmak lâzım. Çünkü benim ezeli derdim, kavramların karmaşası. Sosyal demokrasi de dünya siyaset bilimi ya da siyaset literatüründe en farklı biçimlerde tanımlanan bir kavram. Düşününüz ki, günümüzün bir İngiliz İşçi Partisi'nin kendisini bir sosyal demokrat, bir Alman Sosyal Demokrat Partisi felsefesini sosyal demokrat olarak nitelendirirken, Sovyetler Birliği'nde Bolşevik Parti, aslında Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin bir kanadıdır. Bu bakımdan sosyal demokrasinin ne olup, ne olmadığını söylemek kolay değil. Sosyal demokrasiden ne anladığını söylemek mümkün.

Benim sosyal demokrasiden anladığım; sosyalizmin ihtilâl yoluyla değil, demokrasinin kuralları içinde iktidara gelmesini amaçlayan bir hareket olması. Zaten sosyal demokrasi kavramının ortaya çıkışı da böyle olmuştur. Birinci Enternasyonal zamanında sosyalist hareket yasadışı ilan edilip, silahlı kovuşturmayla uğramaya başlayınca, Birinci Enternasyonal'e bağlı partiler kendilerini silahlı mücadele için haklı görmeye başlamışlardı. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve son çeyreğinde, oy hakkının genelleşmesi ve buna paralel olarak, işçi sınıfı ideolojisini yaşama geçirme imkânı doğunca, sosyal demokrat partiler ortaya çıktı. İkinci Enternasyonal toplandığında, genellikle sosyal demokrat partilerin, sosyalist hareket içinde ağırlık kazandığını gözledik. Sovyetler Birliği kurulduktan sonra Üçüncü Enternasyonal topladı ve bu Üçüncü Enternasyonal'e bağlı partiler, sosyal demokrasiyi reddettiler. Sosyal demokratlar ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, yeni bir sosyalist enternasyonal oluşturarak yollarını iyice ayırdılar.

Sosyal demokrasi ve sosyalizmin farkı gibi sorular sorulunca; Moskova'ya bağlı Üçüncü Enternasyonal, (Komintern ya da Kominforma) bağlı olan parti-

lerin amaçlarının sosyalizm olduğunu -isterseniz buna komünizm de diyebilirsiniz-, buna bağlı olmayan sol partilerin ideolojisinin de sosyal demokrasi olduğunu söyledim ve zannediyorum bu doğru yaklaşım olurdu. Şimdi yeni bir dünyada yaşıyoruz. Globalleşme, yeni dünya düzeni gibi bir takım yeni kavramlar ortaya atıldı ve bu yeni kavramların ortaya atıldığı dünyada bir yandan Sovyetler Birliği'nin çözülüşünü, bir yandan sosyalist blokun çöküşünü izledik, izlemekteyiz ve yaşamaktayız. Böyle bir dünyada da sosyal demokrat hareketin farklı ivmeler kazandığını, farklı yönlerde doğru gelişmeye çabaladığını görüyoruz. Nedir bunlar? Bir çevre hareketi, bir feminist hareket, bir biçimiyle insanların daha özgür olabileceği, insanların kendilerini daha rahat geliştirebileceği bir düzenin mücadelesi içine girdiklerini görüyoruz. Şimdi bu çerçevede içinde, sizin de sorduğunuz gibi üçüncü yol gibisinden bir takım kavramlar ortaya atılıyor. Doğrusu ben bu konularda biraz muhafakâzım. Sosyal demokrasinin amaç olarak kendine çevreyi, feminizmi, gay hareketi vb. gibi hareketleri, hayvanseverleri falan almasını çok tâli bir nokta olarak görüyorum. Bence temel çelişki, yani emek ve sermaye arasındaki çelişki devam etmektedir. Bir yandan parasıyla para kazanan insanlar, bir taraftan her ne şekilde olursa olsun emeğiyle yaşamını sürdüren insanlar. Bu açıdan baktığımızda Zonguldak'taki maden işçisi ile İstanbul Üniversitesi'ndeki bir profesör arasında hiç bir fark yoktur, her ikisi de emeğinin ürünüyle yaşamaktadır. Temel çelişki buradadır. Günümüzün sosyal demokrasisi, günümüzün koşulları ve anlayışı ne denli değişirse değişsin, sermayenin egemenliği karşısında emeğin hakkını savunmak durumunda olan bir yaklaşım olmak zorundadır ve sosyal demokrat siyasal hareket de, sermayeye karşı emeği ön plana çıkarmaya çalışan ve emeğin sermaye karşısında ezilmemesini sağlamaya yönelik politikalar üretmek ve bunları yaşama geçirmek zorundadır. Bu nasıl olur? Hangi düzeyde, ne şekilde mücadelesi olur? Bunlar ayrıntısıdır bu işin. Ama temel çizgi, emek ve sermaye çelişkisini gözönünde bulundurarak saptanacak bir çizgi olmalıdır. Tabii şimdi özellikle 1990 sonrası müthiş bir sağ saldırı karşındayız. Türkiye'de de Özal tarafından temsil edilen sosyal devlet ölmüştür anlayışı, doğ-

* Prof. Dr. TOKTAMIŞ ATEŞ ile dergimiz yazı kurulundan M.Sarfati ve O.Çetinkaya'nın yaptığı söyleşi

rusunu isterseniz sapık bir anlayıştır. Devlet, zaten sosyal olmadıktan sonra, olmasına da gerek olmayan bir kurumdur ve sosyal demokrasinin en kısa, en gözle görülebilir hedefi, sosyal devleti hayata geçirebilmek ve sosyal devletin getirdiği güvenceler içerisinde vatandaşlarının hem bugününü hem geleceğini garantiye almaktır. Bu konuda daha başka açılımlar yapılabilir.

İktisat Dergisi: Sosyal devleti sağlamak, dediniz. Ben biraz somutlaştırmak istiyorum, çünkü sosyal demokrasinin öteden beri zaafı -şimdi daha da belirginleşti- özellikle ekonomik konularda muğlak kalması. Ben sizin fikrinizi almak istiyorum bu konuda. Sosyal devlet derken açık bir şey var, piyasa mekanizması ile gerçekleşecek bildiğiniz, söyleyebileceğiniz başka somut bir ekonomik mekanizma var mı?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Tabii var; önce sosyal devleti tanımlayalım isterseniz. Sosyal devlet; vatandaşlarının sağlık, istihdam, eğitim gibi, en azından bu üç alanda güvenceli bir şekilde gereksinimlerini karşılayacak şekilde örgütlenen bir devlettir.

İktisat Dergisi: Bu nerdeyse istihdamın dışında klasiklerin devlet tanımına uygun düşüyor.

TOKTAMIŞ ATEŞ: Hemen hemen, biraz önce vurgulamaya çalıştığım gibi; devlet, sosyal devlet olduğu zaman bir ihtiyacı karşıladığı için vardır, yoksa klasik devlet tanımı çerçevesinde egemen sınıfın baskı aracından başka bir şey değildir. Ama 20. yüzyılın devleti geçtiğimiz şu son on yıla kadar, sosyal devlet olma çabası içindeki devlettir. Ekonomik modele gelince, hiç kuşkusuz 19. yüzyılın sonundaki katı devletçiliğe, ya da Sovyetler Birliği'ndeki emredici planlamayı günümüze taşıma imkânı yoktur, ayrıca gereği de yoktur bunun. Kitle iletişiminin böylesine geliştiği, haberleşmenin böylesine kolaylaştığı bir dönemde, önu karanlık bir noktadan emredici planlar yapmanın bir yararı olacağını düşünmüyorum. Ama, devleti devlet yapan birtakım işlevlerini yerine getirebilmesi açısından, enfastraktür yatırımlar dediğimiz elektrik, enerji, ulaşım, iletişim gibi alanlarda, ne piyasa ekonomisi söz konusudur ne de piyasa ekonomisinin koşulları söz konusudur. Zaten devlet elini buralardan çektiği anda, belli tekellerin eline geçmektedir ve müthiş bir sömürü olmaktadır. Onun dışında piyasa ekonomisi koşullarının yararlı olabileceğini düşünürüm.

Piyasa ekonomisi koşullarının da yararlı olabilmesi için de, piyasa ekonomisi koşullarının varolması gereklidir. Tam piyasa koşulları, iktisat fakültelerinde

iktisat politikaları derslerinde amentü gibi ilk öğretilen şeydir. Bunun tümüyle olmasa bile bir ölçüde sağlayamazsanız, tam rekabet piyasası ortaya çıkmaz, tam rekabet piyasası olmayınca da piyasa ekonomisi olmaz. Nedir bunlar kısaca hatırlayalım; piyasaya giriş-çıkışın serbest olması, hiçbir firmanın piyasayı ve fiyatları belirleyememesi, firmalar arası birtakım kartelleşme anlaşmalarının engellenmesi gibi şeyler. Eğer şimdi siz bunları sağlayamıyorsanız serbest piyasa ekonomisi yok demektir. Serbest piyasa ekonomisinde eğer siz serbest piyasa ekonomisini, ya da tam rekabet piyasasını yaşama geçiremiyorsanız o zaman tam rekabet piyasasından söz edemezsiniz, o zaman bunların hepsi yalandan ibarettir. Düşünün ki, İstanbul'da, şu üniversitenin köşesinde simit satamazsınız. Piyasaya giriş-çıkışın serbest olması parsellenmiştir. Her yerin kendine göre kuralları vardır. Devletin "Bu işleri serbest piyasa ekonomisine bırakıyorum" demesi, birtakım tekellere, birtakım mafyalaşmış ekonomik gruplara bu işi devretmesi ve bu işin rantını o gruplara bırakması demektir.

İktisat Dergisi: Almanya SD partisi içindeki son gelişmeler, klasik anlamda SD politikaların artık uygulanamayacağı anlamına gelebilir mi?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Şimdi gelelim Almanya'ya; Almanya Sosyal Demokrat Partisi içindeki gelişmeleri, buna ek olarak da İngiltere'deki gelişmeleri söyleyebiliriz. Bu gelişmeleri ben açıklamaya çalıştım, sosyal demokrasi kavramıyla bağdaştıramıyorum. Ancak bunu 90'larda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve meydana ABD'ye kalmasıyla dünyaya empoze edilmeye çalışılan, egemen kılınmaya çalışılan ideoloji çerçevesinde sosyal demokrasinin bir yozlaşması olarak yorumluyorum. Çünkü öyle bir hava estirildi ki, Paris şartına bile piyasa ekonomisi şartı konuldu. Öyle bir hava estirildi ki, Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Blok'unda gördüğümüz her olumsuzluğun nedeni planlamadır, gördüğümüz her olumsuzluğun nedeni uygulanan siyasal sistemdir. O zaman bunun zıttı nedir; özgürlükçü demokrasi ve piyasa ekonomisi. O zaman kurtuluş burdadır gibisinden bir anlayış egemen kılındı. Tabii ben, Sovyetler Birliği'ne belirli alanlarda sempati beslememe rağmen, kendimi bildim bileli Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Blok'unda uygulanan yöntemlerin marksist olmadığını düşünür ve bunu dile getirirdim. Maalesef haklı çıktık ve marksizmden yola çıkılarak oluşturulan totalitarizm tepetaklak oldu ve bu arada sosyalizm, ya da sosyal demokrasi inanç ve ideolojisini de müthiş bir şekilde yıprattı. Toplumların hayatında böyle on yılların, yirmi yılların fazla önemi olmadığını düşünürüm ben. Elbette sosyal demokrasi

ve sosyalizm, bu totaliter rejimlerle beraber üzerine yıkılan kusurların ağırlığından kurtulacaktır, kendi yolunu yeniden çizecektir. Ama bu çizilen yol artık, "Üçüncü Yol", ya da bugün Almanya'da, İngiltere'de diğer büyük sosyal demokrat partilerde gördüğümüz yol olmayacaktır. "Nasıl olacak?" diye düşündüğüm zaman sanki bana, İtalya'da Berlinguer'in ortaya attığı euro-komünizmin yeni versiyonu kitlelere umut getirecek gibi geliyor. Ama tabii kâhinlik yapmak istemiyorum.

İktisat Dergisi: *Bu hareketin tekrar Batıdan mı filizleneceğini, çekirdekleneceğini düşünüyorsunuz, yoksa gelişmekte olan dünyanın diğer kesimlerinden mi?*

TOKTAMIŞ ATEŞ: Bu konuda bir öngörüm yok ama, sanki Batıdan olması daha çok beklenir gibime geliyor.

İktisat Dergisi: *Gülten Kazgan geçenlerde bir toplantıda şöyle demişti: "Ne olursa ancak Batıdan çıkabilir, onun dışında fikri düzeyde yeni bir oluşum bizler gibi gelişmekte olan ülkelerden filizlenemez."*

TOKTAMIŞ ATEŞ: Ben, Gülten hoca gibi katı değilim ama; beklentim, gene Batıdan filizlenebilir. Bu konuda esneğim, illâ böyle olur demiyorum. Çünkü Doğuda da artık ciddiye alınması gereken aydın grupları var, ideolojik çalışma yapan insanlar var. Bugün sosyal demokrasi; artık Batıdan çok Doğuya lâzım olan bir gelişme, Doğu ülkelerine lâzım olan bir yapı. Bu bakımdan insanlar kendi sorunlarının çözümlerini kendileri üretebilirler. Bu daha da sağlıklı olur, bunu temenni ederim. Ama, Batıdan birşeyler kaynaklanma ihtimalini daha yüksek görüyorum.

İktisat Dergisi: *Sosyal demokrasinin kökeni açısından Avrupa ve Türkiye'deki ideolojik farklılıklar (Avrupa'da Marksist düşünceden, Türkiye'de ise devletçi bir Kemalizm'den kaynaklanması) nasıl değerlendirilebilir?*

TOKTAMIŞ ATEŞ: Türkiye ve Avrupa arasındaki ideolojik farklılıklar; bu aslında sadece Avrupa'daki sosyal demokrasi ile Türkiye arasındaki farklılıktır. 1949'da Comisec diye bir örgüt, (Sosyalist Enternasyonal Hazırlama Komitesi), ilk defa sosyalist enternasyonal toplantısını Frankfurt'ta yaptığında -zanediyorum 1951- bir beyannâme yayınladı. Sosyalist Enternasyonalin amentüsüdür o, deklarasyon. Orada sosyal demokrasinin iki kökeni olduğu söyleniyor; bunlardan biri marksizm yani marksizmden gelip, sosyalist bir devlete serbest seçimlerle liberal demokrasi-

nin kuralları içinde yaşama geçirme amacı, bu sosyal demokrasinin aslında temel kökeni. "Ancak" diyorlar, "Batı toplumlarında ve liberal toplumlarda Welfare State, yani refah devletinde bu refahın paylaşılması hedef alan politikalar da sosyal demokrasi olarak isimlendiriliyor." Yani sosyal demokrasinin resmi kökeni arasında sayılıyor. Türkiye'deki devletçi kemalizmin marksist olmasını düşünmek bile elbette abes, veya marksist anlamda bir şey olmasını düşünmek bile abes. Bunun bir refah devletinde paylaşım olduğunu düşünmek için de çok zorlamak gerekir. Ama, netice itibarıyla Türkiye'deki kemalizm, ekonomik ve toplumsal olarak gerek refahı, olmayan refahı önce kurup, sonra paylaşmayı, olmayan eğitimi önce sağlayıp sonra paylaşmayı bir ideoloji olarak hedef almıştı. Ben ideoloji olarak isimlendiriyorum kemalizmi. İdeolojik olarak sosyal demokrat olmasa bile sol harekettir. Çünkü aslında "sol nedir, sağ nedir" bunu da tartışmak lâzım.

Ben solu şöyle tanımlıyorum; bir toplumda ekonomik ve siyasal yararlanmayı, yani ekonomik olarak gelir paylaşımını, ekonomik fırsat eşitliğini ve siyasal olarak da siyasal katılımı geniş kitlelere doğru yaymaya çalışan hareketler sol harekettir. Bunu daraltmaya çalışan hareketler, sağ hareketlerdir. Sağ ve solu böyle tanımlayınca ki, böyle tanımlamak gerekir, o zaman kemalizm sol bir harekettir. Sosyal demokrat olarak düşünmeyelim ama sol bir harekettir ve bu noktadan yola çıkan bir çizgi, insanı istese de istemese de sosyal demokrasiye götürür. Bunu; 1920'lerin 1930'ların kemalizminin 1960'larda fazla bir zorlama olmaksızın ortamın solu hareketine dönüştüğünü ben yaşadım. Benim kuşak ya da daha genç kuşaklar bunu yaşadılar. O varılan noktada kemalist çizginin, insanları sosyal demokrasiye götürdüğünü söylememiz mümkün. Ama günümüz Türkiye'sinde sosyal demokrasi; özellikle DSP'de, Batıda gördüğümüz sapmayı çok derin bir şekilde yaşamaktadır. Bunun arkasından sosyal demokrasinin lafzına ve ruhuna uygun bir hareket, meselâ CHP çıkabilir mi? Bunu hep beraber göreceğiz. Ben çıkacağını umut ediyorum ya da umut etmek istiyorum. Ama Türkiye'deki gelişmeyi yani sol hareketin gelişmesini Avrupadan farklı olarak isimlendirmek gerekir. Kendi doğal koşulları ve ilişkileri içinde böyle bir hareket olarak ve beklenen bir hareketin yaşama geçmesi olarak değerlendirilebilir.

İktisat Dergisi: *SD hareketi Avrupa'da refah seviyesinin yükseldiği bir dönemin ürünü olarak ortaya çıkmış ve en başta bölüşüme yönelik politikaları ile karakterize edilmişti. Kalkınmakta olan Türkiye gibi bir ülkede SD politikaların uygulanma şansı nedir?*

Avrupa'da sosyal demokrat hareket, gerçekten refah seviyesinin yükseldiği bir dönemde ortaya çıktı. Avrupa'da refah seviyesini yükselten şey de, maalesef Avrupa ülkelerinin kendi iç ekonomik ilişkilerinden dolayı değil, özellikle sömürge ülkelerinden sağladıkları kaynaklarından doğan rantı bir biçimde paylaşmaları şeklinde oldu ve Marks'ın zincirinden başka kaybedecek bir şeyi yok dediği proleterya, birdenbire kaybedecek bir şeye sahip kılındı ve böylece proleteryanın devrimci ruhu törpüldü. Oysa Türkiye gibi bir ülkede, böyle bir gelişmeyi bekleyemeyiz. Çünkü Türkiye sömürgesi olmayan bir ülkeydi, Osmanlıda da yoktu, şimdi de yok, olsa bile karşı çıkmamız gerekir. Türkiye'deki ekonomik gelişme, toplumdaki sınıfların ve diğer katmanların ortak özverilerinin getireceği bir tasarrufun yatırıma dönüşmesi ve bunun getirdiği zenginliğin hakça paylaşılması şeklinde karşımıza çıkabilir. Türkiye'de kapitalistleşme sürecinin son 20-30 yılını incelediğimizde, aslında Türkiye'de ciddi bir şeylerin yapıldığını görüyoruz. Ama bunun bedelini sürekli olarak emekçi sınıflar ödedi. Son on yılda gördüğümüz gibi, reel kalkınmanın üstünde ya da paralelinde bir refah payı almadılar. 1950'lerde Türkiye'de sendikalı işçiler ciddi bir gelire sahip insanlardı ve 60'larda da bu bir ölçüde devam etti. Yani emeğini, gerek kamu gerek özel sektörde satan ve kiralayan insanlar, Türkiye'nin kalkınmasından pay aldılar. 1980 öncesinde ben, bir toplu iş sözleşmesinde Maden-İş'in işçilerin otomobilleri içinde park yerinin de sözleşmeye konulduğunu hatırlıyorum. Buraya kadar geldik ama, **ondan sonra** değişen dünyada bütün işler tersine döndü ve bütün yük işçilerin, köylülerin sırtına yüklenmeye çalışıldı. Bu bakımdan Türkiye gibi ülkelerde, **Avrupa'da** gördüğümüz refah patlamasını yaşamamız mümkün değildir. Bunun bilincinde olmak **lâzım**. Bu bakımdan Türkiye'de uygulanacak sosyal demokrat politikaların da Avrupa modelinden farklı olmasını **gerekli** görürüm, yararlı görürüm zaten başka çaresi olmadığını düşünürüm.

İktisat Dergisi: Türkiye'de SD hareketin son seçimlerde aldığı sonuçları nasıl değerlendiriyorsunuz?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Son seçimlerde sosyal demokrat hareketin aldığı sonuçlar; aslında çok ciddi bir değişiklik olmadığını düşünüyorum. Türkiye'de seçmenlerin yüzde 30-35 kısmı sola oy veriyor. Sol dediğim Halk Partisi'nden başlayıp ÖDP'ye kadar giden bir çizgi. HADEP'i bu arada bir yere koymaya pek cesaret edemiyorum. Sol desem sol diyemiyorum, sol değil desem, bunun da yanlış olduğunu düşünüyorum. Gene Türkiye'de yüzde 40 civarında sağa giden bir oy

var. Bu yüzde 40'ın, yüzde 15 ile yüzde 20'si dinci ya da faşist, aşırı sağa gidiyor. Geri kalan yüzde 20-25'i orta ya da merkez sağa giden oylar. Bir de yüzde 20 civarında dolaşan oylar var. Bunun kimi zaman merkez sola, kimi zaman da merkez sağa kaydığını görüyoruz. 1946'dan beri bu genel çizginin değişmediğini, Türkiye'de son seçimlerde gene aynı tablonun çıktığını görüyoruz. DSP ve CHP'nin aldığı oyları topladığımızda, yüzde 30'un üstüne çıkılıyor ve buna diğer sol partileri ÖDP'yi, EMEP'i, SİP'i, İP'i bir bölümüyle HADEP'i eklediğimiz zaman yine yüzde 33-34'lere çıkan sola oy veriş var.

Yeni dünya düzeninde, ulusçuluğun böylesine pompalandığı, kitle iletişim araçlarının (yazarları hariç, genel politika olarak) böylesine şoven bir politika içinde olduğunu görürsek, Türkiye'deki sol hareketin özündeki potansiyelin devam ettiğini düşünüyorum ve bugün bize düşen işin bu potansiyeli harekete geçirmek, bu potansiyeli siyasal bir harekete yamamak ya da bu potansiyeli kullanacak siyasal hareketi ortaya çıkarmak olduğunu düşünüyorum. Tabii, böyle bir yeni siyasal hareketin de çok sakıncaları olduğunu eklemek isterim. Çünkü amip gibi bölüne bölüne hiç bir yere varılmıyor. Gene bir cepheleşme, bir cephe içerisinde asgari müşterekleri belirleyip, bunun üzerinden sosyal demokrat politikaların uygulanabilirliğini düşünüyorum. Ben insanların aslında unutkanlığından korkarım, ama zekâsına güvenirim. Neler getireceğinin bilincinde olacaklarını ve bu harekete bağlanacaklarını düşünüyorum. Çünkü bütün dünya halkları gibi, bizim halkımız da değişim ister. Değişim derken ileriye doğru değişim; biraz evvel sol tanımını yaparken dediğim gibi, ekonomik ve siyasal yararlanmanın geniş kesimlere doğru yayıldığı geniş bir değişim ister. Bir zamanlar bu değişimin umudunu Ecevit'te görmüşlerdi, 1973 ve 1977'lerde sol hareket yüzde 42'ye ulaşan bir oy topladı. (Düşünün ki, o zaman TİP de vardı) Daha sonra bu hareket biraz fos çıkınca (ki, onun fos çıkması ayrı bir tartışma konusudur. O günlerin Ecevit'i bugünlerin Ecevit'i değildi) insanlar değişim umutlarını 80'lerde, Özal'a bağladılar. Özal'dan da aradıklarını bulamayınca, bunun bir dinci kisveyle karşımıza çıktığını gördük, Fazilet daha doğrusu Refah Partisi çerçevesinde. Şimdi, ben şu anda, 1999'un Eylül ayında Türk halkının değişim arzusunun bütün heyacanıyla yaşadığını görüyorum. İnsanlar daha iyisini istiyor. Son deprem de gösterdi bunu. Kimi zaman kuzu gibi görünen insanlarımız avaz avaz bağırmaya başladı. Bu felaketten böyle bir olumlu sonuç çıkmış olacağını ümit etmek istiyorum ve şimdi bu değişimi, gerçekten bu insanlara somut şekilde va-

at eden, vaatetmekle kalmayıp bu değişimin işaretlerini verebilen siyasal hareketler müthiş bir başarı sağlayacaktır. MHP'nin sağladığı seçim sürprizinin çok daha büyüğünü sağlamak mümkündür. Çünkü aynı şey, o değişim arzusu, MHP'ye oyların yüzde 17'sini verdirmiştir. Bunlar ödünç oylardır. MHP'nin, Türkiye'deki faşist hareketin oy oranı zannediyorum bugün 10'u geçmeyecek bir orandadır. Fakat halk değişim istiyor, daha iyisini istiyor, daha iyi eğitim istiyor çocuğuna, daha iyi bir sağlık hizmeti istiyor. Daha güvenceli bir iş, yaşanabilir bir konut istiyor. Çünkü öyle bir iletişim çağında yaşıyoruz ki; bir düğmeye bastığımızda dünyanın öbür tarafındaki yaşamı görüyoruz, insanlar nasıl yaşıyor, bunu herkes görüyor. Onlar eskidenmiş, hizmetçi eve gidermiş de orada tuvaleti temizler, sonra evine geldiğinde şükredermiş. Artık öyle şey yok. Adam nerede ne gör-düyse aynısını yaşamak istiyor. Bunlar aslında beni sevindiren şeyler. Sosyal demokrat hareket, bu insanlardaki değişim arzusunu yanıtlayabileceğini önce kendi kendine, sonra o insanlara gösterebilirse önünün çok açık olacağını düşünüyorum. Belki de Amerikalıların "wishfull thinking" gibi, dedikleri görmek istediğini görmektir ama, ezeli iyimserliğimi yitirmemek istiyorum.

İktisat Dergisi: Hocam hemen burada bir şey tespit etmek istiyorum. Batıdaki sosyal demokrat harekette genel olarak 5-6 ilkenin etrafında dönülüyor bilebildiğim kadarıyla. Artık insan hakları, serbest piyasa, barış yani no-şovenist, demokrasi ve özgürlük. Türk sosyal demokrat hareketinde bu saydığım 5-6 ilkenin varolması gerektiğine inanıyor musunuz yoksa bunların herhangi birine ...

TOKTAMIŞ ATEŞ: Yok. Bunlara hiçbir biçimde itiraz etmiyorum. Sadece piyasa ekonomisi konusunda, biraz evvel yaptığım açıklama çerçevesinde, "enfrastraktür dediğimiz alanlarda piyasa serbestisi olmaz" diyorum.

İktisat Dergisi: O zaman hocam, sizin fikriniz olarak şunu söyleyebilir miyiz; Serbest piyasada devlet bir tek enfrastraktür yatırımlara girişmelidir. Sosyal demokrasiyi sosyalizme referans vererek tanımladınız Sosyalizmi son yıllardaki gelişmelerden sonra yeniden, tekrar tanımlamak gerekmiyor mu?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Sosyalizmi, komünizmi tanımlarken; sosyalizmi, komünizmi aynı yere koyarak, Komintem veya Kominform yani 3. Enternasyonal bağli olarak çalışan partilerin hedeflerinin adına sosyalizm ya da komünizm, onun dışında kalan ve Sos-

yalist Enternasyonal çerçevesinde, en azından son kırk yıldır sosyalist enternasyonal çerçevesinde politika üreten partilere de, sosyal demokrat diyorum. Şimdi sosyalizm ve sosyal demokrasi arasında ne fark vardır sorusunu ortaya atınca -bu çok sorulan bir sorudur-bunun çok çarpıcı bir tek yanıtı vardır; ikisi arasında hiçbir fark yoktur.

İktisat Dergisi: Bugün geline nokta itibarıyla mı?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Bugün geline nokta itibarıyla, en azından son 40 yıl itibarıyla aynı şeydir. Biraz önce verdiğim örnek açısından konuyu düşünelim. Rusya'da devrimci hareketin bayraktarlığını Rus Sosyal Demokrasi Partisi yapmıştır. Yani daha sonra ihtilalci niteliğe bürünen hemen hemen bütün ihtilalci marksist partiler benzer isimlerle ortaya çıkmıştı. Almanya'da Spartakist Hareket, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nden çıkmıştır. Alman Sosyal Demokrat Partisi, yani günümüzün SPD'si Almanya'da Marks tarafından yazılan Gotha ve Erfurt programları, konusunda yazılan "kenar notları" dikkate alınarak yeniden tüzüğünü ve hedeflerini belirleyen bir partidir. Yani Marksizmi Almanya'daki sosyal demokrat hareketin dışında düşünmek mümkün değildir. Hemen hemen dünyanın her yerinde sol ve sosyalist hareket ve komünist hareket, sosyal demokrasi adıyla karşımıza çıkmaktadır. Şimdi burada sosyalizm ile sosyal demokrasi yolunu nerede ayırdı? Günümüz Türkiye'sinde diyelim ki; bir ÖDP ile bir EMEP ile, bir DSP ile bir CHP'nin yolları nerede ayrılıyor, diye sorduğumuz zaman: Öyle zannediyorum ki piyasa ekonomisine olan müdahalelerin oranında bir ayrım olabilir. Yoksa demin ortaya koyduğumuz sosyal demokrasinin asgari beş ilkesi konusunda bunlar arasında belirgin bir fark olduğunu beklemek mümkün değildir.

İktisat Dergisi: Ben daha çok şu açıdan soruyorum; Kapitalizmin bugün geldiği seviyede, küreselleşme, globalleşme v.s. nasıl tanımlarsız sosyalizmi?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Ben yine Enternasyonal diyorum veya günümüze şu saate referans vereyim; Emek-sermaye çelişmesini temel çelişki olarak kabul etmeli, ve bu çelişki çerçevesinde, sermayenin parasal gücü karşısında sermayenin propaganda gücü karşısında, emeğin örgütlü gücünü ortaya koymalı. Hedef bu olmalıdır.

İktisat Dergisi: Buna bağli olarak hemen bir soru daha var; Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde yaşanan ve sizin yozlaşma olarak nitelendirdiğiniz

son olaylar, acaba bu globalleşme ve sermayenin geldiği seviyede artık sosyal demokrasinin yaşamayacağına bir göstergesi mi? Yoksa sıradan bir yozlaşma mı?

TOKTAMIŞ ATEŞ: Keşke o noktaya gelinse, sosyal demokrasinin varlık nedeni olan bu çelişki ortadan kalmış olsa. O zaman bunu çok büyük memnuniyetle karşılarım. Ama bu çelişki ortada durduğu sürece, ki ortada duruyor (yani emek ve sermayenin çelişkisi), sosyalizm de sosyal demokrasi de varolacaktır.

İktisat Dergisi: *Avrupadaki sosyal demokrat hareketler olsun, Türkiye'deki sosyal demokrat hareketler olsun, son dönemdeki bu yeni sağcı saldırıdan en fazla bu kadrolar etkilendi. Sonuçta kendilerini sermayeye, orta sınıflara doğru açtıkça kendilerinin değişmesi gerektiğini hissettiler. Şimdi hem Avrupa'da, hem Türkiye'de yeniden "elveda" denilen o işçi sınıfının ortaya çıkışı görülüyor. Şu son depremde bile, Türkiye işçi sınıfının en büyük kısmını barındıran Gölçük - Kocaeli - Adapazarı hattında insanların çığıllıkları aynı çığıllıklar. Avrupa'da benzer kitle hareketleri. Şimdi yeniden bir geriye dönüş; "acaba elveda değil mi" diye bir bakış açısı olabilir mi, sosyal demokrat harekete?*

TOKTAMIŞ ATEŞ: Çok güzel anlattın, tamamen aynı kanaattayım. Yani hâkim olabileceğini düşünüyorum. Bunu tekrar tekrar, bıktırıcı devede tekrarladım ama emekle sermayenin çıkar farklılaşması ve çelişkisi olduğu sürece, emeğin de bir siyasal örgütlenmesi olacaktır. Bu kimi zaman aşırı sağ faşist, dinci hareketlere doğru çekilecektir. Bu egemen sınıf tarafından da özendirilecektir ama, bu hareket eninde sonunda kendi doğrultusunu bulacak ve çizecektir.

İktisat Dergisi: *Hocam, ben burada son olarak iki şıklı bir soru sorayım: Teknolojinin son derece ileride olduğu ABD gibi ülkelerde -Avrupa şimdilik biraz gerisinden gidiyor- hâlâ bu klasik emek-sermaye ayrımını yani 18. yüzyıl tanımını ya da Marks'ın tanımındaki aynı niteliksel boyutu koruduğunu düşünüyor musunuz? Emek-sermaye çelişkisini, iktisadi açıdan aynı şekilde tanımlayabilmek mümkün mü? Veya yakın bir gelecekte mümkün olabilecek mi? Hemen arkasından (b) şıkkı, bu sosyal demokrasi Brand'ların, klasiklerin dönemindeki sosyal demokrasi (eğer bu çelişki hâlâ varsa) parlak dönemine dönmesini mümkün görüyor musunuz?*

TOKTAMIŞ ATEŞ: Şimdi şöyle diyelim; Elbette onsekizinci, ondokuzuncu yüzyıldaki görüntüsüyle bir çelişki yok ortada. Ama çelişki gene devam ediyor. Eskiden bütün işçiler tulumluymuş, şimdi beyaz yakalı, mavi yakalı işçiler var. Netice itibariyle, emeğini satan ve bunun sattığı emeğin geliri ile hayatını sürdüren insanlar emekçidirler. Ne kadar yüksek maaş alırlarsa alsınlar, ne kadar kapitalizmin nimetlerinden yararlanırlarsa yararlansınlar, netice itibariyle patronunun iki dudağı arasından çıkacak bir sözle eğer kapıda kalıyorsa, bu insanlar emekçidirler. Diyelim ki bugün bir T.V. kanalında ayda bir milyar lira alan bir spiker emekçi gibi görünmüyor. O da kendini emekçi gibi saymıyor zannettiğime göre. Ama yarın öbür gün "Hizmetleriniz için teşekkür ederim." le işsiz kaldığı zaman emekçi olduğunu anlayacaktır.

Elbette günümüzün çelişkisi, bundan 200 yıl, 100 yıl, hatta 30 yıl öncesinin çelişkisi değildir. Ama temel doğrultu, emek ve sermaye arasındaki çelişki devam etmektedir. Şimdi sosyal demokrasi, Kransky ile Willy Brand'ın zamanındaki görkemine ulaşır mı? Elbette ben o günlere döneceğini düşünüyorum, ümit ediyorum ve bugün dünya haritasına baktığımız zaman özellikle Avrupa kıtasına yozlaşmış haliyle de olsa sosyal demokrasinin kazandığı başarıyı ben, yozlaşmanın getirdiği bir başarı olarak görmüyorum, o çelişkinin getirdiği bir başarı olarak değerlendiriyorum. Belki burada da fazla iyimserim ama, böyle yorumluyorum ben bunu ve bu hareketin yozlaşmış kesimi insanların gereksinimlerine cevap veremiyorsa o zaman bu gereksinimlerine cevap verebilecek farklı politikalar üreteceklerine ve bu farklı politikaların da klasik anlamdaki sosyal demokrasiye tam bir dönüş olmasa bile, daha yakın olacağını düşünüyorum.

Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Gelişimi

Erol Tuncer *

1960-1980 Arasındaki Gelişmeler

Sanayileşmenin ürünü olan sosyal demokrasi marksist kökenli bir düşünce akımıdır. Uzun bir geçmişe sahip olan sosyal demokrat hareket, çeşitli evrelerden geçerek bugünkü konumuna gelmiştir.

Ülkemizdeki sosyal demokrat hareket, uzun bir geçmişe sahip değildir. Türkiye'de sosyal demokrasiye yöneliş, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün, 1965 seçimleri öncesinde, kamuoyuna "*Ortanın Solundayız*" mesajını vermesiyle başlamıştır. Geçmişinin kısa olması nedeniyle gelenekleri henüz yerleşmemiştir.

1961 Anayasasının getirdiği özgürlükler ortamında, siyasal yelpazenin solundaki gelişmeler hızlanmaya başlamıştı. Aydınların ve emekçi kesimin desteğini almakta olan Türkiye İşçi Partisi (TİP), gelişmekte ve güçlenmekteydi. Bu ortamda CHP -bir yandan TİP'e giden oyları durdurmak bir yandan da uç sol ile arasına bir çizgi çekebilmek üzere- siyasal yelpazedeki konumunu yeniden belirlemek ihtiyacını duymaktaydı.

CHP Genel Başkanı'nın, parti içerisinde önemli gelişmelere yol açan bu ünlü çıkışı, bir tartışma ve gelişme sürecinin sonucu olarak yapılmamıştır. O kadar ki, İnönü'nün açıklamasından önce konu yetkili kurullarda dahi görüşülmemiştir. Önce tercih yapılmış, yeni hareketin adı konulmuş; içinin doldurulması, içeriğinin oluşturulması sonraya bırakılmıştır.

İnönü'nün, sözkonusu açıklamasında: "*CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatıyla ortanın solunda bir anlayıştadır*"¹ diyerek başlatmış olduğu Ortanın Solu hareketi, başlangıçtan itibaren, hem ülke kamuoyunda hem de parti içerisinde kavram karmaşasına ve yoğun tartışmalara yol açtı. Karşıt partiler, 1965 seçimlerindeki kampanyalarını bu ek-sene oturtular. Seçimlere içeriği belirlenmemiş, o yüzden parti örgütüne bile henüz yeterince anlaşılamamış yeni bir yönelişle giren ve kampanya boyunca, rakiplerinin "*Ortanın solu, Moskova'nın yolu*" slogan-

larına karşı sürekli savunmada kalan CHP, seçimlerden önemli ölçüde oy kaybederek çıktı. Bu seçimde %28.7 oranında oy alan CHP, çok partili dönemde ilk kez %30 oranının altına düşmüştü.

1970'lere kadar geçen süre, yeni kavramın içini doldurmaya yönelik yoğun çabalar ve parti içi tartışmalarla geçirildi. 1965'te olduğu gibi, 1966 ve 1968 *Senato Üçte Bir Yenileme* ve 1969 *Genel Seçimlerinde* de CHP'nin oyları, %30 oranının altında kaldı. Ardarda yaşanan seçim kayıplarının faturası, parti içindeki tartışmalarda "*ortanın solu*" hareketine çıkarılmaktaydı.

CHP'de, ortanın solunun benimsenmesi ve bu solun sınırının belirlenmesi kolay olmadı. Parti, uzunca bir dönem, ortanın solu taraftarları ve karşıtlarını, birbirlerini sağcılık ya da solculukla itham edebildikleri bir çekişme ortamına sahne olmuştur. Genel Başkan İsmet İnönü'nün 5 Şubat 1972'de -*Millet Meclisi ve Senato Gruplarından oluşan*- CHP ortak grubunda yapılan genel görüşmede yaptığı konuşmadan bir bölüm, bu tartışmaların boyutu ve dozu hakkında aydınlatıcı bilgi vermektedir:

"... parti dışında bir uçtaki dostlarımız ortanın sol'unu Moskova'nın yolu diye göstermeye çalışırlarken, öteki uçtaki dostlarımız da Ortanın Solcuları ve Ortanın Göbekçileri gibi ayrılığı, söyleye söyleye yerleştirmişlerdi." ²

Ortanın solu konusundaki tartışmaların parti içerisinde yarattığı dalgalanmalar, zaman içerisinde önemli kadroların CHP'den ayrılmasına ve iki partinin kurulmasına yol açtı. Turhan Feyzioğlu ve arkadaşları partiden ayrılarak, Güven Partisi'ni kurdular (12.05.1967). İsmet İnönü, önce genel başkanlıktan (8.05.1972) daha sonra partiden ayrıldı (05.11.1972). Bir süre sonra da Kemal Satır ve arkadaşları CHP'den ayrılarak, Cumhuriyetçi Parti'yi kurdular (04.03.1973). ³

Bu kayıplar, bir anlamda, ortanın solu sloganı ile başlatılan dönüşüm hareketinin, sonradan ödenmiş bedeli olarak, nitelendirilebilir.

* Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TESAV) Başkanı

Ortanın solu hareketi ile parti içerisinde başlatılan sola yönelme çabalarına başından beri sahip çıkan önemli isim, Genel Sekreter Bülent Ecevit olmuştur. Yeni hareketin parti içindeki önderliğini yapan Ecevit, İnönü'nün ayrılmasından sonra, Genel Başkan seçildi. (14.05.1972)

Ortanın solu ile başlatılmış olan dönüşüm sürecinde CHP, geleneksel tabanını genişletmeyi hedeflemiş, çalışan kesimlerle ilişkilerini geliştirmiş, örgütlü toplum kesimlerinin ve özellikle sendikaların yakın desteğini almıştır. CHP, bu dönemde, kadrolaşması ve politika üretimi açısından, sürekli olarak kendini yenileme çabası içinde olmuştur. O dönemde insanca ve hakça bir düzen'in ve demokratikleşmenin savunucusu olarak etkin bir muhalefet hareketi sergileyen CHP, geniş bir taban desteğiyle, 1970'lerden itibaren sürekli olarak büyümüştür. Bu gelişme sürecinde 1973 seçimleri, CHP için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu seçimlerde, oyunu %33.3 oranına yükselten CHP, hem yeniden %30 sınırını geçmiş oluyor, hem de ülke düzeyinde birinci parti konumuna geliyordu. Bu sonuç, ortanın solu hareketiyle başlatılan dönüşüm çabalarının amacına ulaştığını göstermekteydi.

1973 seçimlerindeki başarılı sonucun ardından, 28 Ekim 1974'te yapılan Tüzük Kurultayında, CHP'nin "Demokratik Sol" bir parti olduğunu belirleyen tüzük değişikliği yapıldı.

(CHP 1974 Tüzüğü - AMAÇ Madde 2:

İnsan haklarına saygılı, milli demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkesine bağlı, demokratik sol bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin amacı, ülkenin güvenliğine, ulusun mutluluğuna ve refahına, sosyal adaletin yaygınlaşmasına ve insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine, özgürlükçü parlamenter demokrasi kuralları içinde ve bu rejimi güçlendirecek biçimde hizmet etmektir).

Böylece, 1965'te başlayan dönüşüm çabaları, dokuz yıl sonra, CHP'nin demokratik sol bir parti olarak tanımlanmasıyla sonuçlanmış oldu.

Tüzük değişikliği öncesinde, partinin, sosyal demokrat ya da demokratik sol olarak tanımlanması konusunda da bir parti içi tartışma yaşanmıştır. Partinin bir kanadı, CHP'nin sosyal demokrat olarak, diğer kanadı ise demokratik sol olarak tanımlanmasının uygun olacağı düşüncesindeydi. Parti Meclisi'nde yapılan oylama sonucunda demokratik sol deyiminin tüzüğe konulması uygun görülmüş, kurultaya bu öneriyle gidilmiştir.

Genel Başkan Bülent ECEVİT'in, tartışmalar sırasında, CHP için sosyal demokrat kavramını uygun

görenlerin yanında yer almış olması, günümüzde de bu konuda sürdürülmekte olan tartışmalara ışık tutması açısından anlamlıdır.

CHP, 27 Kasım 1976'da yaptığı Tüzük ve Program Kurultayında, bir adım daha atarak, tüzüğün kuruluş maddesinde yaptığı değişiklikle, partinin altıokla temsil edilen ilkelerine sosyal demokrasinin evrensel ilkelerini de ekledi.

(CHP 1976 Tüzüğü Madde 2 - KURULUŞ:

Cumhuriyet Halk Partisi, Programındaki anlam-ları ile Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve Devrimcilik ilkelerine bağlı özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü ve halkın kendini yönetmesi kurallarına dayalı demokratik sol bir siyasal kuruluştur).

5 Kasım 1978'de Sosyalist Enternasyonel'e üye olan CHP merkez soldaki yerini uluslararası platformlarda da tescil edilmiş oluyordu.

CHP, 1977'de büyük bir başarı elde ederek seçimlerden, %41.3 oy oranıyla, birinci parti olarak çıktı. Böylece tarihinin en yüksek oy oranını yakalayan CHP, ancak 213 milletvekili çıkarabildiği için tek başına iktidar olma olanağını elde edemedi. Seçimlerden hemen sonra kurmuş olduğu hükümet, güvenoyu alamadı.

CHP'nin 1978 yılında bağımsızların desteğiyle kurmuş olduğu hükümet, günün iç ve dış koşullarında yeterince başarılı olamadı ve parti, 1979'daki Senato Üçte Bir Yenileme Seçimleriyle birlikte, 5 milletvekilliği için yapılan ara seçimi de kaybetti. Her iki seçimde de partinin oy oranı, yeniden %30'un altına düşmüştü (sırasıyla %29.2 - %29.3). Bu sonuç, 1977-1979 arasında 12 puanlık bir oy kaybını ifade etmekteydi. 22 aylık bir iktidar sorumluluğu, o günün koşullarına CHP'ye %29.06 oranında güç kaybettirmişti.

CHP'nin, 12.11.1979 tarihinde hükümetten ayrılarak muhalefete geçişinden kısa bir süre sonra, 12 Eylül 1980'de askeri müdahale gerçekleşti. Parlamento kapatıldı, siyasi faaliyetler askıya alındı. CHP, 12 Eylül Yönetimince çıkarılan 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı yasayla, diğer partilerle birlikte kapatıldı. (3)

Sonuç olarak, 1965-1980 dönemi Türkiye'de sosyal demokrat hareketin başlama ve gelişme dönemi oldu. CHP'nin muhalefet döneminde sağlanan olumlu gelişmeler, ne yazık ki, başarılı bir iktidar deneyimiyle noktalanamadı. Partinin iktidar döneminin özelleştirisi bile yapılamadan 12 Eylül müdahalesi ile başlayan ara döneme girilmiş oldu.

1980 Sonrasındaki Gelişmeler

12 Eylül sonrasında yeniden partileşme hareketi başladığında -CHP'nin bırakmış olduğu boşluğu doldurmak üzere- merkez solda yeni partiler kuruldu. Birden çok partinin kurulması nedeniyle siyasal yelpazenin bu kesimi daha baştan bölünmüş oluyordu.

25.05.1983'te kurulan Halkçı Parti (HP) ile 06.06.1983'te kurulan Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), kendilerini sosyal demokrat partiler olarak nitelendirmekteydi. Seçimlerden sonra, (14.11.1985'te) kurulan Demokratik Sol Parti (DSP) ise -marksist kökenli bir hareket oluşumu ileri sürerek- sosyal demokrat olmadığını vurgulamaya özen göstermektedir. (3)

Buna karşılık DSP'nin dışındaki partiler, başından beri, sosyal demokrasi ve demokratik sol arasında bir kavram farkı olduğunu kabul etmemektedir. O kadar ki, CHP'nin -halen yürürlükte olan- tüzüğü'nün 2. maddesinde: *CHP'nin altıdaki temel ilkelere bağlı, sosyal demokrasinin evrensel ilkelerine dayanan demokratik sol bir siyasal kuruluş olduğu* belirtilmektedir.

SODEP'in seçimlere girmesi 12 Eylül yönetiminin engellenince, merkez solda tek başına kalan Halkçı Parti, seçimlerden %30.5 oranında oy alarak çıktı. Bu oran, bir bakıma, merkez solda CHP'den miras kalmış olan hazır oy desteğini ifade etmekteydi.

Merkez solun tabanındaki solda birleşme isteklerinin sonucunda SODEP ve HP 3.11.1985'te birleşerek, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını aldı ve 1995'te CHP ile birleşinceye kadar siyasal yaşamda kaldı. (3)

9 Eylül 1992'de CHP'nin yeniden açılmasıyla birlikte soldaki parti sayısı, yeniden üçe çıktı. Sürekli gündemde kalan ve özellikle RP'nin 1994 seçimlerindeki beklenmeyen başarısı nedeniyle yoğunlaşan solda bütünleşme çabaları, bu kez de CHP ve SHP'nin -CHP çatısı altında birleşmesiyle sonuçlandı (18 Şubat 1995).

DSP, kurulduğu günden itibaren solda birleşme çabalarına karşı olumsuz tavır almış ve birleşme hareketlerinin dışında kalmaya özen göstermiştir.

DSP'nin ilk kez seçimlere girdiği 1987'den itibaren, siyasal yelpazenin merkez sol kanadı seçimlerde sürekli olarak iki partiyle temsil edilmiştir.

Bu partilerden DSP, sürekli büyüme çizgisi içerisinde olmuş, 1987'de %8.7 oranındaki oyunu, 1999'da

%22.2'ye yükseltmiştir. Merkez solun, 1983'te HP, 1987 ve 1991'de SHP, 1995 ve 1999'da CHP ile temsil edilen diğer kesimi ise sürekli oy kaybederek, 1983'te %30.5 olan oyunu son seçimlerde %8.7'ye düşürmüştür.

1995 seçimlerine kadar merkez solun küçük partisi olan DSP, 1995 seçimlerinde, CHP'yi geride bırakarak, merkez solda birinci parti konumuna gelmiştir. Parti, 1999 seçimlerinde ülke düzeyinde de birinci sıraya gelmiş, CHP ise ülke barajının altında kalarak tarihinde ilk kez- parlamentoda temsil olanağını yitirmiştir.

1980 sonrasındaki seçimlerde merkez sol partilerin, toplam oyu, ortalama %30 dolayında gerçekleşmiştir. 1995 seçimlerinde %25.3'e düşen merkez sol oylar, 1987 Genel Seçimlerinde %33.3'e kadar çıkmıştır.

1980 öncesindeki başarılarını yineleyemeyen merkez sol partilere, seçmenin sunduğu ortalama %30 dolayındaki oy desteği, hareketin geleceği için önemli bir güç kaynağını oluşturmaktadır.

Ülkenin İçinde Bulunduğu Koşullar

Sosyal demokrasi, demokratik düzen içerisinde; çalışanlardan, ezilen ve dışlanan toplum kesimlerinden yana bir iktidarın oluşmasını amaçlayan bir düşünce akımıdır.

Ülke koşulları, sosyal demokrasinin temel iddialarını oluşturan, toplumculuk ve demokratikleşme alanında ciddi bir sosyal demokrat harekete ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

* Ülkemizde 1980'lerden bu yana egemen olan yüksek enflasyon ortamında, dar ve sabit gelirli aleyhine sürekli olarak bozulan gelir dağılımının, toplumsal dengesizliğe yol açtığı bilinmektedir.

* Ülkenin ortalama gelir düzeyi gelişmiş ülkelere göre çok düşüktür. Türkiye'deki kişi başına gelir 3.000 \$ dolayında, Avrupa Birliği'ne dahil olan ülkeler ortalaması ise 20.000 \$'ın üzerindedir.

* Gelir dağılımı sürekli olarak bozulmaktadır. Toplumun en varlıklı %20'lik kesiminin geliri, en yoksul %20'lik kesiminin 11 katıdır.

* Coğrafi bölgeler arasında da büyük gelir farklılıkları oluşmuştur. Ülkenin en geri kalmış bölgesi olan Doğu Anadolu'da kişi başına ortalama gelir, 1997'de, 1.350 \$ iken bu sayı Marmara Bölgesi'nde 4.500 \$'a aşmaktadır.

* Ekonomik ve toplumsal koşullar yalnız işçi ve memur gibi kesimleri değil esnaf, köylü ve emekli vb. kesimleri de ezmektedir.

* Ülkedeki demokratikleşme çabaları henüz amacına ulaşmamış, insan haklarına dayalı demokrasi, bütün kurum ve kurallarıyla işler hale getirilememiştir.

Merkez Solun İçinde Bulunduğu Koşullar

Günümüzde, sosyal demokrat ya da demokratik sol olarak tanımlanan merkez solun bulunduğu koşullar şöyle özetlenebilir:

* 1980 öncesinde tek bir partiyle temsil edilen merkez sol hareketin, 1980 sonrasındaki bölünmüşlüğü sürmektedir. Merkez solun toplam oy potansiyelinin sınırlı olması nedeniyle bölünme, hareketin gücünü iyice zayıflatmaktadır.

* Merkez sol oyların ülke coğrafyasındaki dağılımı dengesizdir. 1995 ve 1999 seçim sonuçları, ülkenin önemli bir bölümünde *-hem de geri kalmış yörelerinde-* merkez sol partilerin son derece güçsüz bir konumda olduğunu göstermektedir.

Son seçimlerde DSP ve CHP, ülkenin en düşük gelirli yöreleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da %10'un altındaki ortalama oy oranları ile ancak 6. ve 7. sıralarda yer alabilmiştir. Buna karşılık, Ege, Marmara gibi ülkenin gelişmiş yörelerinde DSP birinci parti konumuna gelmiştir.

Görüldüğü gibi, merkez sol partiler, güçlerini gelişmiş yörelerde yoğunlaştırmış, kendilerine en çok ihtiyaç duyulan yörelerde varlık gösterememiştir. Bu durum, merkez sol partiler açısından büyük bir çelişkiyi yansıtmaktadır.

Büyük şehirlerdeki oy dağılımında da benzer durum yaşanmaktadır. Merkez sol partiler, 1980 öncesinde güçlü oldukları varoşları diğer partilere terk ederek, oylarının önemli bölümünü kent merkezlerinde alır hale gelmiştir.

Sonuç

1- Temel sorunlarını çoktan çözmüş, refah düzeyi bizden çok yüksek ve gelir dağılımı daha düzgün olan Batı Avrupa ülkelerinde sosyal demokrat partiler -1970'lerdeki kayıplarının ardından- 1980'lerden başlayarak, yeniden toplumun desteğini almış, birbiri ardına seçim kazanmaya başlamıştır. Günümüzde Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerin 13'ünde sosyal demokrat partiler -ya tek başına ya da ortak olarak- iktidardadır.

Bu partiler, gerekli değişimi sağlayarak, iktidara gelme hedeflerini ciddi bir proje olarak tasarlamış, hedefe yönelik önlemlerin belirlenmesi ve uygulanmasının, örgütlerinin ve geniş kitlelerin katılımı ile hayata geçirmiştir.

2- Aynı dönem, Türkiye'de sosyal demokrasinin gerileme dönemidir.

1980'lerden itibaren Türkiye'de ve dünyada yaşanan hızlı değişime ayak uyduramayan merkez sol partiler, düşünce yapılarını, programlarını, örgütlenme biçimlerini çoğulcu toplumun koşullarına ve sosyal demokrasinin gereklerine göre yenileyememiş, o yüzden gerçek bir sosyal demokrat parti kimliğine kavuşamamıştır.

1980'lerden bu yana, sürekli seçim kaybetmekte olan sosyal demokrat partilerde ciddi bir özelleştire ve değerlendirme çalışması bir yana seçim kayıplarının nedenleri bile tartışmaya açılmamıştır.

Bu partilerin aldıkları destek, kanımızca, sosyal demokrat kimliklerinden ve politikalarından ötürü alınmış olmaktan ziyade, kendini merkez solda sayan, o nedenle sağ partilere yönelemeyen seçmenlerin oylarından oluşmaktadır.

Merkez sol partiler, ülkenin içinde bulunduğu koşullarda, kendilerinden beklenen görevleri yerine getirebilmek için, 1970'lerde CHP'de, 1980 sonrasında Batı Avrupa'da yaşanmış olan dönüşüm sürecini gerçekleştirmek zorundadır.

3- Mevcut düzenin ezdiği toplum kesimlerinin durumunu düzeltmeye ve demokratikleşmenin gerçekleştirilmesine yönelik ciddi bir merkez sol hareket, toplumun desteğini almakta zorlanmayacaktır.

21. yüzyılı karşılamaya hazır bir sosyal demokrat kimliğe ve yapıya kavuşacak bir parti örgütlenmesinin, günümüz koşullarında başarı sağlayacağına ve solda bütünleşmeyi de kendi çatısı altında gerçekleştireceğine inanıyoruz.

Dipnotlar

¹ Hikmet BİLA / "CHP TARİHİ" s.393 -DMS Doruk Matbaacılık Sanayi- 1979 - Ankara.

² Necip MİRKELEMOĞLU / "İNÖNÜ ECEVİTİ ANLATIYOR" s.137 -istanbul Kervan Yayınları- 1977 - İstanbul.

³ Erol TUNCER /24.10.1998 tarihli RADİKAL Gazetesi.

* Siyasal partilere ilişkin bilgiler, "Sempozyum TE-SAV Yayınları - 1995 - Ankara" dan alınmıştır.

* Seçim Sonuçlarına İlişkin Bilgiler Devlet İstatistik Enstitüsü (D.İ.E.) Yayınlarından alınmıştır.

Türkiye'de Sosyal Demokrasi

İlker Aktükün *

Giriş

Liberal demokrasinin sınırları içinde yer alan siyasal partiler, farklı toplumsal güçlerin/sınıfların siyasal çıkarlarını gerçekleştirmek için, siyasal iktidara ve devletin yönetimine talip olmak için kurulan örgütlerdir. Rekabet içindeki farklı siyasal partilerle, toplumsal güçler/sınıflar arasında karmaşık ilişkiler vardır. Siyasal partiler bir toplumsal sınıfın yada grubun çıkarlarını ön plana çıkarsa da, son tahlilde farklı çıkarlara sahip toplumsal sınıf ve grupların çıkarlarının uzlaştırıldığı bir zemini oluştururlar. Liberal demokrasinin kurallarıyla iktidara gelmeyi hedefleyen bir parti, tek bir toplumsal sınıfın/gücün çıkarları doğrultusunda kurulsun bile, bu sınıfın/gücün ancak bir bölümünü temsil edebilecek ve zaman içinde farklı toplumsal sınıfların/güçlerin sözcülüğünü de üstlenmek zorunda kalacaklardır. Siyasal bir partinin sınıfsal yapısını/tabanını incelemek için öncelikle parti ile farklı çıkarlara sahip toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilere bakmak gerekir. Sosyal demokrasinin, beşinci olan Batı Avrupa'da sosyal demokrat partiler, işçi sınıfının yükselen mücadelesine paralel olarak kurulan birer işçi sınıfı partisidir.¹ Bu partiler tarihsel evrimleri sonucunda, ideolojik, programatik ve siyasal açıdan ciddi dönüşümler geçirdilerse de hala birer işçi sınıfı partisini niteliğini sürdürmektedirler.

Sosyal demokrasi, Türkiye'nin gündemine göre geç bir zamanda, 1960'lı yıllarda girdi. Ortanın solu hareketiyle birlikte sosyal demokrasiye doğru evrildiğini iddia eden CHP bu döneme damgasını vurdu. Kuşkusuz her siyasal partinin somut gerçekliği, toplumsal sınıflarla parti arasındaki ilişkinin doğrudan ve birebir olmasını engeller. Bu ilişki zayıfken güçlenebilir ya da tersine tamamen ortadan kalkabilir, başka bir deyişle nitelik değiştirebilir. CHP'nin böyle bir nitelik değişikliği yaşayıp yaşamadığı 1970'li yıllarda geniş tartışmalara neden oldu. 1980'e kadar süre giden tartışmaların ana teması, CHP'nin sosyal demokrat bir parti olup olmadığı, eğer gerçekten bir sosyal demokrat parti ise bunun partinin sınıf doğası açısından ne anlama geldiği gibi konulardı. Ancak 12 Eylül askeri müdahalesi, SSCB'de reel sosyalizmin çöküşü, neo-liberal düzenlemelerin ve siyasetlerin bütün dünyada hakim olması ve Avrupa sosyal demokrat partilerinin yeni ara-

yışlara/yönelimlere girmesi bu tartışmaları unutturdu. 18 Nisan seçimleri sonrasında CHP'nin ülke barajı aşamayıp, tarihinin en düşük oy oranını alması, CHP geleneğinden gelen DSP'nin birinci parti olarak siyasal iktidara ortak olması ve CHP'nin kendini sorgulamaya başlayıp yeni arayışlar içine girmesi Türkiye'de sosyal demokrat harekete ilişkin yeni bir tartışmayı gündeme getirecek gibi görünüyor.

Bu çalışma yeni bir saptama yapma ya da yeni bir şey söyleme iddiasında değildir. 1970'li yıllarda uzun bir dönem yapılan tartışmaların özet bir hatırlatması amacını taşımaktadır. CHP'nin toplumsal konumuna ve niteliğine ilişkin bu çalışmada ortaya konulan tezler daha önceleri bir çok yazar tarafından da savunulmuştur. Bu kısa çalışmada sadece Avrupa sosyal demokrat hareketinin tarihsel kökenleri, ideolojik programatik yönelimleri ve toplumsal tabanları ile CHP'nin bir karşılaştırılması yapılmaya çalışılmıştır.

Avrupa'da Sosyal Demokrat Hareketin Ortaya Çıkışı

1880'lerden itibaren Avrupa'da kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak, sanayi işçisi sayısı da sürekli artıyordu. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, Almanya'da yaklaşık 10 milyon, İngiltere'de 8,5 milyon, Fransa'da ise 4 milyona yakın sanayi işçisi vardı. İşçi sınıfında bu sayısal artışa paralel olarak yapısal değişimlerde meydana geliyordu. Sanayiye de ki merkezileşmeyle birlikte, binlerce işçinin aynı bölgede, hatta aynı fabrikada çalışmaya başlaması, işçilere ortak bir davranış bilinci ve güven kazandırdı. Teknolojideki gelişmeler ve buluşlar sonucunda, yeni çalışma ve sanayi dalları ortaya çıktı. Orta sınıf ve aydın kesimlerden işçi sınıfına doğru akış hızlandı.

Ancak, teknik ve sınai gelişme nitel sıçramalar gösterirken, işçi sınıfının çalışma ve yaşam koşullarında benzer bir gelişme olmadı. Günlük çalışma saatlerinin olabildiğince uzatılmasıyla sağlanan mutlak artı-değerin yanında, emeğin yoğunlaştırılmasıyla elde edilen nispi artı-değerin de önemi arttı. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında, Avrupa'da ortalama günlük çalışma 13-14 saat civarına kadar yükseldi. Buna karşılık yaşam düzeyi ve ücretler çok düşüktü. İşçi sınıfının nicel büyümesinin yanında, hayat şartlarının kötülüğü varolan düzenin sorgulanmasını da beraberinde getiri-

* Araş. Gör., İ.Ü. İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

yordu.² Özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin gelişkin olduğu Batı Avrupa'da, toplum iki büyük sınıf ekse-
ninde bölünmüştü.

Bu toplumsal koşullar altında, başlangıçta çalışma saatlerinin azaltılması ve genel oy hakkı için yürüttü-
ğü mücadele kısa bir süre içinde siyasal iktidar müca-
delesine dönüştü. Mücadele içinde kurulmaya başla-
yan ilk sosyal demokrat partilerde işçi sınıfının kendi
öz partileri olarak doğdu.

Sosyal Demokrasinin İdeolojik Kökenleri

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreği, Avrupa'da Marx'ın görüş ve düşüncelerinden doğrudan esinlen-
nen/etkilenen ilk sosyal demokrat partilerin kuruluş ve
güçlenmelerine tanık oldu. Sosyal demokrat hareketin
ilk gelişim dönemine kaynaklık eden üç aşamadan söz
edilebilir: İngiliz Fabian hareketi, Alman sosyal de-
mokratları ve Fransa'da J.Jaures.³ Ancak, döneme ide-
olojik ve örgütsel damgasını vuran en güçlü ve kitlesel
parti, hiç kuşkusuz Alman Sosyal Demokrat Parti-
siydi. Sosyal demokrat hareketin tarihsel evrimi, ideo-
lojik ve politik dönüşümleri, Alman Sosyal Demokrat
Partisi'nin evriminden ayrı düşünülemez.

Genel olarak vurgulandığı gibi devrimci Mark-
sizm ile sosyal demokrat hareket içindeki kuramsal
yol ayrımı Berstein'in tezleri ile başlamış ve I. Dünya
Savaşı arifesinde bu partilerin çoğunluğunun kendi ha-
kim sınıflarının savaş çabalarını desteklemesiyle ipler
kopmuştur. Oysa, daha Alman Sosyal Demokrat Parti-
si kurulurken, günümüz sosyal demokrat hareketinin
görüş, düşünce ve politik yöneliminin temelleri Lasal-
le tarafından atılmıştı.

Alman Sosyal Demokrat Partisi, Alman Genel İş-
çiler Derneği ve Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin bir-
leşmesiyle kuruldu. Her iki örgütlenmede, toplumsal
gelişmeyi mekanik/determinist biçimde açıklamaktay-
dı. Alman Genel İşçiler Derneği'nin kurucusu olan La-
salle'a göre kapitalist üretim tarzının kötülüğü serma-
yeye dayalı üretim ilişkileriydi. Yapılması gereken
yoksul insanlara devlet aracılığı ile yardım etmekti.
Yoksul insanlara yardım ise ancak bu insanların tem-
silcilerinin parlamentoda çoğunluğu sağlamasıyla
gerçekleşebilirdi. Böylece devlet yoksul insanların çı-
karlarını savunan, sermayeyi bütün halka yaymaya ça-
lışan bir kurum olacaktı. Sosyal demokrasinin görevi
de, halkın devletini gerçekleştirmek amacıyla bütün
halkın çıkarlarını savunmak olarak belirleniyordu. Bu
bakış açısı, kapitalist üretim ilişkilerinin hakim olduğu
toplumsal formasyonlarda reformlar için mücadeleyi
öne çıkarmaktaydı.

1875 yılındaki birleşme kongresinde öne sürülen
tezler, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin sosyalizm
düşüncesini de belirledi. Gotha Kongresi'nde kabul
edilen ve hemen sonrasında Marx tarafından sert bir
şekilde eleştirilen programda, sosyalizm devletçilikle
özdeşleştirilmiş; işçi sınıfının nihai kurtuluşu reform-
lar aracılığı ile devletin demokratikleştirilmesine bağ-
lanmıştı.⁴ Kapitalist üretim tarzının ortadan kaldırıl-
ması yerine devlet aracılığı ile planlanması savunul-
muştu. Başka bir deyişle, marksist kuramın öngörüle-
rinin aksine programda işçi sınıfının kurtuluşu kendi
bilinçli eyleminden kopartılıp, marksist kuram sanayi-
leşmenin ideolojisi haline getirilmiş, sınıf mücadelesi-
nin belirleyiciliği yerini üretici güçlerin gelişmesi an-
layışına bırakmıştı. Ancak Hobsbawm'ın da vurguladı-
ğı gibi; burada önemli olan olgu, Alman Sosyal De-
mokrat Partisi'ni meydana getiren her iki hareketinde
kuramsal esin kaynakları ve tartışılmaz ustaları olarak
kabul ettikleri Marx'la olan bağlarıydı. Her iki hareket
de kendilerini liberal demokratik bir yönelimden kur-
tarmış, bağımsız işçi sınıfı hareketleri olarak faaliyet
göstermekteydiler.⁵

Sosyal Demokrat Harekette Devrim-Reform Tartışması

Daha kuruluş aşamasında programatik olarak
marksist kuramdan sapan Alman Sosyal Demokrat
Partisi, 1889 yılında kurulan İkinci Enternasyonal'in
en güçlü partisi haline gelmiş, teorik ve pratik faali-
yetleriyle tüm uluslararası sosyalist hareketin çekim
merkezini oluşturmuştu.

Sosyal Demokrat hareketin devrimci mark-
sizm'den kuramsal olarak kesin kopuşunun öncüsü,
daha önce de vurgulandığı gibi, Eduard Berstein'dir.
Aslında Berstein'in yaptığı 1890'lı yıllarda sosyal de-
mokrat hareketin siyaset belirleyicilerinin zaten be-
nimsemiş oldukları siyasal pratiği kuramsallaştırmak-
tan ibaretti. Uluslararası işçi hareketinin bölünmesi ve
çağdaş sosyal demokrat hareketin Berstein'in savundu-
ğu doğrultuda şekillenmesi, Berstein'in bir anlamda
kuramsal başarısının da göstergesidir.

Berstein çağdaş sosyal demokrat hareketin düşün-
sel temellerini atarken, hareket noktası kapitalist top-
lumların eninde sonunda çökeceği tezinin reddiydi.
Berstein'a göre, kapitalist toplumsal yapılarda çöküşe
doğru bir eğilim gözlenmiyordu. Bireysel sermayele-
rin yerine anonim şirketlerin geçmesini, piyasanın
plansızlığından plana geçiş olarak değerlendiriyor ve
bu yolla kapitalist ekonominin krizlerinin giderilmesi-
ni mümkün görüyordu. Berstein'ın Marksist kuramın
devrimci yorumuna benzeyen tek yanda buydu: kapi-

talist toplumsal yapıların kendiliğinden çökmesi beklenemezdi. Ayrım, ne tür bir müdahale yapılması gerektiği noktasında başlıyordu. Berstein'a göre, sosyal demokrat hareketin o ana kadar ana hedefini oluşturan kapitalist toplumsal yapıların krizlerden dolayı çöküşüne dayanan devrim düşüncesinden artık vazgeçmek gerekliydi. Sosyal demokrat hareketin yapması gereken, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesine katılmak, bu yolla üretici güçlerin gelişmesine destek vermektir. Sosyal demokrat siyaset ise, demokratik reformlar için mücadele etmeli ve bu reformlar aracılığı ile kapitalist toplumsal yapıların demokratikleşmesine katkıda bulunmalıydı.⁶

Henüz farklı eğilimleri içinde barındıran Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde Berstein'ın tezlerine karşı en sert yanıt ve mücadele Rosa Luxemburg'dan geldi. Luxemburg'a göre siyasal iktidarı hedeflemek yerine, siyasal reform yolunu benimsemek, aynı amaca hizmet eden iki ayrı yol değil, birbirine karşıt iki yoldur. Reform yolunu benimseyenler, sömürünün ortadan kaldırılması ile ilgilenmemekte, daha az ya da daha fazla sömürünün olmasıyla ilgilenmekteydiler. Luxemburg'un deyişiyle: Berstein ve reform yolunu benimseyenler «kapitalist toplumsal yapılardaki zararlı otları ayıklayacaklar, ancak kapitalist üretim ilişkilerinin kendisine dokunmayacaklardır.»

Alman Sosyal Demokrat Partisi ve İkinci Enternasyonal içinde reformist kanadın önderi olan Berstein'ın başlattığı bu kuramsal tartışmalarda, partinin merkezi eğilimini temsil eden Kautsky, marksizmin devrimci yorumunu temsil eden Rosa Luxemburg'un yanı sıra Berstein'a karşı tavrı almış olmasına rağmen, kısa bir zaman sonra merkez kanatta reformizmi benimsedi. Ancak konumuz açısından burada vurgulanması gereken, bütün bu tartışmalar sırasında farklı siyasal eğilimlerin referans noktası karşı çıktıkları anlar da bile, marksist kuramdır.

Sosyal Demokrat Hareket ve İşçi Sınıfı

Tartışma, İkinci Enternasyonal içinde uluslararası düzeyde sürerken, sosyal demokrat hareketin örgütlenmesi de hızlı bir biçimde devam ediyordu. Hareketin en büyük partisi konumundaki Alman Sosyal Demokrat Partisi, yüzyılın başında devasa bir büyüklüğe ulaşmıştı. Partinin 1914'de 1 milyon 85 bin üyesi vardı. 1912 yılındaki genel seçimlerde partinin gösterdiği adaylar 4 milyonun üzerinde oy almıştı. Partinin kontrol ettiği sendikaların üye sayısı 3 milyona yakındı. Partinin yayınladığı 90 kadar gazetede 3000 işçi çalışıyor, çeşitli meclislerde 330 milletvekili ve 2886 belediye başkanı partiyi temsil ediyordu.⁷ Milletvekil-

lerinin, belediye başkanlarının ve parti içinde profesyonel çalışanların büyük çoğunluğu işçi sınıfının içinden çıkmıştı.

Tartışmaya Enternasyonal içindeki sol kanattan katılan Troçki'ye göre-partinin nicel olarak hızla büyümesi, önderliğin giderek tutuculaşmasına da yol açmıştı. Daha 1905 yılı gibi erken bir dönemde yazdığı **Sonuçlar ve Olasılıklar** adlı eserinde şöyle diyordu: "Sosyalist partilerin görevi işçi sınıfının bilincini devrimcileştirmektir, tıpkı kapitalizmin gelişiminin toplumsal ilişkileri devrimcileştirdiği gibi. Ancak proletaryanın içinde ajitasyon ve örgütlenme çabalarının bir iç dinamiği vardır. Avrupa Sosyalist Partileri, özellikle bunların en büyüğü olan Alman Sosyal Demokrat Partisi, geniş kitleler sosyalizm saflarına geçtiği, örgütlendiği ve disiplin kazandığı oranda tutuculaşmıştır. Bunun sonucunda, proletaryanın politik deneylerini cisimlendiren bir örgüt olarak, Sosyal demokrasi, belirli bir anda, işçiler ile burjuva gericiliğinin açık bir çatışmaya girmesindeki ana engel halini alabilir."⁸

Troçki'nin öngörüsünün gerçekleşmesi için fazla zaman geçmedi. 1914'de , I. Dünya Savaşı'na öngelen günlerde bu partilerin çoğunluğu, kendi hakim sınıflarının savaş çabalarına destek vererek İkinci Enternasyonal'in sol kanadıyla aralarındaki son bağları da koparttılar.

Bütün bu siyasi tartışmalara ve eleştirilere rağmen iki savaş arası dönemde Avrupa'da sosyal demokrat hareket, işçi sınıfı içinde en yaygın olarak örgütlenmiş siyasi hareket olmayı sürdürdü. Bir örnek vermek gerekirse, çağdaş sosyal demokrat hareketin belirleyici örgütlenmelerinden biri olan İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin 1920 yılında 143 bin olan üye sayısı, 1936 yılında ülke nüfusu 4 milyonken 368 bine yükselmişti. 1928 yılında yapılan seçimlerde parti oyların yüzde 37'sini alarak 230 kişilik mecliste 90 milletvekilliği kazanmıştı.⁹ İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi üyeleri aynı zamanda isveç işçi sınıfının hemen hepsini aynı sendika çatısı altında toplayan Landsorganisation'ın da üyesiydi. Milletvekillerinin tamamına yakını ise işçi sınıfı kökenliydi. Aynı yıl Almanya'da yapılan seçimlerde, Alman Sosyal Demokrat Partisi oyların yüzde 29,8'ini alarak en büyük parti oluyordu. Avrupa'nın diğer ülkelerinde de durum farklı değildi. Bu dönemde sosyal demokrat partiler marksist kuramın devrimci yorumundan kopmuş olsalar da, sınıf mücadelesi anlayışı hala programlarının sürekli bir ögesi idi. Kapitalist toplumsal yapıyı aşarak sınıfsız topluma geçiş perspektifi söylem düzeyinde varlığını sürdürürken, yer yer parlamento dışı muhalefet yöntemlerine de başvurulmaktaydı. Hatta Alman Sosyal Demokrat Par-

tisi, II. Dünya Savaşı öncesinde Nazilerce kapatılınca üyelerinin büyük bir kısmı örgüt olarak yer altına inmiş, parti çalışmaları gizli bir yönetim tarafından sürdürülmüştü. Sosyal Demokrat yurt dışı yönetimi 1934 yılında yayınlanan ve Prag Manifestosu olarak anılan bildiride, partinin devrimci marksist geleneğini hatırlatarak şöyle yazıyordu: "Nasyonal Sosyalist diktatörlüğe karşı yürütülen savaşta hiçbir uzlaşmacılığa, reformculuğa ve legaliteye yer yoktur. Sosyal Demokrat taktik, yalnızca devlet iktidarını ele geçirmek, sağlamlaştırmak ve sosyalist toplumu gerçekleştirme yolunda savunmaktır. Taktik, diktatörlüğü yıkmaya yarayan amaca hizmet eden her araçtan yararlanır. Devrimci bir mücadele devrimci bir örgütlenmeyi gerektirir."¹⁰ Ancak, savaş sırasında ortaya çıkan bu söylem, savaş sonrası dönemde yerini yeniden kapitalist toplumsal yapı içindeki uzlaşmacı anlayışa bırakıyor, seçimlerle iktidara gelip kapitalist toplumsal yapıyı yönetme iddiası belirginleşiyor ve işçi sınıfı ile diğer ezilen kesimler lehine reformlarla yetinme anlayışı iyice yerleşiyordu.

Günümüzde sosyal demokrat hareket, Avrupa'da işçi sınıfı içinde hala en yaygın olarak örgütlenmiş siyasal hareket olma konumu koruyor. Partilerin profesyonel kadroları içindeki işçi kökenlerin sayısı bir ölçüde azalmış olsa da partiler kontrol ettikleri sendikalar sayesinde tabanlarında büyük ölçüde işçi desteği bulabiliyorlar. Ancak neo-liberal dalgayla birlikte birçok Avrupa ülkesinde sosyal demokrat partilerin ana tabanını olan sendikaların güç yitirmesi beraberinde yeni arayışlar getirdi. Partiler tabanlarını orta sınıflara doğru genişletmeye başladı. Bu durum, işçi sınıfının doğrudan çıkarlarının savunulmasını büyük oranda ikinci plana attı.

1980'lerin başından itibaren Avrupa'da birçok ülkede sosyal demokrat partiler iktidara geldi. Dünya çapında neo-liberal düzenlemenin belirginleştiği bu dönemde iktidardaki sosyal demokrat partiler kapitalist ekonominin onarımına giriştiler. Sosyal demokrat hükümetler gerek ekonomide gerek ekonomi dışındaki alanlarda çoğu muhafazakar hükümetin cesaret edemeyeceği sağ politikalar uyguladılar. NATO'ya hayır diyerek iktidara gelen İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'nin ilk işi NATO'ya girmek oldu. Fransız Sosyalist Partisi seçim kampanyalarında "Afrika'da jandarmalığa hayır!" derken, iktidara gelince Çad'a asker gönderdi. İktidardaki sosyal demokrat hükümetler sıkı para politikası uygularken sosyal harcamalarda da bir çok kısıntıya yöneldiler. Yunanistan'da kamu çalışanlarının grev hakkını kısıtlayan kanunlar, Fransa'da işsizlik sigortasını azaltan yasalar hep sosyal demokrat hükü-

metler zamanında yapılabildi. Portekiz'in eski muhafazakar hükümet başkanı Fransisco Pinto Balsemão "benim asla cesaret edemeyeceğim şeyleri yapıyorlar"¹¹ derken aslında sosyal demokrat hareketin gelişmiş kapitalist toplumlarda ki işlevi hakkında iyi bir ipucu veriyordu.

Uyguladıkları politikalarla sosyal demokrat partiler tabanlarını genişletme uğruna hareket alanlarını bir bütün olarak işçi sınıfı aleyhine giderek daralttılar. Uyguladıkları politikalarla pratikte liberal demokrat ve muhafazakar partilerden farkları kalmayan sosyal demokrat partiler, işçi sınıfını mücadelesini var olan sisteme eklemleyen parlamenter aygıtlara dönüştüler.

Ama özellikle İkinci Enternasyonal geleneğinden gelen, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, İngiliz İşçi Partisi ve İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin işçi sınıfı ile olan organik bağları sürüyor. Organik bağlardan kasıt, salt sendikalar ile olan karşılıklı ilişkiler olarak alınmamalı. Sosyal Demokrat partiler sahip oldukları, dinlenme tesisleri, boş zamanları değerlendirme merkezleri, spor kulüpleri, okuma salonları, işsizler için açılmış çeşitli kurslar, yerel ve ülke çapındaki yayın organları ile işçilerin yaşamalarının her anına müdahale edebiliyorlar. Başka bir deyişle Avrupa sosyal demokrat partilerinin işçi sınıfı ile buluşması sadece seçim sandığının başında değil, yaşamın her alanında oluyor.

80'li yıllarda SHP üyesi olarak politika yapan İsmail Cem, SHP'nin işçi sınıfı ile yeteri kadar bağ kuramamasını eleştirirken, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerini örnek gösterip şunları söylüyordu: "Sosyal demokrat partilerin ılımlısı Federal Alman Partisi'nde üyelerin yüzde 42'si işçi, yüzde 31'i memurdur. Aynı partinin 1972'de 242 kişi olan parlamento grubunda 222 milletvekili Alman İşçi Konfederasyonu'nda daha önce üye yahut uzman olmuş kişilerdir. İngiliz İşçi Partisi'nin kongresinde oyların yüzde 80'i, sendikaların üyeleri adına kullandıkları toplu oydur. Bu oran İsveç'te yüzde 50 dolayındadır. İngiliz İşçi Partisi bütçesinin yüzde 75'i, İsveç Sosyal Demokrat Partisi'nin bütçesinin yüzde 60'ı sendikaların üyelik aidatından ve yardımlarından oluşmaktadır. Sosyal demokrat partilerin sendikalarla birlikte geliştirdikleri eğitim ve kültür merkezleri, sanat faaliyetleri, araştırma ve düşünce kulüpleri, sosyal demokrasiyi ve partisini kendi kitleleriyle organik bir bütünlüğe kavuşturmuştur."¹²

Özellikle 80'li yıllara kadar Avrupa sosyal demokrat partilerinin seçmen tabanları üzerinde yapılan araştırmalarda bu partilerin esas seçmen tabanlarının işçilerden oluştuğunu ortaya koymuştur. 1970 yılında,

İngiliz İşçi Partisi üzerinde yapılan bir araştırma düz işçilerin yüzde 54'ünün, nitelikli işçilerin yüzde 50'sinin, memurlarında yüzde 37'sinin bu partiye oy verdiğini ortaya çıkartıyordu. Buna karşılık, işadamlarının yüzde 23'ü, serbest meslek sahibi ve yöneticilerin yüzde 18'i bu partiyi desteklemişti. Yine aynı yıllarda İsveç'te sendikalı işçilerin yüzde 81'i İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ne oy verirken, aynı parti işçi sınıfı dışındaki üst sınıfların yüzde 14'ünün, küçük işletme sahiplerinin de yüzde 31'inin oylarını aldı. Yine aynı yıllarda Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin aldığı oyların yüzde 66'sını ücretli çalışanlar verirken, parti oyların geri kalanını diğer katmanlardan alıyordu.¹³ Rakamların izi takip edildiğinde, Avrupa sosyal demokrat partilerinin tabanlarını orta sınıflara doğru genişletmeye 70'li yıllardan itibaren başladığı ortaya çıkıyor. Ancak dikkat edileceği gibi partilerin esas tabanları büyük ölçüde hala işçilerden oluşuyordu.

Türkiye'de Sosyal Demokrat Hareket ya da CHP'nin Tarihsel Evrimi

CHP ve onun tarihsel mirasına sahip çıkan partilerin birer sosyal demokrat parti olup olmadıklarını sorgularken, bu partilerin tarihsel evrimlerini ve paylaştıkları tarihsel geleneği, işçi sınıfı ile olan bağlarını, programatik ve ideolojik yönelimlerini, uluslararası sosyal demokrat hareket ile karşılaştırmamız gerekir.

CHP, Milli Mücadele'nin önder kadrosu tarafından 1923 yılında kuruldu. Partinin parlamento ve devlet aygıtıyla özdeşleştiği tek parti yıllarında, CHP binçili olarak modern/kapitalist toplumu yaratmaya çalışan bir partiydi. Bugün kullandığımız kavramlarla, 1923-46 döneminde CHP yönetiminin değil sosyal demokratlığından, demokratiğinden bile söz edilemez. Tek parti dönemi göz önünde tutulursa CHP tüzüğü ve parti programının, anayasa ve kanunların üzerine çıktığı reddedilemez.

Birinci Meclis mülk sahibi sınıfların çeşitli kesimlerinin ve Osmanlı'dan devralınan devlet (asker-sivil) bürokrasisinin büyük bir kesiminin temsilcilerini içermekteydi. CHP'nin kurucuları da bu temsilcilerin içinden çıktı. T.C.'nin kuruluş yıllarında ilkel sermaye birikiminin çok düşük olması, son derece sınırlı olan toplumsal artığın, uyumlu bir biçimde mülk sahibi sınıfların çeşitli kesimlerin arasında "özgür" bir uzlaşma zemini temelinde pay edilmesini olanaksız kılıyordu.

Bu dönemde, CHP ve önderliği bu zemini siyasal "zor" temelinde temelinde sağlamıştır. T.C.'nin modern anlamda ilk kapitalistleride bu meclis içinden çıkmıştır. Dr. Kıvılcımlı'nın bu konuda aktardığı veri-

ler ilginçtir: "1929 Türkiye'sinde 25 milli kapitalle sanayi ve maden şirketi vardı. Bunların idarelerinde 20 kadar mebus alakadardı. Mevcut 38 milli bankada 31 tane mebus bulunuyordu. Yani hemen hemen her büyük yerli şirketin mecliste bir mebusu var! Her şirkette bulunan bir çok temyiz azalarını, büyük askeriye ve mülki erkânı da hesaba katmalıdır. Sonra bütün büyük endüstriye 7 banka egemendir demistik. Bunlardan üçü devlet bankasıdır. Fakat yalnız birinde (15-20 müesseseyi güden İş Bankası'nda) tam 13 mebus vardır.... İş Bankasının sabık umum müdürü Celal sıfatı ile Türkiye'nin ekonomi politik müdürü olmuştur."¹⁴

"Ortanın Solu" Hareketi ve Ecevit

1946 yılında Demokrat Parti'nin kurucu kadrolarının CHP içinden çıkması, tek parti dönemi boyunca CHP'nin burjuvaziyle olan sıkı bağlarını gösteren başka bir olgudur. CHP'nin içindeki bu kopuş ve sonrasında gelen seçim yenilgileri partiyi ciddi sorunlarla karşı karşıya getirdi. Hakim sınıflara geniş kitle desteği sunabilen DP, kitlelerin CHP'ye karşı tek parti yönetimi sırasında oluşan tepkilerini toplayarak iktidara geldi. Tek parti döneminde "zor" temelinde birleştirdiği hakim sınıflar bloğunun büyük ölçüde CHP'yi terk etmesi, partinin işlevini giderek yitirmesine neden oldu. Ancak 60'lı yıllara yaklaşırken, hızlanmaya başlayan sanai sermaye birikiminin sonucu olarak, güçlenmeye başlayan yeni bir toplumsal güç, CHP'nin dayanabileceği toplumsal temele aday olarak ortaya çıktı: işçi sınıfı.

1953 yılında düzenlenen 10. Kurultay'da kabul edilen yeni programda CHP ilk kez grev hakkını tanımıştı. 1954 Seçim Bildirgesi'nde ise iş yasasının kapsamını genişletme, işçi sigortalarının reformu, yıllık ücretli izin, asgari ücreti genelleştirme gibi talepleri grev hakkına ekleyerek işçi sınıfının karşına geniş bir vaatler yelpazesiyle çıkıyordu.¹⁵

CHP'nin 1957 seçim bildirgesinde yer alan bazı maddeler işçi sınıfının daha o zamandan partinin destek gücü olarak görülmeye başlandığını gösteriyordu:

- İşçiye grev ve toplu sözleşme hakkı verilecektir.
- Memura mesleki örgüt ve sendika hakkı verilecektir.
- Ekonomi plan ve programa göre düzenlenecektir.
- Sosyal sigorta uygulamaları genişletilecektir.
- Yıllık ücretli izin hakkı tanınacaktır.
- İktisadi Devlet Teşekküllerinde işçiye söz hakkı sağlanacaktır.¹⁶

Bu seçim bildirgesiyle birlikte CHP ilk kez işçi sınıfına yönelik somut talepler ve önerilerle ortaya çıkıyordu. Partinin 1959 yılında düzenlenen 14. Kurultayı'nda kabul edilen İlk Hedefler Bildirgesi daha sonraları "ortanın solu" hareketinin simgesi olacak ifadeleri de içeriyordu. Her ne kadar bildirgede emek, en önemli değer kaynağı olarak tarif ediliyorsa da, sonuç bölümünde işçi sınıfına yönelik somut talepler yerine liberal demokrasinin sınırlarını genişletecek talepler ön plana çıkıyordu. Bildirgeye göre:

- Anti-demokratik yasalar kaldırılacaktı.
- Anayasa, halk egemenliği, sosyal adalet, hukuk devleti ve toplumsal güvenlik esaslarına bağlı kalınarak değiştirilecekti.
- Devlet başkanlığı tarafsızlığa kavuşturulacaktı.
- Yargı denetimi bütün idari tasarrufları kapsayacaktı.¹⁷

1965 yılı CHP için bir dönüm noktası oldu. Parti, programatik ve politik olarak, son on yılda işçi sınıfına yönelik atılmış olduğu adımları, Ecevit hareketiyle birlikte resmileştiriyor ve sosyal demokrat bir parti olmak iddiasıyla ortaya çıkıyordu.

Ecevit'in marksist kurama ve siyasal eyleme bakışı da, uluslararası sosyal demokrat hareket ile karşılaştırıldığında hayli ilginçtir. Ecevit, hareketinin manifestosu niteliğindeki **Ortanın Solu** adlı kitabında, aşırı solun ve aşırı sağın tehlikelerine karşı ortanın solu başlıklı bölümde hareketin siyasal niteliğini gerekçelendiren şu pasajları yazıyordu: "Halkı adaletsizlikten, yoksulluktan, baskıdan kurtarıcı ve toplumu sosyal adalet içinde kalkındırıcı tedbirler alınmazsa, ezilen yoksulluk çeken insanlarda birikecek isyan duyguları, kabarıp taşma noktasına varabilir. Sınaileşmeye başlamış toplumlarda bu tehlike daha da büyüktür. İşte o zaman aşırı sol akımlar bu isyan duygusunu yıkıcı ve yaygın bir sel haline getirebilir. Ortanın solu, bu sele karşı en sağlam duvar, en etkili settir. Sağdakiler, aşırı bir komünizm korkusuyla veya çıkarıcı duygularla bu duvarı, bu seti yıkarlarsa komünizme meydanı boş bırakmış, aşırı sol akımların seline en elverişli ortamı hazırlamış olurlar."¹⁸

"Aldatılan, ezilen ve sömürülen halk toplulukları, aldattıkları, ezildiklerinin, sömürüldüklerinin, farkına varınca, duyacakları onur kırgınlığı ve isyan duygusu ile kendileri bile farkına varmadan, ansızın aşırı sola kayabilirler."¹⁹

Ecevit'in aynı kitapta yazdığı, AP'li bir milletvekillinin Ecevit'e söyledikleri, hakim sınıfların o dö-

nemde duydukları korkuyu ve Ecevit'in bu korkuyu kullanmadaki ustalığını göstermesi açısından ilginçtir. Yukarıda Ecevit'ten aktarılan bölümler bu konuşmayla daha fazla anlam kazanmaktadır. AP'li milletvekili şöyle diyor: "Şimdilik bizim halkımızı, komünist ülkelerde din serbestliği olmadığı, aile müessesesi ve ahlak olmadığı iddialarıyla komünizmden koruyabiliyoruz.... Fakat günün birinde komünist ülkelerde dinin de, ailenin de, ahlakın da bulunduğunu öğrenirse, bu yoksul ve aldatılan halkın son bir umutla komünizme sarılmasını nasıl önleyebiliriz."²⁰

Savran'a göre dikkatli bir metin analizi yapıldığında kitapta emekçilere değil, doğrudan doğruya hakim sınıflara hitap edilmektedir ve kitabın merkezi tezini geliştiren işçi sınıfı hareketi ile aşırı sol tehlike oluşturmaktadır. Kitabın mimarisinde: yoksul insanlara yönelik acıma duygularını uyandıran bir girişten ve siyasal partiler yelpazesini basit terimlerle açıklayan pedagojik bir bölümden sonra ortanın solunu gerekçelendiren ilk ciddi bölüm Türkiye'de sol tehlike temasına ayrılmıştır.²¹

CHP ortanın solu siyasal hattını benimsedikten sonra ilk ciddi sınavını 1968 yılındaki bütçe görüşmelerinde verdi. Görüşmeler sırasında Ecevit, AP iktidarını eleştirirken CHP'nin yeni yönelimi hakkında da ipuçları veriyordu. Ancak, Ecevit'in eleştirilerinin içeriğine dikkatli bakıldığında, aslında CHP'nin ortanın solu hareketiyle köklü bir siyasal değişime uğramadığı, aksine örgütün kendini çok partili siyasal yapıya adapte ettiği ortaya çıkıyordu. 1968 bütçe görüşmelerinin bütünü üzerinde yaptığı konuşmada Ecevit; top- rak reformu yoluyla köylünün, gelir dağılımının düzenlenmesi yoluyla işçinin gelirinin artırılmasını isteyerek; zenginleşecek olan halkın daha fazla tüketime yöneleceğini, bununda sanayicilerin verimli yatırımlar yapmasını sağlayarak, sermaye birikimini hızlandıracağını söylüyordu. Adalet Partisini devlet kapitalizmi uygulamakla suçlayan Ecevit şöyle diyordu: "Türkiye'de fertlerin, kendi teşebbüs ve sermaye güçleriyle yapabilecekleri bir çok yatırımları devlete bırakmalarının başlıca nedeni, bugünkü düzende, o verimli yatırımları yapmaksızın, havadan sudan, daha doğrusu halkın ve devletin sırtından, çok daha kolay ve çok daha büyük karlar sağlamalarının mümkün olmasıdır."²²

1968 bütçe konuşmalarından da anlaşılabilceği gibi, CHP'nin devlet desteğiyle yerli kapitalist yaratmak yolundaki temel görüşlerinde bir değişim olmadığı, sadece yolunda bazı değişiklikler yaptığı görülmüyor. Başka bir ifadeyle özetlersek; CHP'de 1950'li yıllarda başlayan, 1965 yılında resmileşen değişimin ar-

dında, tarihsel işlevini yitiren ve kendine yeni kimlik arayan bir siyasal parti buluruz. Kitlelerini arayan bir parti ile siyasal ifadesini arayan bir toplumsal gücün buluşması, CHP'nin 1965-1977 yıllarındaki yükselişinin temeli olmuştur.

Uluslararası sosyal demokrat hareket ile karşılaştırıldığında CHP ile bu partilerin farklı geleneklerden geldiği net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. CHP tarihinin hiçbir döneminde marksist kuramdan esinlenmemiştir. Aksine, sosyal demokrasiyi, marksist siyasal hareketlerin önünde var olan düzeni koruyacak bir emniyet sübabı olarak görmüştür. Avrupa sosyal demokrat partilerinin bir çoğunun programında hala bir hedef olarak bulunan sosyalist topluma reformlarla ulaşma perspektifi, CHP ve geleneğine sahip çıkan partiler tarafından hiçbir zaman benimsenmedi. Avrupa'da kurulan ilk sosyal demokrat partiler yükselen sınıf mücadelesine paralel olarak işçi sınıfının içinden çıkan partiler olarak kurulurken, CHP kapitalist üretim ilişkilerini yerleştirmek ve yerli bir kapitalist sınıf yaratmak için kurulmuş, üstelik iktidarda kaldığı uzun bir dönem boyunca da işçi sınıfına karşı baskıcı bir politika uygulamıştı. Gelenekleri açısından bakıldığında zaman uluslararası sosyal demokrat hareketle CHP arasında hiçbir ortak nokta bulunmadığı görülür.

CHP ve İşçi Sınıfı

Bu tarihi ve geleneğine rağmen CHP 1965'ten sonra geçirdiği evrimle gerçekten sosyal demokrat bir parti halini almış mıdır ? Bu sorunun cevabını verebilmek için CHP ve onun devamı olan partilerin işçi sınıfı ile olan bağlarını ortaya çıkarmak gerekir. Türkiye'de sosyal demokrat partilerin üye bileşimlerini, üyelerin mesleki konumlarını gösteren sınırlı araştırmalar dışında elimizde fazla bir veri bulunmamaktadır. Ancak bu partilerin sendikalarla olan ilişkilerine bakarak bir sonucu varılabilir. Türkiye benzeri az gelişmiş kapitalist ülkelerde reformist bir partinin işçi sınıfına verilecek ödünler temelinde sendikalarla kalıcı bir ilişki kurması güçtür. Bu nedenle CHP iktidarda olduğu dönemlerde bile işçi sınıfına ödünler vermek yerine, varolan sendikal yapılar içerisindeki profesyonel sendikacılarla ilişkiye girmeyi tercih etmiştir. Ancak Türkiye'deki sendikal geleneğin de etkisiyle varolan iki büyük sendikal hareketin CHP ile ilişkileri hep mesafeli olmuştur.²³

Türk-İş ve DİSK içerisinde kendisini sosyal demokrat olarak tanımlayan sendikacılar olduğu halde, özellikle Türk-İş üst yönetimi CHP geleneğinden

uzak durmayı tercih etmiştir. CHP'nin sendikacılarla kurduğu ilişkilerde diğer partilerden farklı değildir. Tarihsel bir örnek vermek gerekirse 1969 seçimlerinde 12 sendikacı meclise girdi. Bunlardan 7 tanesi CHP, 4 tanesi AP ve 1 tanesi de TİP milletvekiliydi. 1973 seçimlerindeyse 42 işçi kökenli sendikacı adaydan sadece 7 tanesi milletvekili olarak seçildi. Bunlardan 5'i CHP, 2'si ise AP milletvekiliydi. Milletvekili aday olarak gösterilen 42 sendikacıdan 11'i CHP'den, 7'si MHP'den ve 4'ü de AP'den aday gösterilmişti.²⁴ Rakamlara bakıldığında zaman sendikacıların CHP'nin ilişkiler ağı içerisinde ayrıcalıklı bir yerinin olmadığı ortaya çıkıyor. Nitekim bazı seçim dönemlerinde sağ partiler, sosyal demokrat olma iddiasındaki partilerden daha fazla işçi kökenli aday gösterebilmektedir. Partinin işçi sınıfıyla sendikaların dolayımından geçmeyen ilişkilerine bakıldığında, elde yeterli veri olmadığı halde, çok daha zayıf olduğu görülüyor. Partinin meclise soktuğu işçi kökenli milletvekilleri profesyonel sendika yöneticileriyle sınırlı kalıyor. Bugün CHP geleneğinden gelen partilerin gerek genel yönetimlerinde, gerekse yerel örgütlenmelerinde geleneksel siyasi kadroların hakimiyeti sürüp gidiyor. İşçi sınıfının en yoğun bulunduğu illerde bile CHP ve DSP örgütlerinin bileşimini müteahhitler, avukatlar, doktorlar, emekli asker ve sivil bürokratlar ile ufak ve orta sanayicilerin çoğunlukla oluşturduğu görülmektedir. CHP 1973 ve 1977 seçimlerinde oylarının büyük bir bölümünü işçi kentlerinden almıştı. Ancak bu oylar Avrupa sosyal demokrat partilerinde olduğu gibi kalıcı oylar niteliğinde değildi. Nitekim 1980 sonrasında büyük kentlerdeki işçi oyları, dolaysız olarak sermayenin çıkarlarını savunan ANAP'a , 1990 sonrasında ise RP-FP çizgisine akmıştır. Kısaca ifadelendirirsek işçi ve işçi kökenlilerin parti yönetiminde, örgütlerinde ve meclis içindeki dağılımına bakıldığında CHP ve DSP'nin işçi sınıfıyla buluşmasının sadece oy sandığı başında olduğu görülüyor. Sosyal demokrat olma iddiasındaki partiler işçi sınıfının içine kök salamadıkları gibi buna uygun bir örgütlenme modeli de geliştirmiyorlar. Bir başka deyişle işçi sınıfıyla kurdukları ilişki diğer partilerin kurduğu ilişkiden daha farklı değil.

Sonuç Yerine

CHP ve 12 Eylül sonrasında onun mirasına sahip çıkan partiler bugün kendilerini sosyal demokrat olarak nitelendiriyorlar. Ancak varolan bulgular bir araya getirildiğinde bu partilerin popülist bir söyleme yaslanan geleneksel düzen partileri olduğu görülmektedir. Çağdaş sosyal demokrat işçi partileri tümüyle düzen

içi ve reformist bir çizgide de yer alsalar, işçi sınıfının belirli bir kesimi adına ve onun örgütlerinin bürokrasileri aracılığıyla kapitalist toplumsal yapıyı yönetmeye yönelmektedirler. Bu partiler toplumsal yapı içinde sınıfsal bir uzlaşmaya girdiklerinde bile bir tarafı temsil etmektedirler. Bunu yaparken de, uzun yıllar boyu süren mücadelelerin sonucunda elde edilmiş kazanımların prestijini ve bundan kaynaklanan bir otoriteyi kullanmaktadırlar.

Buna karşılık CHP ve DSP sosyal demokratlık iddiasına rağmen hiçbir yönleriyle işçi partisi özelliği taşımamaktadırlar. Ezilen sınıfların içinden gelen bir hareketin sonucunda ortaya çıkmamışlardır. Örgütlenmeleri tipik bir parlamenter aygıtı özgüdür. Üye bileşenleri aktif ve kitlesel değildir. Partilerin yönetici aygıtı, devletin yönetici ve kurucu ögesi olma geleneğini sürdüren bürokratlardan ve meslekten politikacılar oluşmaktadır. Bu partilerin kitle örgütleri ve sendikalarla bağ kuramayışının nedeni yasal sınırlamalar değildir. Yasal sınırlamalar yapılarının, örgütlenmelerinin ve politikalarının izin vermediği bu ilişkiyi kuramayışın bir anlamda bahanesidir. Her iki partide seçmen kitlesinin sınıfsal sınırlarını muğlak tutmaya özen gösteren popülist bir politikayı özenle takip etmektedir. SHP ve DSP'yi sosyal demokrat bir partiye benzestiren bu popülist söylemi ve ileri sürdüğü taleplerdir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta, sosyal demokratlık izlenimi yaratan siyasi talepler ve programatik yöneliş bir kitle hareketinin dayattığı ve takipçisi olduğu talepler değil, CHP ve DSP'nin vaatleridir. Bu nedenlerle de özellikle toplumda var olan geniş çalışanlar kesimi için CHP ve DSP diğer partilerden farklı görülmektedir.

Uluslararası sosyal demokrat hareketle karşılaştırıldığında, gerek gelenekleri, gerek programatik yönelimleri, gerekse partilerin işçi sınıfıyla kurduğu organik ilişkiler açısından CHP geleneğinden gelen partilerle özellikle Batı Avrupa sosyal demokrat partileri arasında büyük farklar olduğu görülecektir. Bu farklar CHP ve DSP'nin klasik anlamda sosyal demokrat bir parti olarak nitelenmesini olanaksız kılmaktadır. Ne var ki bu saptamanın tarihsel gelişmenin belli bir anında yapıldığı unutulmamalıdır. CHP 50'li yıllardan başlayıp giderek hızlanan bir süreçte ciddi bir değişim geçirmiştir. Önümüzdeki dönemde toplumsal mücadelelerin gelişimi içerisinde CHP geleneğini sahiplenen partilerden birinin, siyasi, programatik ve örgütsel düzeyde köklü bir dönüşüm geçirip sosyal demokrat bir parti haline gelmesi, güç görünmekle birlikte, olanaksız değildir. Süreci hep birlikte göreceğiz.

Dipnotlar

¹ Sosyal demokrat partilerin kuruluş dönemleri ve işçi sınıfının mücadelesi için bkz. Wolfgang Abendroth, **Histoire du Mouvement Ouvrier en Europe**, Paris, Ed. Maspero, 1967

² İşçi sınıfının o dönemdeki genel yaşam koşulları için bkz. Jürgen Kuczynski, **İşçi Sınıfı Tarihi**, çev.: Galip Üstün, İstanbul, E, 1968

³ Bkz. Toktamış Ateş, "Sosyal Demokrasinin Sınıfsal Tabanı", **Biz Devrimi Çok Seviyoruz** içinde, İstanbul, Der, 1995, s.162

⁴ Marx'ın eleştirileri için bkz. Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi Ankara, Sol Y., 1976

⁵ Eric Hobsbawm, **Sermaye Çağı 1848-1875**, çev.:Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost, 1998

⁶ Bernstein'in görüşlerinin kısa bir özeti için bkz., Eduard Bernstein, **Evrimsel Sosyalizm**, çev.: Alkım Cerit-Evren Bülücü, İstanbul, Kavram, 1991

⁷ Rakamlar için bkz. Mehmet Şadi, "Devrimci Marksizm ve Sosyal Demokrasi", **Sınıf Bilinci** 2, Ekim 1988, s.173

⁸ Leon Troçki, **Sürekli Devrim**, çev.:A. Muhittin, İstanbul, Köz Y., 1976, s.297

⁹ Haluk Özdalga, **Çağdaş Sosyal Demokrasinin Oluşumu**, İstanbul, Hil Y., 1984, s. 212-13

¹⁰ Deniz Kavukçuoğlu, "Almanya'da Sosyal Demokrasi'nin Yeni Programı ve Kökenleri", **Saçak** 33, Ekim 1986, s.42

¹¹ Tanju Akad, "Avrupa'da Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler", **11. Tez** 4, Ekim 1986, s.69-70

¹² İsmail Cem, **Engeller ve Çözümler**, İstanbul, Cem Y., 1987, s.39

¹³ Rakamlar için bkz. Ahmet Kotil, "Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Demokrat Partiler", **İktisat Dergisi**, Sayı:244, Mart 1985, s.18-20

¹⁴ Hikmet Kıvılcımlı, **Emperyalizm Geberen Kapitalizm**, Tarih ve Devrim Y., s.71-72

¹⁵ Bkz. Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, İstanbul, B.Ü. Yayınları, 1976, s. 118-121

¹⁶ Bkz. Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.VIII, s.2029; Suna Kili, age, s.127

¹⁷ Tefik Çavdar, agm, s.2029

¹⁸ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, İstanbul, Kim Y., 1966, s.21

¹⁹ Bülent Ecevit, agy, s.29

²⁰ Bülent Ecevit, agy, s.31

²¹ Sungur Savran, "CHP ve Sosyal Demokrasi: Bir İlişkinin Anatomisi", **11. Tez** 4, İstanbul, Ekim 1986, s. 94

²² Bülent Ecevit, **Bu Düzen Değişmelidir**, İstanbul, Tekin, 1978, s.34-35

²³ Bu konuyla ilgili bkz. Yıldırım Koç, "Türkiye'de Sosyal Demokrasi ve Sendikacılık", **11. Tez** 4, s.107-139

²⁴ Rakamlar için bkz. **Sosyalist Mücadele Defterleri** 2, İstanbul, Eleştiri, 1980, s.88

Solun Geçirdiği Felcin Ardından

Anthony Giddens*

Çeviren: Burak Samih Gülboy**

Üçüncü, yol ekonomik ve politik düşünce için sosyal demokrasi ve neoliberalizm arasında varolan eski ayrımları aşabilen bir çatıyı oluşturabilir.

Bir yıl önce, seçimin arifesinde, bu dergi için Yeni İşçi Partisini savunan, solcu eleştirmenler Martin Jacques ve Stuart Hall'un tenkitlerine karşılık olarak bir makale yazmıştım. Eleştirilerinin özü alışılmıştı, sunulan ısıtılmış Thatcherizmdi. Bir yıllık iktidarın ardından İşçi Partisi'nin değişik şekilde adlandırılmış bir neoliberal gündem izlediği hissi insanlarda halen devam ediyor. Parti içinden ve dışından yükselen muhalif sesler de Jacques ve Hall'in eleştirileri ile aynı noktada birleşiyorlar.

Bu tür eleştiriler rahatsız edici bir şekilde kıta Avrupası'ndaki sosyal demokrat çevrelerde yaygınlaşmaktadır. Tony Blair, Şubat ayında Washington'da Bill Clinton ile politikalarını görüşmesinin dönüşünde, 21. yüzyıl için merkez solda uluslararası bir uzlaş, eski sol ve yeni sağdan değişik olarak bir "Üçüncü Yol" yaratmaya olan ilgisini açıklamıştır. Üçüncü bir yol arayışına olan arzu, Clinton tarafından Kongre'nin açılış konuşmasında da vurgulanmıştır.

Blair'in çağırısı Avrupa'daki sosyal demokrat çevreler tarafından soğuk karşılanmıştır. Clinton'un politikalarının Avrupa'nın sosyal korumacı geleneğe sahip yapısı ile alâkası olmadığı görüşündedirler. Bundan öte, "Üçüncü Yol" akılda eski kötü hatıraları canlandırmaktadır. Bu terim 1920'ler ve 1930'larda bazı karşıt hareketlerce sağ ve solun çağdışı kategoriler haline geldiklerini belirtmek için kullanılmışlardır. Daha sonra ise "Üçüncü Yol", sonu hiçbir yere ulaşmayan bir düşünce olan piyasa sosyalizmi anlamında kullanılmıştır.

Üçüncü Yol adını kabul etsek de etmesek de- ki ben bu makale de ehvenişer olarak bunu kullanacağım- ABD ve Avrupa'da politik düşünüşte oldukça önemli atılımlar olmaktadır. Blair'in bunları uluslararası tartışmaya açmak isteği doğru bir harekettir. Eski

sol ve yeni sağdan daha değişik bir şeyin artık bulunması gereği üzerinde gittikçe artan bir uzlaşma vardır. Bu, sol politik teorisinin 1989'da geçirdiği felçten artık yavaşça kurtulması demektir. Son birkaç haftada "New Statesman", Üçüncü Yol ile ilgili bazı makaleler yayınlamıştır. Pek çok katılımcı yazar yeni tür politikayı tanımlamak için parlak bir fikir aramaktaydılar ama kanımca bu bir hataydı. İhtiyacımız olan iki karşıt doktrini karşı karşıya koyup, onları nokta nokta karşılaştırarak oluşacak bir taslağı ortaya çıkarmaktır. Üçüncü Yolun ne olmadığını bilmekteyiz ve yapacağımız bu karşılaştırma ile de bunun alternatifini vücuda getirebiliriz. Bu karşılaştırma da pek çok sayıda farklılık saptanabilir fakat bana ayrılan bu kısıtlı yerde kendimi beş ana başlık ile sınırlandıracam: politik değerler, ekonomi, iktidar, ülke ve refah devleti. Karşılaştırma şematiktir ve bu makaleyi temel alan daha kapsamlı bir çalışma için geliştirilmiştir.

1) Sosyal Demokrasi temellerini işçi sınıfında bulan solun sınıf politikasıydı. Kendini siyasal yelpazenin sağına yerleştirecek muhafazakar bir felsefeye sahip olan neoliberalizm açık olmasa da sınıf politikasının bir biçimidir. Emekçi sınıfın hızla küçülmesi ve çift kutuplu dünyanın yok olması ile sınıf politikasının ve klasik sol ile sağ ayrımının önemi azalmıştır. Aşırı sağ partilerin varlığı göz önüne alınırsa, sol ile sağ önemlerini tamamen yitirmemişlerdir. Yine de günümüzdeki küreselleşmeye karşı duyarlılık, kültürel çeşitlilik ve bilimsel teknolojik gelişme gibi önemli konular sol ile sağ arasından geçen çizgidedir ya da bu çizgiyi yeniden şekillendirmektedirler.

Pek çok ülkede yapılan araştırmalar sol sağ ayrımının güncel sosyal ve politik davranışın nabzını tutmada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Beyond Left and Right'da John Blundell ve Brian Gosschalk'ın, İngiltere'de yürütülen MORİ araştırmasına dayanarak, vardıkları sonuçta politik davranışın iki yerine beş kümeye ayrıldığını saptamışlardır. 1997 seçimleri öncesi Tony Blair ile yeniden örgütlenen İşçi Partisi bu beş kümeden dördünde ilk sırada yer almıştır.

Bu kadar geniş bir kitleye hitap eden Üçüncü Yol, merkezin yeni bir modernleşme hareketini temsil

* London School of Economics and Political Science'in yöneticisi, New Statesman, 05/01/98, Vol.127, Issue 4383

** İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

etmektedir. Bir taraftan sosyalizmin ana değerlerinden sosyal adaleti kabul ederken, diğer taraftan da sınıf politikasını red ederek, sınıflararası tabanlı bir destek sağlama eğilimindedir. Otoriteryanizm ve yabancı düşmanlığı karşısında yer alır. Buna karşın liberteryan değildir. Kişisel hürriyet toplu kaynaklara dayanır ve sosyal adaleti içerir. Devlet, neoliberallerin dediği gibi, hürriyetin düşmanı değildir, diğer yandan iyi devlet özgürlüğün gelişmesi ve yaygınlaşması için gereklidir.

2) Ekonomik konularda ilk bakışta sadece bir "Tek Yol" vardır ve bu konudaki görüşlerbirliği vardır. Dünya üzerinde özelleştirme ve deregulasyon günümüzün kurallarıdır. Kendilerini solda ya da sağda kabul etseler de iktidarlar kamu işletmelerini ve diğer yatırımları özel sektöre satarlarken, global seviyede piyasalar kontrolsüz hüküm sürerler.

Piyasa fundamentalizmi her tarafta kazanmakta mıdır? Kesinlikle ortadadır ki, kaybetmektedir ve kazanmasına imkân yoktur. Neoliberallerin, özgürlükçülerle paylaştığı büyük hata deregulasyonu özgürlük ile karıştırmalarıdır. Neoliberaler (libertenlerin tersine) ahlâk konusunda aynı hataya düşmektedirler. Ekonomik alanda değişen şey nedir? Değişen hiçbir şey yoktur ve ekonomik regulasyon çoğunlukla hürriyet ve refahın şartıdır. Bundan öte, ekonominin bir alanında yapılan deregulasyon çoğunlukla başka bir alandaki regulasyon ihtiyacını sadece transfer etmek demektir. Örneğin çevre konusu gibi başka bir bağlama, yerelden bölgele, hatta küresel bir seviyeye.

Burada ortaya çıkan soru benim yeni karma ekonomi olarak adlandırdığım kavramın nasıl oluşturulacağıdır. Yeni karma ekonomi, eskisinin tersine, öncelikle kamu sektörü ile özel sektör arasındaki dengeye dayanmamaktadır. Aynı zamanda regulasyon ile deregulasyon arasındaki ve toplum yaşayışındaki ekonomik ile ekonomik olmayan arasındaki dengelere dayanmaktadır.

Regulasyon, her zaman olmasa da, genelde iktidar ya da devletin elindedir, çünkü yalnızca devlet kanunun ceza uygulama yetkisini elinde bulundurmaktadır. Regulasyon çeşitli nedenlerden dolayı lazımdır; bazıları tanındık, diğerleri karışık olsa da bu nedenler büyük ve heybetli bir bütün oluştururlar. Bunlardan bazıları:

• *Tekel tehdidi karşısında, ekonomik rekabeti korumak.* Ekonomist Joe Stiglitz'in vurguladığı üzere rekabet, ekonomik refah için bir sektörün özelleştiril-

mesinden daha önemlidir. Regule edilmiş rekabet normal olarak piyasa güçlerinin "özgür" oyunlarının temelidir.

• *Doğal tekelleri kontrol etmek.* Bazı endüstri dalları sadece tekel olarak işlevseldirler. Örneğin yan yana iki bağımsız demiryolu ya da elektrik şebekesi kaynakları boş yere harcamak olacaktır. Regulasyon anti-tröst tedbirlerinde olduğu kadar bu durumlar için de geçerlidir.

• *Piyasaların işleyişine kurumsal temeller yaratmak ve uygulamak.* Bütün piyasalar ekonomik olmayan zengin bir kapital birikimine dayanır. Katı Neoliberal anlayışın tersine piyasalar kendiliğinden düzen ve hürriyet getirmezler, çete ya da gangster kapitalizminin gösterdikleri buna güzel bir örnektir.

• *Kamusal, politik ve kültürel metaların, piyasanın istenmeyen müdahalesinden korunması.* Profesyonel bağımlılık, özgecil hizmet, kamusal düşünce ve ahlâksal değerler, diğer ekonomik olmayan metarlardan bazıları olarak piyasa alışverişi içine girmekten korunmalıdır.

• *Piyasaları orta ve uzun vadeli hedeflere şartlandırmak.* Piyasaların her zaman kısa vadeli çalıştıkları doğru değildir ama kısa vadeli kazançları uzun vadeli getirilere tercih ettikleri doğrudur. Temiz içme suyu, yol güvenliği, taze yiyecek gibi mallar, piyasaların masraflarını kısmak için takip etmeleri gereken politikalar olmalıdırlar.

• *Piyasa dalgalanmalarını makro ve mikro seviyede düzgentleştirmek.* Daha geniş sosyal yarar, örneğin, kirala ve sonra işten çıkar işletme mantığı içinde gözardı edilmektedir.

• *İşçilerin fiziksel ve akdi durumlarını korumak.* Çünkü işçiler "herhangi" bir eşya değillerdir ve hiçbir normal toplum onlara böyle davranamaz.

• *Piyasaların sebep olduğu yıkıcı etkiler de dahil olmak üzere felaketlerle müdahale ve mücadele etmek.* Felaketleri önlemek için piyasalara ileriye dönük regulasyon yapılması gerektir. Potansiyel ekolojik afet bu tür durumlara yalnızca bir örnektir.

Yeni karma ekonomide, ekonomik gelişme her zaman sosyal sonuçlarına göre değerlendirilip uygulanacaktır. Bu önerme iş çevrelerini de kapsamaktadır. Sorumluluk olmadan haklar, demokrasi olmadan otorite olmayacaktır. Eğer, bunlar Üçüncü Yolun temel prensipleri ise, her alanda olduğu gibi, iş çevrelerine de uygulanacaktır. Sorumluluk sahibi işletme bu pren-

siplere uyan ve bunları tanıyan; çalışanlarına, ortaklarına ve müşterilerine saygı duyan işletme olarak tanımlanabilir. İktidar bir muhafazacı işletme kültürü yaratabilir mi? Tabii ki evet ve bunu bir kontroller ve teşvikler karışımı ile yapabilir. Ancak bu ulusal seviyede olduğu kadar uluslararası seviyede de uygulanmalıdır.

3) Tarihsel olarak sosyal demokratlar iktidarın ve devletin etki alanını büyütmeye, neoliberaler ise küçültmeye taraftarlardır. Üçüncü Yol ise iktidarı ve devleti yeniden yapılandırmak, "devlet asıl problemdir" ya da "devlet asıl çözümdür" diyenlerin ötesine geçmek argümanını getirmektedir. Liberal demokrasi, çatışmalar tarafından tehdit edildiğinden değil, tersine çatışmalara sahip olmadığı için kriz içindedir. Düşmanlardan çok tehlikelerle karşılaşan devletler artık geçmiştekinden daha değişik meşruluk zeminleri aramalıdır. Liberal demokrasi yeterince demokrat olmadığı için kaybetmektedir. Demokrasi demokrasiyi saf dışı etmektedir ve dengesizlik dikkat çekicidir. Güveni ve meşruluğu yeniden kazanmak için üçüncü yol, yeni bir demokratik devlet için bir araya getirdiği bir reform paketini uygulamaya sunmaktadır.

Yeni demokratik devlet, ilke olarak erkin sadece yukarı doğru değil aynı zamanda aşağı doğru da etkinleştirilmesi üzerine dayanacaktır, yerel beldelerde aşağı doğru, ulusaşan örgütlerde yukarı doğru. Bu açıdan bağımlı ortaklık kavramı yalnızca Avrupa'ya ait değil, modern demokratik politikanın temel şartı olarak görülmelidir. İktidar artık ulus devletin sınırlarında bitmemektedir: Küreselleşme devrinde dünya hakimiyeti, aynı zamanda demokratik otoritelerin iki yönlü hareketi anlamında da gündemde olmalıdır.

Yeni demokratik devletin anahtarı, kamusal alanda daha fazla şeffaflığa ulaşmayı ve doğrudan demokrasi ile referandum gibi demokrasinin katı olmayan kurumlarını içeren uygulamaların yaygınlaştırılmasını hedefleyen, "demokrasinin demokratikleştirilmesi"dir. Demokrasinin demokratikleştirilmesi sivil toplum temsilcilerinin pozitif tutumları ile birlikte yürümektedir. Sosyal demokratlar geleneksel olarak sivil toplu-

ma karşı şüphelidirler. Neoliberaler ise iktidarın küçük oluşumların gelişmesi lehine sivil toplumdan elini çekmesi gerektiğini söylemektedirler.

İktidarın sivil toplumun yapılandırılmasında temel rolü oynayacağı tezi, Üçüncü Yolun politikalarında önemli bir noktadır. Eski solun tersine Üçüncü Yol, şehir hayatındaki düşüşün ve suç oranlarındaki yükselmenin ciddi ve acil çözüm bekleyen konular olduğunu kabul eder. İktidar bunlarla kararlı bir şekilde başa çıkabilir ama ancak toplumun yenilenmesi için stratejiler takip ederek bunu yapabilir. Küreselleşmenin etkisi ile topluluğa olan vurgulama çeşitli eleştirilerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Gerçekte onlarla tutarlıdır, çünkü küreselleşme yerellikten uzaklaşmak değil, bu ölçeğe inmek demektir. Böylece topluluğun yeniden kurulması için, hem yaratmakta, hem de baskı yapmaktadır.

4) Sosyal demokratlar genellikle uluslararası dayanışmaya tehdit olarak gördükleri ve şüpheyle yaklaştıkları ulus fikrine fazla ilgi göstermezler. Diğer yanda, neoliberaler ise serbest piyasa taraftarlıklarını iddialı ve izolasyonist milliyetçilik ile birleştirmeye eğilimlidirler. Üçüncü Yol kozmopolit bir dünyada ulusa yeni bir rol biçme amacındadır. Gelişmekte olan global düzen kendini "saf bir pazar" olarak tanımlayamaz. Ulusun yeniden belirlenen rolü, sonsuz parçalanmaya karşı önemli bir stabilize güç olacaktır. Milliyetçiliğin bölücü yanları tabii ki ortadan kalkmayacaktır, ama, asıl olarak kozmopolit bir yurttaşlık ulusçuluğu kontrol altında tutmamızı sağlayabilir. Bu tür kozmopolitçilik devletler arasındaki büyük çaplı savaşların ortadan kalkmasını sağlayabilir. "Güçlü Devlet" eskiden savaşa iyi hazırlanmış bir ülke demektir, oysa bugün ise yeni egemenliğin sınırlarını kabul eden bir ülke anlamına gelmektedir. Soğukkanlı Britanya, herşeye rağmen doğru yolda gözükmektedir.

Ulus devletin ortaya çıkmasından önce, sınırlardan çok uçlar vardı, bunun nedeni ise devletlerin politik etkilerinin yetersizliği idi. Devletler kendi toprakları dışında otoritelerini kabul ettiremezlerdi. Bugünkü devletlerin sınırları da, başka bölgelere olan köklü bağlantıları ve her türlü uluslararası gruplarla olan

ilişkileri nedeniyle, uçlar haline geliyor. AB buna bir prototip ve dünyanın başka yerlerinde de benzer oluşumlar vücuda gelmektedir.

Kozmopolit ulus aktif bir ulustur. Ama ulus oluşturma'nın eskisine göre bugün daha değişik bir anlamı var. Eskiden uluslar diğerlerine duydukları düşmanlık ile birliğe doğru giderlerdi. Tıpkı Linda Colley'in işaret ettiği Katolik Fransa'ya karşı İngiltere'de olduğu gibi. Bu gün ulusal kimlikler daha açık ve ani bir şekilde kuvvetlendirilmek zorunda, sadece kendi karmaşıklıklarından değil, kendileri gibi olan diğer kimliklerden de haberli olarak. İçerik olarak sunulan mü-kemmele yakın bir modernize projesi: daha duyarlı bir ulusal kimliğin yaratılması.

5) Demokratları ve neoliberalleri hiçbir argüman refah devletinde olduğu kadar kutuplaştırmamıştır. Demokratlara göre tam anlamıyla geliştirilmiş bir refah devleti nezih ve insancıl bir toplumun köşe taşıdır. Neoliberallere göre ise refah devleti, yatırımların baş düşmanı ve sivil düzenin yıkılmasının nedenidir. Bir grup, maksimum refah devleti isterken, diğeri refah devletini güvenli bir seviyeye çekmek istemektedir.

Üçüncü yol bu ikisinden oldukça değişik bir senaryo sunmaktadır. Yeni sağ tarafından refah devletine yöneltilen bazı eleştiriler geçerlidir. Refah kurumları genelde bürokratik ve yabancılaştırmacıdır; refah çıkarları kazanılmış haklar yaratmakta ve bu da aksi sonuçlar doğurmakta, asıl ulaşılmak istenen hedeften sapma yaratmaktadır. Refah devletini yeniden canlandırmak ama aynı zamanda bugünkü yaşanan koşullara duyarlı yapabilmek için radikal bir reforma ihtiyaç duyulmaktadır. Beveridge, çizdiği modern refah devleti (Bu terimden nefret etmekteydi) taslağında, İstek, Hastalık, Gözardı, Sefalet ve Tembelliğe savaş açmıştır. Başka bir deyişle negatifti. Biz vurguyu pozitif re-

fah yapmalıyız, buna devletin yanında bireyler ve diğer kurumlar da katkıda bulunmalıdır. Refah yaratımı için işlevsel bir pozitif refah olmalıdır.

Reforme edilmiş refah devleti, bir yanda risk ile güvenlik arasında diğer yanda da birey ile kolektif sorumluluk arasında yeni bir ilişki kuracak, bir sosyal yatırım devleti olacaktır. Sigorta prensibi, riske karşı koruma sosyal yatırım devletinin de önemli bir kısmı olacaktır. Fakat, aynı zamanda riskin de pozitif ve enerjik yanlarını da işletmek zorundayız, çünkü bu dinamik ve yenilikçi topluma giden yoldur. Sosyal yatırım devletinin en önemli rehberi şöyle belirtilebilir: sosyal hakların doğrudan olarak ödenmesi yerine, insan kaynağına yatırım yapılması.

Tabii ki refah devletinin gerçek dünyada reforme edilmesi her türlü eğilimdeki politik partilerin bildiği gibi karmaşık ve zor bir iştir. Benim burada tartışmadığım bu konuyla ilgili bazı temel başlıklar var: git-tikçe artan eşitsizlikle baş edilmesi, evrensel bir sağlık hizmetinin oluşturulması, aile politikasının yapılması, tam işe sahip olmanın ne anlama geldiği ve "çalışan toplum"a gidilip gidilmediği. Yine de bu konulardan her biri ile ilgili, prensip açısından ve pratik politikanın bir parçası olarak, iki alternatif taraftan da ayrılan açık bir yol bulunabilir.

Bir merkez sol enternasyonal yaratma fikri, değişik yerlerden partiler ve politik grupların kapsanmasıyla, önümüzdeki aylarda faal bir şekilde uygulamaya konabilir.

Neden Tony Blair'in işaret ettiği gibi İngiltere katalizör işlevi görmesin? Avrupa'daki neoliberal politikalara karşı bir truva atı gibi duracağına, İşçi Partisi, geniş bir alana yayılacak bir reformu şekillendirecek olan Avrupa ve ABD solu arasındaki kıvılcım olabilir.

Sosyal Demokrasi (Eski Sol)	Neo Liberalizm (Yeni Sağ)	Üçüncü Yol (Merkez Sol)
Solun sınıf politikaları	Sağın sınıf politikaları	Merkezin modernleştirme hareketi
Eski karma ekonomi	Piyasa fundamentalizmi	Yeni karma ekonomi
Korporatizm: devlet sivil topluma egemendir	Asgari devlet	Yeni demokratik devlet
Enternasyonalizm	Muhafazakar	Kozmopolit ulus
"Doğumdan ölüme kadar" güçlü refah devleti	Refah ve sosyal güvenlik ağı	Sosyal yatırım devleti

Sosyal Demokrasinin Sonu mu?*

*"Acılar geldiği zaman tek tek değil,
tabur tabur gelirler!"*

Hamlet, Perde 4, Sahne 4

Daniel Singer

Çeviren: Nurhayat Onkök*

Sovyet İmparatorluğu'nun yıkılışı, sosyalizmin cenaze töreni gibi değil aynı zamanda bütün devrimci yolların tıkanması olarak da tanımlandı. Devrimin pratisyenleri de -Ropespierre ve Cromwell- teorisyenleri de -Marx ve Luxemburg- geriye dönük biçimde bir arada mahkûm edildi. Mantıksal olarak radikal dönüşüm fikrine bu tür bir saldırının yavaş geçişe, Fabian taktiklerle, ilerlemeci değişime övgü ile birleştirilmesi gerekirdi. İki klişe bir arada kullanılırsa "komünizmin çöküşü", "sosyal demokrasinin zaferi" ile birleştirilebilirdi. Gerçekte bu türde hiç bir şey olmadı. Tam tersine, neo-stalinist sistemin dağılmasını "sosyal demokrasinin" -burada alınan en dar tanımla reformcu yönetimin- temel bir krizi takip etti.

Kelimelerin gerçek anlamı önemsiz değildir. Komünizm veya sosyalizmin stalinist sistem ve devamı ile özdeşleştirilmesinin yarattığı hasarı biliyoruz. Haydi "sosyal demokrasi" tanımı üzerinde biraz daha titizlenelim. İlk başta sosyal demokrasi, sosyalist hareket ile özdeşti. Lenin ve Martov, Bolşevikler ile Menşevikler ikisi de ikincinin üyesiydi. Yani sosyal demokrat enternasyonal. Aynı şekilde revisyonist Eduard Bernstein ve Rosa Luxemburg da. En azından teoride, reformistler ve devrimciler nihaî amaçta anlaşıyor üretim araçlarının toplumsallaştırıldığı eşitsizliklerin kaldırıldığı sınıfsız bir toplum. Onlar prensip olarak şiddet kullanımında bile çok fazla ayrılmıyordu. Şiddetin derecesi ayrıcalıklı azınlığın göstereceği karşı koymaya bağlıydı. Gerçekten farklılaştıkları yer hareketin sürekliliği idi. Reformistler bu farklı toplumu yavaş yavaş varolan kurumlarla ilerleterek kurarsınız diye iddia ettiler. Devrimciler ani bir değişiklik ve kurumsal yapının köklü bir yeniden yapılanması olmadan oraya ulaşamazsınız diye cevap verdiler.

Amaç birliği komünist partilerin kendilerini Moskova ile özdeşleştirmelerine sosyalist partilerin gidecek daha fazla kurulu düzenin payandaları olmalarına rağmen, kâğıt üzerinde iki savaş arası dönemde de devam etti. Hatta II.dünya savaşından da sonra, sosyalist partilerin resmi bildirimlerini uygulamalarıyla uyumlaştırmaları oldukça fazla zaman aldı. Alman Sosyal Demokratları statülerini 1958'de Bad Godesberg'de değiştirdiler. İngiliz İşçi Partisi'nin programındaki meşhur dördüncü maddede "üretim, dağıtım ve değişim araçlarının ortak mülkiyeti"ne atıftan kurtulması ancak 1995'te oldu. Ama bunlar açıkça fazla anlamı olmayan geleneksel sözler, geçmişten miraslardı. Fransız sosyalistler muhtemelen hâlâ "kapitalizmden kopuş"a 1981'e kadar bağlılık gösteren sonunculardı ama biz Mitterand'ın ilk iki yıllık başkanlığından sonra neler olduğunu biliyoruz. Bugün olası hiçbir yanlış anlama yok. "Sosyal demokrasi" artık amacının kapitalist toplumdan kurtuluş olduğunu iddia etmiyor. Onun tek hedefi kapitalist toplum çerçevesinde iyileştirmeler yapmak.

Fakat şimdi artık Batı Avrupa'da kapitalizmin bu tür reformist yönetimine olanak yok ve bu nedenle sosyal demokrasinin bugünkü krizi o denli ciddi. Bunun önemini kavramak için; iyileştirmelere imkân olan; komünist partilerin dönüşümünü de içeren o zenginliğin ideolojik sonuçların da savaştan sonraki 30 yılı; bu dönüşümün nasıl bir tarihsel ironi olarak iktisadî krizin başlangıcıyla örtüştüğüne; bunu takip eden 20 yıllık yeniden yapılanmaya, bizim perestroikamıza; ve son olarak bütün bunların sonucunda Batı Avrupa solunun karşılaştığı ikileme bakacağız.

I

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki otuz yıl Batı Avrupa için olağanüstü hızlı iktisadî büyüme ve derin sosyal dönüşüm dönemi oldu. Bu beklenmeyen değişime bir takım faktörler yardım etti. Savaştan sonra

* Kocaeli Üniversitesi

yeniden yapılanma ihtiyacı ve ABD sanayiinin mücadele süresince başardığı gelişimi emme fırsatı vardı. Amerikan yatırımı ve yardımı vardı ki, Rusya ile cepheler nedeniyle aksi halde olacak olandan daha cömertti. Ayrıca Batı Avrupa, 1950'lerin ortalarından sonra ekonomik bütünleşmenin birbirini takip eden aşamaları sonucunda kendi iç pazarları genişledikçe, Amerikan kitlesel üretim metodlarını genişletebilirdi. Son olarak, özellikle Fransa veya İtalya gibi 19 yıl boyunca yoğunlaşmanın İngiltere ve Almanya kadar fazla olmadığı ülkelerde göze çarpan sanayi devriminin ikinci aşaması vardı.

Kıta Avrupasının batı yarısında değişen sosyal yapının en açık göstergesi köylünün yokoluşu idi. İkinci Dünya Savaşı sonunda; Fransa'da işgücünün üçte birine yakını İtalya'da bundan daha fazlası tarımda çalışıyordu; bir çeyrek asır sonra bu oran Anglo-sakson düzeylerine yaklaşıyordu. Köyden kente bu yoğun göç, tarımda çok hızlı verimlilik artışı sonucu mümkün olmuş ama kentsel işgücü talebini karşılamakta yetersiz kalmıştı. Önce güney Avrupa'dan, sonra deniz aşırı ülkelere yabancı işçiler ithal edildi. Ve giderek fazla sayıda kadın, sağlık, eğitim alanında, mağaza ve ofislerdeki işleri yapmak üzere işgücü pazarına girdi. Eğer otuz yılı bütün olarak alırsanız, tarımsal işgücünde büyük bir düşüş, mavi yakalılarda kaba bir istikrar ve beyaz yakalılarda hızlı bir büyüme görürsünüz.

Bununla beraber dönemin en temel özelliği milli gelirin hızlı büyümesidir. Eğer İngiltere'yi hariç tutarsanız, milli gelir yaklaşık ortalama yüzde 5 büyüyordu. Uzun süre devam eden böyle bir büyüme hızı, artışı bir bölümünün çalışan insanlara geçirilmesini de mümkün ve faydalı kıldı. Böylece bu otuz yıl yaşam standartlarında olağanüstü bir artış ve tüketim kalıplarında derin bir değişime tanıklık etti. Amerikan rüyasıyla özdeşleşen lüks eşyalar; araba, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinası bir nesil içinde yaygın hale geldi ve tüketim araçlarının bu yayılışı Avrupa'da kolektif başarılarla bütünleşti -ve bu durum Amerika'ya göre büyük bir farktır-. Ulusal sağlık planı, bölgedeki bütün topluma kademe kademe yayıldı. İşçilerin işten alma ve işten çıkarılmalarına bazı kısıtlamalar getirildi. Fazla olmayan ama önemli bir asgari ücret getirildi. Hastalık ve işsizlik ödemeleri ve yaşlılık tazminatları yükseltildi. Kapitalist Avrupa kendi refah devleti yorumunu geliştirirken "Sosyal" demokrat fikirler geliştirdi.

Fransızların nostaljik olarak "otuz parlak yıl" (les trente glorieuses) diye adlandırdıkları şeyi idealleştirmemeliyiz. O yılların çirkin yüzü de vardı: Göçmen

işçilerin ezilmesi, kadınların çifte sömürsü, köksüz kalmış köylülerin ızdırabı, sanayi varoşlarının gerilimleri ve güvenliksizliği vb. gibi.. Bizim gösterişli tüketim toplumunun parıldayan yüzeyinin altında bastırılmış hoşnutsuzluk olağanüstü bir biçimde 1968-69'da Fransa ve İtalya'da fakültelerini ele geçiren, fabrikaları durduran öğrenciler ve genç işçiler tarafından açığa çıkarıldı ve bugün hâlâ cevapsız kalan ve her zamankinden güncel olan yükselen sorular sokaklara taşındı: Hangi büyüme? Hangi amaç için? Kimin yararına? Hangi toplum biçimi için? Ve hangi yaşam biçimi için?

Yine de; o yıllarda hâlâ hızlı büyüyen kapitalizm, bu başkaldırı dalgasına karşı koymayı başardı ve bugün o zaman hangi temellerde savunulduğunu görmek şaşırtıcı. Sadece olumsuz olarak değil, çünkü Gulag muhtemelen tek mümkün seçimdi. O zamanında kendi avantajları nedeniyle savunulmuştu. Kapitalizmin ebedi gençliğin ve sürekli büyümenin sırrını bulduğu iddia edildi. İktisadi kriz bitince işsizlik tehlikesi ortadan kalktı, yerini ekonomik dalgalardaki küçük değişimlere bıraktı. Niçin sert piyasa kanunlarının Keynezyen ince ayarlarla ve devletin "sosyal" korumasından işsizlik ödenekleri için uzun sıralarla değiştirilmiş olduğu bir toplum dağıtılsın? "Sosyal demokrasi" artık amacının kapitalist toplumdan kurtulmak olduğunu iddia etmez. Onun tek amacı, sosyalistlerin işbaşımda olmadığı ülkelerde bile, sosyal demokrat iklim çerçevesinde iyileştirmeler yapmaktır. Ve bu durum bulaşıcı idi. 1970'lerin ortalarından itibaren kendi sovyet modellerinden uzun süre çekmiş olan ve onu kendi projeleriyle değiştiremeyen komünist yetimler değişim için sıraya girdiler. Onların bile uzun dönemli ihtirasları, artık, toplumu değiştirmek değil o toplum içinde değişiklikler yapmaktır.

Tarihçiler birgün, orijinal İtalyan başlığıyla *compresso storico* (tarihsel uzlaşma)'ya komünist dönüşümün, dönemin tam da bu stratejik değişimin sonunu getirdiği zamanda olmasını eğlenceli biçimde yazabilirler. Batı yapısal krizinin kâr oranının düşmesiyle mi ya da petrol fiyatlarındaki artışla mı başladığı tartışılabilir, ama savaş sonrası tarihte bu büyük kopuş 1970'lerin ortalarındadır. Beklenmeyen büyümenin otuz yılı ve sosyal demokrat iklim bitmiştir. Bugüne kadar geçen yirmi yıl, ekonomik yeniden yapılanmanın başladığı fon karşısında sağa ideolojik ve politik kayma yıllarıdır. Paris bu olağanüstü ideolojik parendeyi gözlemek için iyi bir avantaj noktası. 1968 öğrenci ve işçi ayaklanmalarından sonra toplumumuzun kültürel ve ideolojik payandalarının en fazla sallanmış görüldüğü yer Fransa idi. Yapı hâlâ ayakta idi, çünkü

çeşitli protesto hareketleri ortak bir hücumda bütünleşememişti. Şimdi ekonomik krizin birleştirici ögeyi sağlama tehlikesi vardı. Egemen güçler için gençliği, ayaklanma adil olsa bile buradan kollektif bir eyleme geçmenin hem tehlikeli hem de potansiyel cinayet olacağına inandırmak zorunlu idi. Mesaj, Mayıs 1968 hareketlerinde şüpheli biçimde birleşen görece genç havarilerle yayılmalıydı. Yeni filozoflar hizmetlerini sundular. Bildiğiniz gibi hazırladıkları yiyecek ne yeni ne de esashı idi. Eski ve ithal idi: Bir dilim Popper, bir parça von Hayek ve büyük bir parça Solzhenitsyn; genç Fransız ahçıları sadece hazır sos ekliyorlardı. Entellektüel olarak ürün yoktu. Bir propoganda egzersizi olarak sonuç çok başarılıydı. Medyanın yardımıyla bir devrimin sadece Gulag'a sebep olabileceği ve "toplam"ın totalitere eşit olduğu mesajı yayıldı. "Her kopuş tehlikelidir"den "başka seçenek yok"a ve sonuçta "tarih sona erdi"ye gelmek kolaydı. Melodi benzerdi çünkü parayı ödeyenler aynıydı.

Marks'tan hakim ideolojinin, egemen sınıfın ideolojisi olduğunu öğrenmiş olduğumuzdan, gerçekten şaşırmamamız gerekir. Sonuçta, hareket başarısız oldu, rejim devam etti ve egemenliğini korudu. Gerçekte, ideolojik başkalaştırması o kadar çarpıcı olmuştu ki, bu sadece egemen güçlerin ve onun hizmetkârlarının -akıllıca kampanyası olarak açıklanamaz. Onu anlamak için sermayenin hücumu, işgücünün geri çekilmesi ve sol'un bugünkü ikilemi ile birlikte son yirmi yıla bakmalıyız.

II

Yirmi yılda ne kadar yolaldığımızı görmek için yeni mesajı dinlememiz yeterlidir. Giden kapitalizmin insan yüzüne ilişkin "sosyal demokrat" masallarındır. Birkez daha örgütlenen en katı haliyle eski kapitalist incildir. Kâr her şeye muktedirdir ve ona tapınmalıdır. Özel güzeldir ve kamu, tanım gereği, israftır. Devletin rolü, özel sektörün kâr etmesine yardımcı olduğu yerler hariç -ve bu büyük bir istisnadır- her zaman azaltılmalıdır. Biz artık işsize, uyumsuz ahlâksız yüz verip şımartmayı finanse edemeyiz. Ve eğer sistem, zengini zenginleştirir, fakiri yoksullaştırırsa bunun önüne geçilemez, bu onun ilkesinin bir parçasıdır: O sahiplik herkese verilecektir (Matt. XXV: 29). Saygıdeğer Sol, hayâlinin sonunu kabul etmekte isteksiz olduğu sürece, Sağ, hücumda acımasız olacaktır.

İşçi sendikaları, üyelerinin çıkarlarını savunmada sadece hücum için zihnen hazırlıksız olmaları nedeniyle zayıf kalmadılar. Daha önceki dönemi işgücünün yapısındaki derin değişimlere kendilerini uydurmak için kullanmadılar: Göçmenler ve kadın işçiler

arasında yığın halinde örgütlenmediler. Ve şimdi yeniden yapılanma onların kalelerine çarptı -madenler, demir-çelik fabrikaları, tersaneler, büyük taburlara sahip oldukları bütün yerler. Doğru, bunun bize geçici bir sıkıntı olduğu söylendi; öyle ki, eski sanayiler etkilenecekti ve buradaki iş kaybı hizmetlerdeki genişleme ile giderilebilecekti. Hatta bir süre bu şekilde oldu. Sonra bilgisayar ve otomasyonun istila ettiği bankalar, sigorta ve dağıtım, buralarda da aynı şekilde işlerin kısılması. Yığın işsizliği şimdi Avrupa krizinin tam kalbinde ve biz, önce, krizin oluştuğu ve sermayenin gücünü arttırmak için tasarlanan bilinçli politikaların ürünü olup, tesadüfi olmayan ortamı inceledikten sonra, bu konuya tekrar geleceğiz.

Ticaret engelleri daha önce azaltılmıştı, son yirmi yılda sermayenin uluslararası hareketi üzerindeki hemen bütün engellerin kaldırılmasına önem verildi. Bilgisayarlar ve modemler haberleşme hızını arttırdı, günde 24 saat kolaylaştırılmış işlemler ve her çeşit önleme sistemi (Hedging) keşfini olanaklı kıldı ama paranın serbestçe dolaşımına izin verme kararı politiktir. Sonuç olarak, günlük uluslararası muameleler şimdi ortalama bin milyar dolar gibi astronomik bir rakamı aştı. Başka türlü söylemek gerekirse, bu rakam bütün IMF (Uluslararası Para Fonu) üyelerinin toplam altın ve döviz rezervlerinden daha fazla. Çift saymayı hesaba katsak bile, bu miktardaki potansiyel sıcak para karşısında tek tek hükümetlerin görece zayıflığı hakkında bir fikir verir. Finansal sermaye şimdi süper hâkim ve merkez bankaları onun hizmetkârları. Her devlet para ve maliye politikalarının sermaye kaçışı tehdidi tarafından kısıtlandığını bilir. İşçi sendikalarının pazarlık güçleri de daha ucuz işgücü aramak için serbestçe dolaşma imkânı verilen sermaye tarafından zayıflatıldı.

Batı Avrupa bu eğilimin bir istisnası olmaktan çok uzaktı. Şimdi Avrupa Birliği diye bilinen Avrupa Ekonomik Topluluğu önce tek pazara yöneldi ve şimdi kendini tek paraya doğru zorlukla hazırlıyor, tek tek ulus devletler ülkelerini koruyacak güçlerinin birçoğunu, sermaye üzerindeki kontrollerini, ekonomi yönetiminde etkilerini kaybettiler. Yine de yetkiler, onları Brüksel'den kullanacak daha geniş Avrupa devletine devredilmedi. Bu yıllar gerçekte deregülasyon, kamu müdahalesine genel bir saldırı yılları olurken Brüksel serbest ticaretin yani sermayenin kuralının ulusal ve uluslararası bekçisi oldu. Avrupa Birliği'ne rehber olduğu söylenen Maastricht Anlaşmasına, çalışan kesime bazı minimum garantiler içeren bir "sosyal" bölüm konuldu. Böylece emeğin tamamıyla unutulmadığı iddia edilebilecekti. Tutucu İngiliz hüküme-

tince, bu ılımlı taviz bile çok fazla bulunduydu da, bütün anlaşılmayı okuduğunuzda çeşitli partilerin mücadelelerinin, insanların "sosyal" gelişimi üzerine değil, büyük ticaret Avrupasının biçimlendirilmesi üzerine olduğunu görürsünüz.

Bu serbest ticaret çerçevesinde Avrupa, *kitlesel işsizlik* belasını yeniden keşfetti. Artık bu olgunun, geçici veya ekonomik dalgalanmanın azizliği olduğunu taslamak mümkün değildi. Doğal olarak işsiz sayısı, canlılık yıllarında durgunluk yıllarına göre daha azdı fakat her dalgada bir öncekinin aynı dönemine göre işsizlik arttı ve işsizlik oranı konuyu çarpıtan resmi rakamlarda bile ikili haneye çıktı. Bu krizsiz kapitalizm hakkındaki peri masalının sonuydu. Tekrar, ölü işgücünün yaşayan işgücüyle yer değiştirdiği ve süreç içinde yedek işsizler ordusunu yarattığı bildik Marksist ülkeye dönmüştük.

Sistemin eçanlı olarak daha fazla artı-değer yaratacak diğer işleri üretme ihtiyacının olduğu bildik hikayenin ikinci yarısında her şey daha karmaşık görünür. Bunu yapma kapasitesini kaybettiğine dair işaretler var. Marks'ın Grundrisse'sinde tanımlanan çağa yaklaşıyor olabiliriz: "Bugün, sermayenin dayandığı emek zamanının hırsızlığı, büyük bir sanayiinin kendini yaratıp geliştirmesiyle mukayese edildiğinde, acınacak bir taban görünür." Bu benim teknoloji dehamızı "sosyal" örgütlenmemizin anlamsızlığıyla mukayese ettiğimde düşündüğüm şey. Eğer kendimizi gelişmiş kapitalist ülkelerle sınırlasaydık -sadece tartışma hatırına- bugün zaten emekle boş zaman arasındaki sınırın tamamıyla farklı bir biçimde üstesinden gelebilmiştik. Yine de çevremize ilişkin olanlar da dahil, bütün diğer konular gibi, işsizlik problemini karşılayabilmemiz için bizim tamamıyla farklı bir "sosyal" örgütlenmeye ve onun dünya çapında uygulanmasına ihtiyacımız var.

Konudan bu sapma için beni affedin. Bu Avrupa hükümetlerinin IMF, Dünya Bankası veya OECD'den aldıkları işsizlik üzerine bir mesaj değildir. Onların ortak önerisi daha basitti: Amerikan örneğini takip edin. Fakirleşmiş Avrupalıların savaştan sonra hayâl ettiği büyüklü Amerika görünümü değil. Bugünün ABD'si, sahip olanlar ile olmayanlar arasında büyüyen farklarla, komik asgari ücretle, "çalışan fakir"iyle ve sağlık sigortası olmayan milyonlarıyla modellerin en gösterişlisi değil mi? Onu sevmediyseniz bile katlanmalısınız. Başka seçeneğiniz yok. Hep beraber kurduğumuz düzensiz dünyada ki, biz onun uluslararası kuruluşlar bekçi köpekleriyiz. Siz artık; katlanabilir bir asgari ücreti, bir dereceye kadar iş güvencesini adil

makul işsizlik veya yaşlılık ödeneklerini karşılayamazsınız. Artık ulusal sağlık hizmetini ödeyecek kaynaklarınız yok. Daha fazla özel sigortaya ve özel okullara, ikili sağlık ve ikili eğitime güvenmelisiniz. Bu uzun mesajı kısa kesmek için; refah devletinizin parçalanmasını hızlandırmalısınız. Ve bu "sosyal demokrasi"nin şükran ve başarısının ana iddiası olduğu için bu seferki krizi en ciddisi.

Sosyal demokrasinin bu yörüngesi sadece hırslı politikacıların ve sendika patronlarının hiyanetlerinin bir sonucu değil. Bu esas olarak, varolan toplum içinde popüler talepleri karşılamakla sınırlandırılmış genel tavır sorunu. Savaş sonrası otuz yıllık beklenmeyen zenginlik yıllarında, iklim özellikle sosyal demokrasinin parlamasına uygundu. Son yirmi yılda, tam tersine, şartlar giderek daha fazla elverişsiz oldu. Buna rağmen ancak şimdi kriz doruğa çıkıyor.

Buna Fransızların "a gauche respectuerise" dedikleri kurulu düzenin saygıdeğer solunun liderlerinin şaraba pek çok su kattıkları söylenerek karşı çıkılabilir. İktidardaki sosyalistler -Fransa'da Mitterand veya İspanya'da Felipe Gonzales başkanlığında- deregüleyonda, devletin gücünün azaltılmasında, bugünkü kendi ikilemlerinin temellerinin hazırlanmasında aktif taraf oldular. Muhalefettekiler de daha iyi değildi. Finansal egemen gücün sözcüsü bir haftalık dergi (Economist, Eylül 2, 1995) İngiliz İşçi Partisi'nin nasıl "Sosyal Thatcherizm"i keşfettiğini ve İtalya'nın eski komünistleri PDS'nin "serbest - piyasa ekonomisini bulduğunu" yazdı.

Bu karşı çıkışın konuyla ilgisi yoktur. Ben hiçbir zaman Avrupa'nın sosyalist liderlerinin toplumu yeniden yapılandırmaya istekli büyük radikaller olduğunu iddia etmedim. Bundan çok öte. Onlar çok şeyi sineyi çektiler ve muhtemelen daha fazlasına hazır dılar. Fakat onlardan şimdi istenen kapitalist toplumun reformcu yöneticileri olmaları değil, hatta toplumu olduğu gibi reformsuz halde yönetmeleri bile değil. Onlara, savaş sonrası işçi hareketinin kazanımlarından kurtulmaları söylendi ki, bu hareketin üzerine şöretlerini inşa edip çekiciliklerini dayandırmışlardı. Tehlikede olan onların kendi gelecekleri; Avrupa'da varolup ABD'de olmayan Sol çeşidinin kesin bekâsı.

Burada tekrar, Avrupa Solunun liderlerinin bizim Amerikalılaştırmamızın politik sonuçlarını kabule hazır oldukları söylenebilir. Başkan Clinton'un birinci seçim zaferi Londra, Paris veya Roma'nın saygıdeğer Sol'unun en büyük kutlamasıydı. Dört yıllık başarısızlıkların, aşığılanmaların ve kanıtlanmış yeniden seçilme "başarısının" ardından, o şüpheli bir örnek. Herşe-

ye rağmen, İşçi Partisi'nin düzgün lideri Tony Blair, Fransız sosyalistler, arasından Mitterand'ın liderliğini miras alan Lionel Jospin ve İtalyan PDS'nin yeni başı Massima d'Alema, hâlâ kendi hareketlerini Amerikan Demokrat Parti'nin benzeri yapma fikriyle oyalanıyorlar.¹ Zor olan, bugün bile bu tür bir kayma'nın önemli düzeltmeler gerektireceğidir: İşçi sendikalarıyla organik bağlantıların sona erdirilmesi; bir zamanlar saf seçim makinası haline getirilmiş militanlar üzerine yapılandırılmış partilerin dönüşümü; ve refah cephesinden ciddi bir geri çekilme. Her şey altüst edilebilirdi ama onlar refah devleti hakkında doğal şüpheleri olsa da belli politik geleneğin ürünleriydiler ve partilerin zaferleriyle derinden ilişkiliydiler. Başka bir deyişle, sorun Tony, Lionel veya Massimo'nun zorunluluğa istekli olup olmamaları değildir. Sorun, onların bu görevi teslim edip etmeyeceğidir. Dürüstçe, seçimin teslimiyet veya eskisi gibi sürdürmek arasında olmadığı eklenmelidir. Benim temel görüşüm basitçe devamın imkânsız olduğudur. Sosyalist liderler akıllıca veya aptalca karşılaşmanın yapıldığı sahanın dönüşümüne yardım etmiş olabilir. Ama artık ne oyun ne de kurallar aynı değildir. Ve ben burada şimdilik gündemde olmayan herhangi bir devrimsel faaliyet hakkında konuşmuyorum. Basitçe üyelerinin ücret ve istihdamlarını korumak, "sosyal" kazanımlarını muhafaza etmek için işçi sendikaları ve genelde Sol, şimdi, çalışma saatlerini önemli ölçüde düşürmek ve bu mücadeleyi hızla ulusal düzeyden Avrupa Birliği düzeyine taşımak zorundadır. Başka bir deyişle, Sol, sadece savunma eylemi için kitle ölçeğinde harekete geçmeli ve çok uzun yıllardır yapmadığı şeyi yapıp uluslararası düzeyde düşünmelidir.

Batı Avrupa solu, Amerikan biçimi liderlerini, devraldığı mirastan vazgeçerek ve politik olarak intihar ederek, takip edecek mi? Ya da ayaklanacak mı? Stalinist cinayetleri ve "sosyal" demokrat yetersizliği terkedip; kendi acil çıkarlarını korumada yaratıcılığını kullanıp bir güncel sosyalist projeyi yeniden keşfedecek mi? Bu seçenekle er veya geç yüzleşilmelidir. Benim iddiam, Doğu Avrupa, geleneği ile şimdi empoze edilen Amerikan biçimi arasındaki çelişkiler nedeniyle öncüdür; yani Avrupa'da seçim yapılmak zorundadır, savaş burada ve şimdi bu yüzyılın sonunda yapılacaktır. İtalya'da 1994 sonunda, Silvio Berlusconi İtalya'nın yaşlılık ödeneklerine saldırdığı zaman, sahnelenen gösteriler; Jaques Chirac finansal egemenlerin talimatlarını uyguladığı zaman, Paris'te sergilenen şehri felce uğratan ve diğer şehirlerdeki o zamana kadar olmuş en büyük gösteriler, hızlandıran grevler -bunlar bu büyük savaşın sadece ilk çatışmaları idi.

Batı Avrupa'da, sosyalizmin, parçalanmış modellerin enkazı üzerinde canlandırılıp iktidarı ele geçireği hayâlini öne sürebilmek güzel olabilirdi. Özellikle, bu tarihin tam çevrimini tamamlaması anlamına geleceği için güzel olacaktı. Batı Avrupa'da Marksist trajediye yol açan, bizden toplumun radikal bir dönüşümünü gerçekleştirmemiz beklenirken öyle yapmamamız, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sosyalistler olarak hatamız, başarısızlığımızdı. Ve şimdi, bu trajedinin sonunda, neticede görevini yapmaya başlayacak ve bir örnek verip dünya çapında umudu canlandıracak olan Batı Sol'u olabilir. Bununla birlikte, arzu edilen şey mutlaka kaçınılmaz değildir. Peygamber ya da vaiz olmadığımın, geleceği, özellikle de o gelecek önceden belirlenmemişse bilemem. Geleceği belirli sınırlar içinde kendimiz biçimlendirebiliriz.

III

İleriye bakarak, görüşüme göre hareketin üstesinden geleceği konulara değinmek istiyorum. Sadece alt başlıklardan sözedeceğim. İlk sorular "demokrasi" ve onun Sovyet deneyiminde yokluğundan çıkarılan dersler üzerine olmalıdır: Projeyi geliştirmede "demokrasi"; parlamentoda değil ama sokaktan en tepeye bütün düzeylerde "demokrasi"; yeni bir sömürü sisteminin bir garantisi olarak "demokrasi".

İkinci seri problemler, sosyalist projeyi güncelleştirmeye bağlantılıdır. Burada ben, önce şu soruyu ortaya atacağım: İşçiler (bütün sınıfların ortadan kaldırılmasıyla ilgili bir sınıf) hâlâ asıl tarihi araçlar olarak kabul edilecek midir ve bu işçi sınıfı şimdi nasıl tanımlanacaktır? İşçiler üzerine dayandırılmış "sosyal" eşitleme projesi, kadın özgürlüğü veya ekolojik hareketle, sadece zayıf ekleme değil fakat ortak bir vizyon içinde, nasıl birleşecektir?

Bunlarla yakından ilgili üçüncü seri sorular modernleşme olarak adlandırılabilir şeyeye ilişkindir. Burada iki tehlike görebiliyorum: Birincisi kapitalist modernleşmeden nefret ettirilen kişinin geçmişi idealleştirmeye yönlendirilmesi, ikincisi modernleşmenin kapitalizmle tanımlanması. Zorluk, gerçekçi bir ütopya ortaya çıkarmak ve bütün teknolojik buluşları, sadece egemenliği besleyecek olanlardan farklı bir toplumda kullanılabilecek olanları ayırdedebilmek için incelemektir. Son olarak, uluslararasılaşmaya ilişkin sorular vardır: Ulus devlet hâlâ radikal değişim için ilk zemin olabilecek midir? Hareket ne kadar hızlı yayılmalıdır ve ne kadar uzun süre, meselâ Avrupa Birliği gibi orta bir düzeyde yaşayabilir? İlkeler hâlâ aynıdır: Bir ülkede insanların sömürüldüğü bir sosya-

lizm olamayacağı gibi bir ulusun bir başka ulusu sömürdüğü bir sosyalizm de olamayacaktır. Gerçek problem geçiş problemidir. Muhtemelen çabuk bir geçiş olacaktır. Çünkü aynı kapitalizmin bugün dünyaya yayılması gibi, hareket de eğer yaşamak istiyorsa enternasyonalizmi kabul etmek zorunda kalacaktır.

Ben ayrıca çelişkili zaman kavramı üzerinde durmak isterim; bizim ihtiyacımız olan zaman ve geçiş giden zaman. Biz zamanı özellikle, Doğu Avrupa'da sosyalizmi; Sovyet tankından, Gulag'dan Stalinizmden ve bu benzetme suçundan, ayırmak için istiyoruz. Fakat bizim, ayrıca dünya çapında zamana; projemizi tazelemek, vizyonumuzu canlandırmak, sadece geçmişten değil ama hızla değişen çevremizden de dersler çıkarmak için ihtiyacımız var.

Fakat aynı zamanda bir aciliyet var. Doğa boşluktan nefret eder ve eğer biz akılcı, ilerletici önerilerle doldurmazsak akıldışılığın güçleri yükselen hoşnutsuzluğu sömürecektir. Zaten öyle yapıyorlar. Tehlike, sosyal gerilimlerin patlama noktasına daha yakın olduğu Doğu Avrupa'da daha büyüktür. Batı yanında da ciddidir. Fransa'da yabancı düşmanı, ırkçı Jean - Marie Le Pen'in Ulusal Cephe oluşturması, İtalya'da Neofaşist Gianfranco Fini ve TV kralı Silvio Berlusconi, meşhur köstebeğin gene işbaşında olduğunun kanıtı ama yanlış yönde ve tehlikeli biçimde kazanıyor. Bu zamanın kısaldığı hissi ve biz yapabildiğimiz yerde olayların akışını hızlandırmalıyız.

Sözünü etmek istediğim ikinci nokta biz entellektüellerin, kelime ne ifade ediyorsa, rolüne ilişkin. Böyle bir sosyalist yeniden canlandırmada oynayabileceğimiz rol. Bu rol, kesinlikle, kanunu feda eden eyyamcı - tutucu politikacı rolü değil. Umarız sonsuza kadar, bitmiş taslağın kitlelere ulaştırılması fikri askeri disiplinle ilerleyen, yapılan bir hareket kavramıyla birlikte gider.

Diğer yandan insanların bir vizyona ihtiyaçları var. Bu kadar çok kırılmış ümit ve parçalanmış hayalden sonra, hâlâ kızgınlıkla patlayabilirler. Onların bizim nereye gittiğimizi, oraya nasıl geleceğimizi sonuçlar ve onun yolları hakkında bir şey bilmeden sürekli bir politik eyleme katılmalarını beklemek boş olur. Entellektüellerin kendi görevlerini yerine getirebilecekleri yer; böyle bir projede, yol rehberinde -bizim bilgimiz ve politik bilincimiz geliştikçe doğal olarak yeniden yazılacak olan- bu projenin canlandırılması olacaktır. Onlar tarihsel hafızanın koruyucuları, yeni eğilimlerin çözümleyicileri, çeşitli deneyimler arasındaki bağlantılar olarak görev yapabilirler. Yeni fikirler ortaya atabilirler ve eskilerine dayandırılan uyarılarda bulunabilirler.

Fakat ellerinde daha öncelikli bir amaç var. Aşağıdaki gibi özetlenebilecek bir ikilemin üstesinden gelmek zorundayız: Bir proje ancak zaman olgunlaşınca ortaya çıkabilir, yani akıllı bir sosyal eylem tarafından esinlenildiğinde. Öte yandan, o eylem, gerçekten kalkış için bir vizyon gerektirir. Oysa, bugün bizim bu ikilemi çözmeye başlamadan önce ön ödevimiz var. İlk önce, bir kez insanları ikna etmeliyiz, bu kitlesel politik eylemi hem değer hem de mümkün kılmak için zorunludur. Bu, benim görüşüme göre, bugünün ideolojik (kultürkamp'ı) savaşıdır. Hepimizin onun içinde aldığımız duruma göre yargılanmamız gerekir çünkü müttetif güçler, en azından yüzeyde, çok orantısız görünüyor.

Egemen gücün emrinde vaizler, din alimleri ve diğer hizmetkârlar var. Son zamanlarda sayıları artan dönecekleri de sayabiliriz. Ve korkaklık, rüşvet vermek veya döndürülmek zorunda değildirler fakat onların, firari sessizliği büyük bir kârdır. Hareketsiz güçlere veya sıradanın kıpırdayan etkilerine dayanabilir. Hepsinden öte, egemen gücün emrinde, şimdi, birkaç yıldır aynı bestenin değişik yorumlarını tekrar eden güçlü medya makinası vardır. Onun temel mesajı kapitalist ufkun ötesinde bir kurtuluş'un olmayacağıdır. Mesaj der ki: Denediler mağlup oldular ve süreçte bir çirkinlik yarattılar. Böylece farklı bir toplum araştırmak bile suç. Bu dünyaya giren herkesin onu sevmesi gerekmez, kendinizi hayatınız boyunca hiçbir kaçış olmadığı gerçeğine terketmelisiniz. En katı biçimi der ki: Tarih sona erdi. Daha gelişmiş olanları; uzak bir zamanda insanoğlunun birkez daha denemek isteyeceğini, çünkü bunun doğası gereği olduğunu ama bu denemenin bizim zamanımızda olmayacağını ima ederler.

Bizim her fırsatta savaşmamız, her uygun platformda aksine konuşmamız gereken bu bütününle ikna edici propagandadır. Geçmiş yenilgi ve hayalkırıklıklarımız tarafında dikkatli ve önemsiz kıldığımız için, şu anda diğer tarafın büyüklüğüne kıyasla bir avuç insanız. Ama aynı zamanda bu dengenin, tarih hızını arttırdığında çok hızla değişeceğinin tam olarak bilincindeyiz. Gücümüz içinde, insanları, özellikle genç insanları, bir zamanlar aşıkâr olan bir şey için ikna etmeliyiz. Açıkça, hayatı, evet hayatı, toplumu kitlesel politik eylemle değiştirerek değiştirmek mümkündür.

Dipnot

¹ Bu pasaj konferans verilirken yeniden yazılmıştır.

"Değişen Bir Dünyada Devlet": Küresel Kapitalizmi Sosyal-Demokratikleştirmek mi?

Leo Panitch*

Çeviren: Kaan H. Ökten**

Çağımızı iki ana gelişme belirlemektedir. Bu gelişmelerden birisi, komünist olsun, sosyal-demokrat olsun, "kitle işçi sınıfı partisi" şeklindeki sosyalist projenin tarihsel başarısızlığıdır [failure]. Pek tabii, ötekisi de, genel olarak kapitalizmin "küreselleşmesi" olarak bilinen gelişmedir. Her iki gelişme, şüphesiz birbiriyle ilişkilidir, ama birini diğerine tamamen indirgemek de mümkün değildir. Çünkü söz konusu gelişmelerden her birisi, ayrı olarak tahlil edilmesi gereken kendine has dinamiklere sahiptir.

Komünizm, sadece küresel kapitalizmin kudreti yüzünden başarısızlığa uğramış değildir. Komünizmin başarısızlığının sebepleri arasında, sosyalizme nefes alması için gerekli olan siyasal havayı sağlayacak tek şeyin demokratik haklar olduğunun Komünist Parti'ler ve rejimler tarafından tam anlamıyla kavranamaması da vardır. Çoğulcu partiler, basın özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğünün bulunmadığı bir diktatörlükte, emekçiler, nasıl egemen sınıf olacaklarını hiçbir zaman öğrenemezler. Lenin, yasama meclisini ilga etmesinden hemen sonra Rosa Luxemburg'un bu noktadan hareketle şiddetli eleştirilerine hedef olmuştur. Siyasal özgürlüklerin olmadığı bir ortamda, devrimci değişimin kaçınılmaz biçimde beraberinde getirdiği "bin sorun"un halli için bulunması gereken "bin çözüm"ü yaratacak bir yol keşfedilemeyecektir.

Sosyal-demokrasi ise bizi, tam da bunun zıddı bir başarısızlıkla karşı karşıya bırakmaktadır. Seçilme ve kazanabilme süreci içinde, liberal demokrasiden miras alınan kurumsal biçimlere çok fazla itibar edilince, sosyal değişim için gerekli kapasiteleri harekete geçir-

me gücünü kaybetmiş bir çeşit "parlamenter sosyalizm" ortaya çıkmıştır. Belirli bir dönem için söz konusu parlamenter sosyalizm, reforme edilmiş bir kapitalizmi idare edebilmiştir, fakat toplumun değişimini sağlayamadığı için, pek çabuk biçimde kendi vizyonunu ve bir süre sonra da sosyalist retoriğini dahi kaybetmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarına doğru, Yeni Sağ, sosyal-demokrasi dendiğinde devlet bürokrasisinin çağırıştırıldığı bir söylemi başarıyla uygulayınca, yüzyılın başlarında Max Weber'in şu tespitinin doğruluğu anlaşılmıştır: "Uzun vadede ... kente ya da devlette egemen olan Sosyal-Demokrasi değildir; aksine, partiyi ele geçiren devlettir."

Sosyal-demokrasinin, harekete geçirme kapasitesini ve vizyonunu kaybettiği gerçeği, çağdaşlaşma ve Üçüncü Yol gibi "şatafatlı sözcükler" [buzz words] arkasında gizlenmektedir. Tam da solun, küreselleşmeye yönelik siyasal bir karşı koyuş kapasitesi geliştirmeye ihtiyaç duyduğu bir zamanda bu kavramlar, kapitalist küreselleşmeye ayak uydurmaktan ileriye gidememektedir. Fakat küreselleşmeye karşı koymak, küreselleşmenin atıfta bulunduğu tarihsel trendlerin sistematik bir tahliliyle ve küreselleşme dolayısıyla meydana gelebilecek yapısal direnmelerle mümkün olabilecektir.

Küreselleşmenin Anlamı

Küreselleşme ne demektir? Zarif ve moda bir sözcük olmasına karşın, tam olarak anlamı nedir? Bu kavramla birlikte gelen, belirli trendlerin kolayca kaçılarak ekstrapolasyonundan ve özgün gelişmelerin yer-siz biçimde genelleştirilmesinden doğan pek çok efsaneler ve yanlış anlamalar vardır. Yine de, günümüzde genel olarak küreselleşme diye ifade edilen ve gerçekten de çok önemli olan beş boyutu tanımlamak mümkündür. Bunlardan üçü konjonktürel, ikisi ise yapısaldır. Daha olumsal, daha konjonktürel boyutlarına ba-

* Leo Panitch, York Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersleri vermektedir ve Socialist Register'in editörlerinden birisidir. Bu yazı, "Monthly Review: An Independent Socialist Magazine" dergisinin Ekim 1998, Cilt: 50, Sayı: 5 nüshasından alınmıştır.

** İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Araştırma Görevlisi

kaldığında küreselleşme, doğrusu şu anlama atıfta bulunulmaktadır:

(i) SSCB'nin ve Doğu Avrupa'daki Komünist Rejimler'in yıkılmasıyla doğrudan ilişkilendirilen kapitalizmin mekansal yayılması ve ayrıca Komünist Parti elitlerinin kendilerini yeni burjuva haline getirecek bir dönüşümün temellerini attıkları Çin ve Vietnam'da kapitalizme dönülmesi.

(ii) Yeni-liberal çağımızı tanımlayan kapitalist fikir ve değerlerin ideolojik ve kültürel ilerleyişi. Bu ilerleyiş, Marx'ın bundan 150 yıl önce, burjuvazi "dünyayı kendi suretinde yaratır" dediği sözlere neredeyse görülmedik bir koşutluk göstermektedir.

(iii) Son yıllarda görülen uluslararası sınıf oluşumu, özellikle de kapitalist sınıfların ulusaşın bütünleşmesi süreci. Önde gelen çokuluslu şirketlerin sahiplerinin ve yönetim kurullarının yine ulusal şirket merkezlerinde kalmalarından da anlaşılacağına göre bu süreç, her şeye rağmen pek ilerlemiş değildir

Daha katı anlamıyla, yani daha belirleyici ve yapısal boyutlarıyla küreselleşme, en iyi şu ögelere atıfta bulunularak anlaşılabilir:

(iv) Dünya savaşı sonrasında Keynesgil/Bretton Woods düzeninin tezatlarından doğan dünya ölçeğinde sermaye birikiminin bu yeni aşaması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve ticaretin miktarı, akışı ve hızında büyük bir artışla nitelendirilmekte olup, daha da büyük uluslararası kredilerin, yabancı para akışlarının, spekülasyonun, "futures" piyasalarının ve kamu ve özel borçların görüldüğü bir yapıdır.

(v) Devletin uluslararasılaşması. Bu kavram, doğrusu, ulus-devlet'in kontrolünden çıkan ulusaşırı sermaye olarak anlaşılmalıdır, devletlerin dünya ölçeğindeki sermaye birikimini giderek daha fazla beslemeleri ve/veya bu birikime hizmet etmeleri ve bu amaçla faaliyetlerine yön vermeleri olarak görülmelidir.

Küreselleşmenin söz konusu boyutlarından her birisi dikkatlice ve tek tek tahlil edilmelidir. Özellikle de dördüncü boyut dikkate değerdir, zira bu boyut, sadece kapitalizmin yeni aşamasındaki kudretini yansıtmaktan ziyade, daha önceki "altın çağ" sona erdiren sınıf çatışmasının, enflasyonun ve kârların düşen hadlerinin bile üzerine çıkmakta ve en dinamik yatırım ve ticaret merkezlerinde dahi tekrar eden iktisadi buhranlarla çevrilmekte, büyük nüfus kesimlerinde ve dünyadaki pek çok bölgede kitlesel işsizliğe ve bilfiil fakirleşmeye neden olmaktadır.

Devletin rolünü anlamak açısından bunların altını çizme gereği vardır.

Küreselleşme süreci, başlangıçta Yeni Sağ'ın ideolojik kanatları altında gerçekleştiği ve neoklasik iktisadın kavramsal bakış açısını ve kavramlarını kullandığı için küreselleşme, iç piyasalara ve uluslararası piyasalara nispetle devletin rolünü azaltma olarak ifade edilmiştir. Fakat yeni oyunun kurallarını belirlerken ve sınıf kuvvetleri arasındaki dengeyi kaydırırken devletlerin küreselleşme süreci içindeki aktif rolü gözden kaçmıştır. Bu hangi anlamda böyledir? Her şeyden önce, devletlerin kendisi sınıf ilişkilerinin bir sahası olduğundan, sermayenin uluslararasılaşması, yabancı sermayenin sadece belirli bir devletin ülkesiyle sınırlanmadığını, aksine, devletin kendi sahası üzerinde bir oyuncu olduğu anlamına gelmektedir. İkinci olarak devletler, kendilerine ait hükümlerlik sahasında; piyasaların, özel mülkiyetin ve sözleşmelerin zorunlu altyapısal ve hukuki şart ve koşullarını oluşturmaya ve kurmaya devam etmektedir. Üçüncü olarak devletler, küreselleşmenin fiili failleridir. Zira devletlerin; sermaye hareketleri, yatırımlar, döviz alışverişi ve ticarete dair kural ve uygulamalarda bilfiil yaptıkları değişiklikler, küresel birikimin yeni bir aşamaya geçilebilmesine imkan tanımıştır. Dördüncü olarak, bütün bunları yaparken devletler, ekonomiden ellerini çekmeyip, ekonomiyle olan ilişkilerini yeniden yapılandırmalar ve tasarruflarındaki araçları yeni bir düzene sokup, bu araçların rollerini yeniden tayin ederler, sosyal aktör ve piyasaları yeniden düzenlerler. Beşinci ve sonuncu olarak da; uluslararası ağermanlar, antlaşmalar ve anlaşmalar eliyle formel bir yapıya kavuşan devletler arası ilişkiler aracılığıyla da, küresel sermaye birikimi için gerekli olan uluslararası hukuki ve altyapısal koşullar sağlanmakta ve sürdürülmektedir.

Yukarıda sayılanlardan hiçbirisi, fonksiyonel açıdan otomatik olarak anlaşılmalıdır. Tam da aksine, bütün bunlar deneme ve yanılma, müzakere ve uzlaşma, çekişme ve zıtlaşma yöntemine göre cereyan etmektedir. Bunlarla eşlik eden sınıf mücadeleleriyle birlikte bu çekişme ve zıtlaşmalar, devletin bir sahasından silinip kaybolabilmekte, fakat yeni bir şekle kavuştuktan sonra başka bir sahada yeniden su üzerine çıkabilmektedir. Bu sebeptendir ki, günümüzde, yolsuzluklarda ve siyasal iltimasların satın alınmasında çarpıcı bir artış görülmektedir. Küresel rekabetin güvensizlikleri ve zorluklarıyla karşılaşan bireysel kapitalistler, belirli siyasetçilerden; sanayi holdinglerinin, banka tekellerinin ve gümrük duvarlarının bütün bir sermaye sektörüne sağladıklarını elde etmeye çalışmaktadırlar.

Küreselleşmenin tezatları günümüzde öyle bir hâl almıştır ki, yeni-liberal sağın siyasal ve ideolojik yönetimi, meydan okumalar karşısında giderek daha da yara almaktadır. Bunun bir ispatı, on beş Avrupa Birliği ülkesinden on dördünde, artık sosyal-demokratların hükümet koltuğunda oturmaları gerçeğidir. Başkan Clinton'un Bush ile Dole'u yenmesine rağmen izlediği yola bakılacak olursa ama, sosyal-demokrat partilerin (Amerikan Demokrat Partisi'nden farklı bir siyasal yönelimlerinin de büyük bir oranda artık ortadan kalmasından sonra) yeni-liberalizme kucak açmamacaklarının, küreselleşmeye bütün boyutlarıyla birlikte engel olacaklarının bir güvencesi de yoktur.

Bayan Thatcher gibi derin ideolojik inanışlara sahip olmadığı gibi, sermayenin gücüne göğüs germe ya da küreselleşmenin maliyetlerinin sorumluluğunu üstlenme merakı olmayan siyasetçiler için, uluslararası finans piyasalarının ve bono tacirlerinin "elimizi ayağımızı bağlıyorlar" argümanına başvurma çok kolay ve rahat bir yol olduğu görülmüştür. *Economist*'in 7 Ekim 1995 tarihli ve "The Myth of the Powerless State" [Kudretsiz Devlet Efsanesi] başlıklı önemli bir editoryalinde de belirtildiği üzere, sözü edilen argüman, esasen "küresel bütünleşmenin hükümetlere hiç olmadığı kadar çok iktisadi kudret ve imkan sağladığı" gerçeğini gizlemektedir. *Economist*, "hükümetlerin aşağıya çekmiş olduğu duvarların yeniden yükseltilebileceği ... bunun için hükümetlerin bu konuda irade göstermeleri gerektiği, buna hükümetlerin hükümlanlık hakkı denilebileceği" şeklinde "ürkütücü" bir ihtimalin olduğunu yazmaktadır. "Küresel bütünleşmenin durdurulması ve geriye döndürülmesi trendi"ne karşı *Economist*, kapitalist küreselleşmede devletlerin sorumluluklarını açıkça ilan etmeleri için siyasetçilere çağrıda bulunmuş ve "iyi bir dava (uluslararası ticaret ve finansa yönelik duvarların açığa çekilmesi) için kötü argümanlar ('ellerimiz kollarımız bağlı') kullanmaktan" vazgeçmelerini istemiştir.

1997 Yılı Dünya Bankası Raporu

Küreselleşmenin tezatları düşünüldüğünde, gerçekten de gündemde hem ideolojik hem de maddi anlamda devletlerin küreselleşmeye olan desteğinde bir

değişim bulunmaktadır. Küreselleşmenin sınırlarına ulaşılmamış olsa da, yeni-liberalizmin sınırlarına çoktan varıldı. İşte bu gerçek, Dünya Bankası'nın dikkate değer 1997 Yılı Dünya Gelişme Raporu'nun ("*The State in a Changing World*") [Değişen Bir Dünyada Devlet] vermek istediği mesajdır. Bu rapor, Banka'nın çok ciddi bir müdahalesi anlamına gelmektedir. Amacı da, Üçlü Komisyon'un hazırladığı ünlü 1976 Raporu'nun yerine, küreselleşmeyi yirmi birinci yüzyıla taşıyabilecek yeni bir stratejik bakış açısını getirmekten başka bir şey değildir. Daha önceki Rapor'da sözü edilen "aşırı yük altında olan hükümetler" tezinin tam zıddı bir biçimde ve "asgari devlet" in savunuculuğunun yerine (yeni Rapor, bu konuda pek çok devletin "hedefi aştığını" iddia etmektedir), artık Dünya Bankası,

piyasaların korunmasında ve düzenlenmesinde devletlere büyük bir rol verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Tabii ki, bu bakış açısı, son on yılın önemli bir kısmında sosyal-demokrat entelektüel çevrelerde tartışılan argümanların bir yansımasından başka bir şey değildir. Hatta bu yaklaşıma, küreselleşmenin sosyal-demokratikleştirilmesi bile denilebilir.

Dünya Bankası'nın ana mesajı, "küreselleşme evde başlar"dır (sf. 12). Banka, devletleri hem zorunlu "ortaklar, katalizatörler, rahatlatıcılar" olarak görmekte, hem de "piyasalar, etkin mülkiyet hakları olmadan gelişemez" (sf. 41) şeklinde bir tespitte bulunmaktadır. "Devlet temelli gelişmenin" başarısızlıkları, diye vurgular. Dünya Bankası, "etkin bir devlet olmadan gelişmenin imkansız olacağı" gerçeğini gözden kaçırmamalıdır. Bunun anlamı ise, "devletlerin, piyasaların yerine geçmesi değil, onlarla işbirliği yaparak piyasaların hatalarını düzeltmesidir. ... Devletlerin eşsiz kudreti; vergilendirebilmesi, yasaklayabilmesi, cezalandırabilmesi ve katılım talep edebilmesidir. Vergi koyma ve vergi toplama kudreti, devletlerin kamusal malları finanse etmede kullandıkları bir imkândır. Yasaklama ve cezalandırma kudreti, kişisel güvenliği ve özel mülkiyeti koruma imkanı verir. Öte yandan katılım talep etme kudreti ise, sorumsuzluğu asgariye indirebilme imkanı vermektedir. ..." (sf. 25).

Dünya Bankası'nın hedefi, "dikkatleri, bazı kısır devlet ve piyasa tartışmalarından daha temel bir buh-

ran olan devlet etkinliğine" (sf. 25) çekmektir. Etkinlik [effectiveness], öncelikle "piyasaların serpilmesine imkan tanıyan" (sf. 1) kamusal kural ve kurumları geliştirebilme imkânı olarak tanımlanmaktadır. Devletlerin meşrulaştırma işlevi de ciddi olarak bu tanımın içinde bir yere sahiptir. Buna göre, çoğu ülke için marjinalleşmeyi değil, aktif küresel bütünleşmeyi tercih eden bir yaklaşım öngörülmelidir. Bunun için ise, pek çok başka önkoşul arasında, ticareti ve sınır aşan sermaye hareketlerini sınırlandıran tedbirlerin kaldırılması söz konusudur. Rapor, "ticaret liberalizasyonunun yaygınlık kazanmasına rağmen, 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına kadarki dönemde doksan üç gelişmekte olan ülkenin kırk dördünde ticaretin GSYİH içindeki payı düşmüş" (sf. 134) olduğunu dile getirmekte ve özellikle de Güney Sahra Afrika'sındaki trajediye işaret ederek, buradaki durumu "devletlerin içten çöküşü" sorunu bağlamında ele almaktadır.

Batı Avrupa'nın gelişmiş kapitalist devletleri için bile Rapor'da bazı kamuoyu yoklamalarına yer verilmekte ve on beş Avrupa Birliği ülkesinin hepsinde, kamuoyunun açık bir çoğunlukla mevcut sosyal menfaat ve korumaların hükümetler tarafından sürdürülmesi eğiliminin egemen olduğunu, sadece yüzde on ikisinin, dünya piyasalarında rekabet edilebilirliği artırmak amacıyla sosyal hakların kısıtlanması gerektiğini savunduğu dile getirilmektedir. Ayrıca Rapor'da, benzer pozitif yönelimlerin Latin Amerika ve Asya'da da görüldüğü belirtilmekte, bunların karşısına ise Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eşitlikçi karşıtı ve refah devleti karşıtı yaklaşımlar yerleştirilmekte ve ABD'nin burada sanki istisnai bir durumun örneğiymiş gibi bir hava yaratılmaktadır (sf. 111).

Dünya Bankası'nın dile getirdiği biçimiyle bu yaklaşım, yeni-liberalizmin sunduğu sahte ilaçlar karşısında uzun bir süredir rahatsızlıklar yaşayan pek çok insanda büyük bir coşku ve heyecan yaratacağı şüphesizdir. Fakat küreselleşme karşıtlarının, heyecanlarını dizginlemeleri gerekecektir. Çünkü söz konusu Rapor'da, devletlerin insanlara daha çok yakınlaşması, sivil toplum için daha fazla sorumluluk taşıması ve "toplumun çıkarlarının oluşturduğu ağın tamamını" yansıtabilmesi gerektiğine yönelik pek çok ifade bulunmaktadır. Ama Rapor'da devletlerin, çığneyebileceklerinden büyük lokmalar ısırmamalarına ve rollerini kapasiteleriyle sınırlamaları gerektiğine yönelik ikaz ve öneriler de vardır. Belirli reformları önermeye gelince de, söz konusu Rapor, bu reformları "temeller" dediği öğelerle bağdaştırarak ifade etmekte ve "iktisadi büyüme için liberal ticaretin, sermaye piyasalarının ve yatırım rejimlerinin sürdürülmesi hayati

bir önem taşır" (sf. 48, vurgu orijinalindedir) şeklinde bir vurguda bulunmaktadır.

Bunun anlamı, Rapor'un kendisini "güvenli" reformlarla sınırlamasıdır, yani kapitalist küreselleşme ile bütünleşmeye engel olmaktan çok bu bütünleşmeyi kolaylaştırıcı devlet imkanlarının geliştirilmesini tavsiye etmektedir. Rapor; kişisel gelir vergisinden, ticaret vergisi ve kurumsal gelir vergisi gibi regresif vergilerden KDV benzeri tüketime dayanan vergilere doğru görülen kaymayı, savunduğu küresel bütünleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak haklı göstermeye çalışmaktadır. Ayrıca bütçe açıkları alanında "dışsal risklere açık olan dışa açık ekonomilerde" mali piyasaların sağladığı disiplini savunmakta, fakat buna ek olarak "iyi davranışı desteklemesi bakımından uluslararası antlaşmaların getirdiği kural ve uygulamalara uyma zorunluluğunu" (sf. 4) da güçlendirmek niyetindedir.

Rapor'da geçen "iyi siyasa reçeteler" ile "kötü" reçetelerin neler olduğuna ilişkin tanımlar, aslında bildik bilgilerden ileriye gidememektedir. Kötü siyasalar, "siyasal açıdan etkili olan gruplara menfaat aktarımı" sağlamaktadır. Bunlara verilebilecek örnekler arasında "özel sektörden beklenmedik vergileri almaya yarayan ya da iktisadi menfaatleri yeniden dağıtan üstü örtülü yollar"dan başka bir şey olmayan makro-ekonomik siyasalar gösterilebilir. Ayrıca "piyasaların işlemesine sınırlar getiren" ve "ithal sınırlamaları" ile "yerel tekel ayrıcalıkları" nı kapsayan mikro-ekonomik siyasalar da bu kapsam dahilindedir. Öte yandan iyi siyasalar, enflasyonu sınırlandıran tedbirlerle uyumlu olanlardır. Dünya Bankası, bu siyasaların "güvencesi" olarak, gerçek bir merkez bankası bağımsızlığını ve "toplumun geneline nispetle enflasyona karşı daha çok tavır alan muhafazakâr bir merkez bankası guvernörünün seçilmesi"ni savunmaktadır. "Aşırı yayılmış devletleri küçültme"nin [rolling back overextended states] en can alıcı öğeleri, "rekabete açık piyasaları savunmak ve piyasaların işleyişine engel olan unsurları buna eşlik edecek biçimde ortadan kaldırma iradesini göstermek"tir (sf. 51).

Hükümetlerin özellikle altyapı ve sosyal hizmetlere yöneldiği kent hastaneleri, sağlık ocakları, üniversiteler ve kentiçi ulaşım alanlarında dahi Rapor, piyasaların ve özel harcamaların, halkın en fakir azınlığı hariç olmak kaydıyla insanların ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğunu karşılamada yeterli olabileceğini savunmaktadır. "Sağaltıcı sağlık hizmetlerinin çoğu (neredeyse) tamamıyla özel mal sayılmaktadır - hükümetler, bu harcamaları karşılamadığında, en fakirlerin

dışında herkes, kendilerine bakabilmek için bir takım yollar bulacaklardır." (sf. 53). Banka; gelişmekte olan ülkelerin, batılı sosyal güvenlik programlarını finanse edemeyeceği gerçeğini kabul ederek ve ayrıca topluluklara ve hane halklarına dayanan daha geniş bir sosyal güvenliğin daha düşük bir maliyetle sağlanabileceğini iddia ederek küreselleşmenin sosyal boyutuyla ilgilenmeyi daha da azaltmaktadır.

Peki, o halde bu yeni reçete kitabını, yeni-liberal olan diğerinden ayıran nedir? Ayırt edici olan şey, özel piyasaların sürdürülebilmesi için piyasa liberalizasyonunun amacının artık Dünya Bankası tarafından müdahaleci etkin devlet kapasitelerine dayandırılmasıdır. Finans gibi önemli bir sektörde bu yaklaşım, "kontrolten ihtiyatlı bir müdahaleye" geçiş olarak tarif edilmektedir. Buna göre Rapor, "finans piyasaları üzerindeki ve mali araçların tahsisatını kontrol etmekten ... neredeyse evresel olarak uzaklaşma"yı savunurken, şunu da vurgulamaktadır: "Liberalizasyon, deregülasyon ile aynı şey değildir. Bankacılığın deregülasyonu hedefi her zamanki kadar öncelikli bir zorunluluktur. Sadece amaç değişmiştir. Artık amaç, kredilerin tercih edilen yönleri doğru kanallara edilemesi değil, finans sisteminin hararetini koruyup kollamaktır." (sf. 65).

Müdahaleci reformlara özelleştirmeler de eşlik etmek zorundadır. Rapor, kamu sektöründe olduğu kadar özel sektördeki tekellere de karşı olduğu için, genel olarak özelleştirmeleri ve bilhassa hizmetler ile sosyal sigortaların özel sektöre "devri"ni yeğleyen bir çizgiyi izlemektedir. Fakat özelleştirmelerin "başarılı" olabilmesi için, cömert işten ayrılma tazminatları verilerek "çalışanların rızası kazanılmaya" çalışılmalı, "çekici fiyatlarla" sunulan pay ortaklıkları ya da kamunun önereceğin hisse senetleriyle vatandaşların rızası alınmalı ve "rekabete açık olmayan piyasalarda iktidar istismarını ciddi biçimde sınırlandırabilecek düzenleme sistemleri" (sf. 64) geliştirilmelidir.

Rapor'un belki de en kaygılandığı konu, dünyanın dört bir yanında devlet ile sermayenin birbiriyle temas ettiği yerlerde görülen yaygın yolsuzluklardır. Bu Rapor için Banka tarafından altmış dokuz ülkedeki toplam 3.685 şirket üzerinde bu tür yolsuzlukların kapsamını tayin etmek ve yatırımlara verdiği zararın algılanışını belirlemek üzere bir araştırma yaptırılmıştır. Araştırmada, "öngörülemeyen ve yüksek bir yolsuzluğun" özellikle böyle bir etkiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır (sf. 103). Söz konusu sorunu sınırlandıracak idari reformlar arasında hukuki izleme ve cezalandırma mekanizmalarını kuvvetlendirmek, ku-

ralları daha şeffaflaştırmak, bürokraside gizliliğin kapsamını daraltmak ve hükümet ihalelerinde daha rekabete açık süreçlere başvurmak gibi önerilerde bulunulmuştur. Bu tedbirler, "dış ticaret üzerindeki kontrolleri azaltacak, özel sanayi girişini engelleyen duvarları indirecek ve kamu işletmelerini rekabeti güvenceye alacak biçimde özelleştirecek" (sf. 8) uygulamalarla birlikte yerine getirilecektir.

Rapor'da, yolsuzlukla en fazla ilişkili olduğu tespit edilebilen etkenlerden bir tanesi de, ortalama üretici ücretlerine oranla devlet memuru maaşlarında meydana gelen erimeler gösterilmektedir. Bunun çaresi olarak Rapor'da öne sürülen tedbirler; kamu sektörü maaşlarının yapısında dekompresyona gitmek, kıdemli memurlara daha fazla maaş ödemek ve fakat bütün bunlara rağmen işten çıkarmalar ve alt düzeydeki maaşları sınırlandırarak kamu sektörü genel maaş yükünü düşürmeye devam etmek olmuştur. Yani tepedeki memurlara, kendi ceplerini doldurmalarını önlemek amacıyla bir nevi maddi tazminat ödenecektir. Öte yandan alt kademe memurlara gelince, "çalışanların kendilerini işlerine adanmaları ve gönülden bağlanmaları"nın teminat altına alabilmek amacıyla Rapor'da, "çalışanları, aldıkları maaşın yeterliliğinin ötesinde motive edebilmek amacıyla parasal olmayan ödüllendirmelerin (tasdik, takdir, taltif ve mükâfatların), liyakat ve mevki usulünün önemi" (sf. 96) vurgulanmaktadır.

Küreselleşme, gerçekten de "evde başlar". Dünya Bankası'nın daha etkin bir devlet yapısına kavuşmak için ortaya koyduğu reformlar, devlet düzeneğinin kurumsal açıdan yeniden yapılandırılmasına ve sorumlulukların yeniden dağıtılmasına bağlıdır. Bunun başında da, "tipik olarak maliye bakanlıklarını, merkez bankasını ve vergileri toplayan kurumu içine alan birkaç kritik alanlar" bulunmaktadır. Bu teşkilat ve düzeneklerin yeniden yapılandırılması ("pek çoğu hükümet kararlarıyla yapılabilecek şeylerdir"), keskin bütçe kısıtlamalarına, vergi reformuna, fiyat liberalizasyonuna, deregülasyona ve bir miktar özelleştirmeye, en önemlisi de, "tecrit edilmiş bir teknokratik elit tabaka yaratılarak etkin bir makro-ekonomik yönetimin kurulabilmesine" yol açacaktır. Ancak, tam anlamıyla etkin olan bir devlet, kendisini "birinci nesil reformlar"la sınırlandırmakla yetinmeyecek ve zamanla bizzat idareyi, yasamayı ve yargıyı, askeriye, sendikaları, siyasi partileri, meclisi, devlet ve yerel hükümetleri ve hatta özel sektörü dahi yeniden yapılandırmaya gidecektir. Bütün bu girişimlerin sonucunda, Rapor'un "kamu sektöründe orta kademe yöneticiliği yüksek oranda bağlı olan kurumsal bir gelişme" (sf.

152), diye görülen "müdahaleci imkan ve kapasitele-
rin artırılması" söz konusu olacaktır.

Bütün bunların anlamı, küreselleşmeyi destekle-
yen uluslararası kurum ve kuruluşların, kendilerini
devletleri öteleyen [bypass] veya devletlerin yerine
geçen kuruluşlar olarak görmedikleri, devletlerin bir
tür yeniden yapılandırılması projesinden sorumlu
merciler olarak değerlendirdikleridir. "Reforma yöne-
lik yerel iradenin zayıf olduğu bir yerde dışsal deste-
ğin çok az başarılı" olacağını düşünen Dünya Bankası,
Rapor'unda, uzman görüşü ve mali destek vermenin
yanı sıra uluslararası kurum ve kuruluşların önemli
rolünü tekrar tekrar vurgulamaktadır. Rapor'a göre
bunları görevi, "devletleri bir takım dışsal taahhütlere
bağlayarak, reformlardan geri adım atmalarını daha da
zorlaştıran bir mekanizma" (sf. 15) oluşturmaktır. Söz
konusu dışsal taahhütler arasında, "izlenen siyasaların
içeriklerini kesin biçimde tarif eden ve bu siyasaları,
geri dönüşü çok pahalıya mâl olacak olan mekanizma-
lara eklemeyen, devletlerin kendi kendilerini sınırla-
dıkları ve bütün bunlar dolayısıyla uymak zorunda
kaldığı kuralları koyan" (sf. 6) uluslararası ticaret veya
döviz antlaşmaları bulunmaktadır.

Sonuç: Çekmek

Jacques Delors'tan Tony Blair'e kadar günümü-
zün sosyal-demokrat siyasetçileri, küreselleşme ile
ilerici sosyal değerlerin nasıl birbiriyle tutarlı olabile-
ceği sorunu önümüze getirmektedir. Dünya Bankası
Raporu'nun öğrettikleri ve ayrıca Avrupa'da ortak para
birimi girişimleri dolayısıyla Delors'un bizzat savun-
duğu "Sosyal Şart"ın kaderi, solun kendisine bir mey-
dan okuma olarak yanlış bir sorunu seçmiş olduğunu
göstermektedir. Uluslararası sözleşmelere emeğin ya
da çevrenin korunmasına yönelik yan antlaşmalar ek-
lemek, Dünya Bankası tarafından savunulan ikinci de-
recedeki devlet reformlarını kuvvetlendirmekten baş-
ka bir işe yaramayacaktır. Her şeyin üzerindeki önce-
lik, kapitalist değerlerin, devlet ile toplum arasındaki
ilişkilerin bütün boyutlarına, ayrıca yerkürenin en üç-
ra köşelerine ve insan hayatının her bir aşamasına nü-
fuz edip girmesini sağlamak olduğu gözden kaçırılma-
malıdır.

Dünya Bankası'nın anlayışına göre bu, asgari bir
devlet anlamına gelmemekte, aksine etkin bir kapita-
list devlete geçişi simgelemektedir. Günümüz sosyal-
demokrasisi de bundan başka bir şey söylememekte-
dir. O, küresel rekabeti kendisine amaç edinmiştir.
Devletler, bu rekabeti, zaman içinde aşılması gereken
bir yük olarak göreceği yerde, söz konusu rekabete

önayak olan kurumlar olarak değerlendirmektedir.
Sosyal-demokrasi, özgürlükçü demokratik kurumların
önemini hâlâ daha vurgulamaktadır, ama sosyalistleri,
ilk devirlerde bu kurumlardan bizzat yararlanarak, re-
kabet değil işbirliği üzerine kurulu yeni ilkelere daya-
nan toplumlar örgütlemeye çalışan daha geniş demok-
ratik vizyon kaybedilmiş durumdadır.

Küreselleşmeye ayak uydurma süreci o kadar
kapsamlıdır ki, Batı Avrupa'da hâlen devam eden bir
kitlesel işsizlik olduğu halde artık sosyal-demokrasi
(buna Doğu Avrupa'daki eski Komünist'lerin çoğu da
artık dahildir), büyük bir oranla emek piyasasındaki
esnekliği artırabilmek amacıyla sosyal hakları kısan
ve eğitimdeki yeni "kargo kültü"ne (yani "eğitim ver-
meye devam edildiğinde, iş imkanları kendiliğinden
oluşacaktır" yaklaşımına) tereddütsüz devam eden bir
hâle indirgenmiş durumdadır. Bu, sokakta aç ve açıkta
kalmış bir adamı görüp, onun yeterince motive olma-
dığını, girişimcilikten yoksun olduğunu ve bir iş bul-
mak için gerekli becerilere sahip olmadığını temel
alan bir bakış açısına sahip olmaya benzemektedir.
Buna karşılık, kapitalist sistemde bazı şeylerin temel-
den yanlış olduğunu baz alan bakış açısı giderek unu-
tılmaktadır. Bir değerler sisteminde, ahlâken bu son
bakış açısına dayanmayan hiçbir şey sosyalist sayıl-
maz.

Aynı şekilde, "başarılı" olabilmek için giderek
daha büyük bir oranda ihracatta rekabet edilebilirliğe
dayanan sosyal-demokratların izlediği iktisadi strateji-
ler hakkında pek fazla söz söylemeye gerek yoktur.
Zira bu yaklaşım, daha fazla başarılı olan ülkelerin
kendi işsizliklerini daha başarısız ülkelere ihraç etme
gibi kaçınılmaz bir etik ikilemi içermenin yanı sıra,
herkesin ihracatını artırmaya çalışıp ithalatını kısmaya
gayret ettiği bir sistemde zorunlu olarak meydana ge-
len aşırı üretim ve ayrıca bu tip bir sistemde görülen
serbest döviz kurlarıyla hareket eden sermayenin ne-
den olduğu mali istikrarsızlıklar nedeniyle küreselleş-
menin buhrana dayalı doğasını da sürdürmeye devam
etmektedir.

Yeni-liberallerin asgari devlet çağrısına cevaben,
son on yılda sosyal-demokrat entelektüeller, sıkça Do-
ğu Asya örneğine işaret ederek, etkin piyasaların dev-
letin aktif olarak ekonomiye müdahalesinin gereklili-
ğini ispat ettiğini iddia etmişlerdir. Fakat bu sistemle-
rin sınıf tabanlı doğası ve ayrıca sahip oldukları devlet
ile piyasa arasındaki temas noktalarındaki "kocakarı
kapitalizmi", genellikle sümen altı edilmektedir. Dün-
ya Bankası, Rapor'unda, Doğu Avrupa ülkelerini, kü-
reselleşme ile "başarılı" biçimde bütünleşmiş olan

model ülkeler olarak göstermektedir. Söz konusu Rapor'un, bu bölgenin üzerinde büyük bir mali krizin kara bulutları toplanmaya başladığı bir sırada hazırlandığı düşünüldüğünde, Rapor'un görünümü daha da kötüleşmektedir. Bütün bunlara rağmen, Rapor'un ana mesajı (yani liberalizasyon için müdahalenin şart olduğu), uluslararası finans alanıyla ilgili olarak her gün biraz daha çok duyulacaktır.

Geçen Haziran ayında Dünya Bankası Raporunun Toronto'daki tanıtım yemeğinde, Hindistan'da bir STK aracılığıyla örgütlenmiş olan bir nakış işinde çalışan kadınları gösteren bir video yayımlandı. Sorumlulardan birisi, "kadınların sadece üretici değil, aynı zamanda yönetici ve şirket sahibi" olmasını kendilerine amaç edindiklerini söylüyordu. Yemekteki hiç kimse haklı olarak bu sözleri ciddiye almadı. Hakiki demokrasiye yönelik yüzyıllık özlem, Dünya Bankası'nın bu Rapor'uyla muhtemelen gerçekleştirilemeyecektir. Bu özlem, küreselleşmenin içerdiği tezathatlar dikkate alındığında, çağımız devletlerinin merkezinde bulunan sermayenin kudretine meydan okuyabilecek yeni sosyalist kuvvetler meydana çıktığında giderilebilecektir.

Küreselleşmenin doğurduğu ve doğurmaya da devam ettiği kaçınılmaz çatışmalardan, kendilerine bu meydan okumayı amaç edinmiş yeni partilerin ve hareketlerin doğması olasıdır. Bu tür güçler doğduğunda, kendileri için, Dünya Bankası'nın kitabından bazı sayfaları dikkate almak dâhi isteyebilirler, en azından küreselleşmeye alternatif girişimlerde bulunmak için önce kendi evinde işe başlamak gerektiğini kavra-

dıklarında. Bu tür yeni güçlerin kendi arasında yoğun uluslararası işbirliğine de gerek olacaktır şüphesiz. Söz konusu güçler, hareketler ve partiler, her bir devletin ülkesi üzerinde konumlanmış olduğu halde, birbirlerine ülke sınırlarını aşacak şekilde ilham vereceklerdir. Her bir devlette kazanılan başarılar, benzer hareket ve partilerle dönüşüme uğrayan diğer devletler için birer örnek olacak, sermayenin mobilitesi üzerinde etkin kontrolleri sağlayacak tedbirlerin alınmasında uluslararası işbirliğine izin verilecektir. Ayrıca Banka'nın, kapitalist küreselleşmenin gelişmesinde büyük emekleri olan "uzak görüşlü siyasi liderler"i övdüğünü ve bu siyasetçiler için "onlar halklarının önündeki imkanları dönüştürdüler ... çünkü onlar, kendi toplumları için uzun erimli bir vizyonu dile getirip insanların, ayarlama ve dönüşümün getirdiği günlük acılardan daha ötesini görmelerini sağladılar" (sf. 14) dediğini de dikkate almakta yarar vardır. Banka'nın sağlamaya çalıştığı şeyleri savunacak ve "yapılabileceklerle ilişkin parlak bir vizyona ve bu vizyonu gerçekleştirmek için başkalarına da sirayet edici bir kararlılığa sahip olan" (sf. 144) daha pek çok kapitalist siyasi lider olacaktır şüphesiz. Bu durum karşısında, yirmi birinci yüzyıl için tam da bu nitelik ve yeteneklere sahip olup da Dünya Bankası'nın savunduğundan çok daha başka türde yapısal reformlara önayak olacak yeni bir sosyalist siyasi liderlik neslini geliştirmek zorunluluğu vardır. Bu yeni sosyalist siyasi liderliğin amacı, kapitalist küreselleşmenin etkin ajanları olmaktan çıkıp devletleri; işbirliğinin, metasızlaşmanın ve demokratikleşmenin yaratıcı vasıtalarına dönüştürmek olmalıdır.

Seçkin bir üye profiline sahip Cemiyetimizin,
kapsam, içerik, kalite ve okur kitlesi açısından önemli
bir yere sahip olan yayınlarının çıkartılmasının sürdürülmesi,
okurlarımıza daha düzenli ulaşabilmesi için
abone sayısının artırılmasına yönelik olarak
bir kampanya başlatmış bulunuyoruz.

Katkılarınızla zenginleşecek daha güzel bir İktisat Dergisi'nde buluşmak dileğiyle!...

İKTİSAT DERGİSİ'Nİ İZLEMENİN EN İYİ YOLU ABONE OLMAKTADIR.

Üçüncü Yol ve Özgürlük

Avrupa'nın Yeni Merkezinde

Otoriter Bir Yön

Ralf Dahrendorf*

Çeviren: Adil Bakıaya**

Avrupa'nın çoğu ülkesinde politikacılar "sağın da solun da ötesinde" bir üçüncü yolu izlemeyi deniyorlar. Bunların önderlerinin çoğu İngiltere'de Yeni İşçi diye adlandırılan ya da bazen de "Blair Projesi" denilen şeyle yakın bir ilişki içindeler. Gerçekte Üçüncü Yol tartışmaları tek meşgale, bu düşünce ve eğilimler karmaşası içinde Avrupa politikasının yeni yönelişlerine dair tek işaret haline geliyor.

Geçtiğimiz günlerde İngiltere Başbakanı Blair ile Alman Başbakanı Schröder tarafından imzalanan *Europe: Third Way-Die Neue Mitte* adlı bildiri altı çizili olarak başlıyor: "**Sosyal demokratlar Birliği'nin hemen hemen tüm ülkelerinde iktidardalar. Sosyal Demokrasi yeni bir kabul zemini bulmuştur. Ancak bunun tek nedeni -geleneksel değerlerine sahip çıkmazlık etmeden programlarını modernize etmesi ve düşüncelerini yenilemesidir. Yeni bir kabul zemini bulmuştur, çünkü yalnızca sosyal adalet için değil, ayrıca ekonomik dinamizm ve yaratıcılık ile keşfin önündeki engelleri kaldırmak için yürürlüktedir.**"

Bu bildiri Avrupa Parlamentosu Haziran seçimlerinden bir hafta önce yayınlandı. Her nerede hata yapılırsa, Avrupa seçimleri, Blair ve Schröder'in "**sosyal demokrasi** yeni bir kabul zemini bulmuştur" şeklindeki iddialarını çökertti. 15 Avrupa Birliği ülkesinin

altısında (Belçika, Danimarka, Finlandiya, İrlanda, İtalya ve Hollanda'da), **sosyal** demokrat partiler oyların yüzde 20 ya da daha azını, diğer ülkelerin ikisinde (Fransa ve Lüksemburg'da) yüzde 22 veya yüzde 23'ünü aldılar. Beş ülkede (Almanya, Yunanistan, İngiltere, Avusturya ve İsviçre'de) **sosyal** demokrat oylar yüzde 26 ile yüzde 33 arasındaydı. İspanya'da oyların yüzde 35'i demokratik sosyalistlere verilirken

Portekiz'de bu oran yüzde 43 oldu. Bu ülkelerin sadece dördünde **sosyal** demokratlar göreceli olarak en güçlü partiydi ki, bunlara sağın bölünmüşlüğü'nün yarattığı olanakla Başbakan Lionel Jospin'in sosyalistlerinin (kendi içlerinde zar zor birleşmişlerdir) yalnızca yüzde 22

gibi bir oranla en iyi iş çıkaran parti olduğu Fransa dahildir.

Bunun yirmi yıl öncesinde söz konusu partiler şu an ki yandaşlarının iki katı yandaa sahipti. Sosyal demokratlar Avrupa ülkelerinin çoğunda açıkça azınlık partileridir. İngiltere'de bile Blair'in parlamentodaki yanılıcı büyük çoğunluğu halk oylarının yüzde 43'üne dayanmaktadır.

Avrupa seçimlerinin belirginleştirdiği gerçek seçmen eğilimi geleneksel olmayan partiler yönündedir -ki sözü edilen bu partilerin çoğu da yirmi yıl öncesinde mevcut değildi. Avrupa ülkelerinin çoğunda oylarının toplamı **sosyal** demokrat oyların üstündedir. Doğrusunu söylemek gerekirse oy verenler şaşkın ve kararsızlar, şuraya buraya çekıştıriliyorlar. Seçimin

* Lord Dahrendorf "Reflections on the Revolution in Europe" ve "After 1989: Morals, Revolution and Civil Society" kitaplarının yazarıdır. Bu yazı *Institute for Human Sciences* ve *Project Syndicate* sponsorluğunda Haziran 1999'da Viyana'da düzenlenen bir konferanstaki "Ten Years After 1989" adlı konuşmasından alınmış ve *Foreign Affairs*, Eylül/Ekim 99, Cilt. 78, Sayı 5'te yayınlanmıştır.

** Araş. Gör. İ.Ü. İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
- Kalın harflerle yapılmış olan vurgular metnin aslında vardır. İtaliyane vurgular ve köşeli parantez içleri ise ifade kolaylığı sağlaması bakımından çeviren tarafından eklenmiştir.

ortaya çıkardığı manzara içinde yeni şekillenmeleri ayırt etmek zordur.

Yine de Blair'le Schröder'in düşünce seti genişçe bir destek bulabilir. (Sosyalist partilerin içinde olduğu kadar bu partilerin dışında da kabul görebilir. Blair İspanya'nın muhafazakâr başbakanı Jose Mar'a Aznar Lopez'le, en az Fransız sosyalist meslektaş Jospin'le geçindiği kadar iyi geçiniyor.) Bugün bütün Avrupa ülkelerinin karşısında duran kilit sorun kendi toplumlarındaki uyumu ya da özgürlüğün garantisi durumundaki kurumları feda etmeden global pazarlarda istikrarlı bir ekonomik gelişmenin nasıl yaratılacağı meselesidir.

Bu soruna cevap verme girişiminde kullanılan terminoloji artık iyi bilinmektedir. Yalnızca gevşetilmiş sınırlamalarla ve ekonomilerin kaynak cephesinin liberasyonu boy veren, rekabete dayanacak güçte pazar ekonomilerine ihtiyaç duyuyoruz. Ayrıca oy hakkından mahrum bırakılmış bir alt sınıfın olmadığı, tüm yurttaşları kucaklayan toplumlara ihtiyaç duyuyoruz. Bireysel rekabet ekonomide ne kadar kullanışlı ise de, **sosyal** ilişkilerdeki dayanışma ile yumuşatılması zorunludur.

Blair-Schröder bildirisi "*biz bir pazar ekonomisini destekliyoruz, bir pazar toplumunu değil*" şeklinde yanıltıcı ya da belki de bir kalem sürçmesi olabilecek bir ibare içeriyor. Hangi seçeneği tercih ediyorlar? Bir emir-komuta toplumu mu istiyorlar? Singapur istikametine hareket, Üçüncü Yol'un dairenin köşelerini belirginleştirmek programının üçüncü ögesini -yani bütün bunları özgür bir toplumda yapmayı-zayıflatır, hatta tehlikeye atar.

Çözüm Bulmak

İngiltere'nin Üçüncü Yol teorisyenlerinin en önde geleni Anthony Giddens, zenginlik yaratımı ile **sosyal** uyumun birleştirilmesi işini farklı bağlamlara -bunlara globalleşmenin getirdiği büyük değişimler, bilim ve teknolojiyle "yeni diyalog" ve değerlerle yaşam biçimlerinin dönüşümü de dahildir- yerleştiriyor. Ardından Üçüncü Yol'un altı politika alanını tespit ediyor: *[i]*doğrudan halka giden yeni bir siyaset ya da "ikinci demokratikleştirme dalgası"; *[ii]*devlet, pazar ve sivil toplumun birleştiği yeni bir ilişki; *[iii]*eğitim

ve altyapı başta olmak üzere **sosyal** yatırımları içeren kaynak cephesi politikaları; *[iv]*risk ve güvenlik alanında yeni bir denge yaratımı yoluyla refah devletinde köklü bir reform; *[v]* "ekolojik modernizasyon" temeline çevreyle yeni bir ilişki ve *[vi]* bir "bulanık egemenlik [*fuzzy sovereignty*]" dünyasında uluslararası inisiyatiflere yönelik güçlü bir taahhüt.

Çoğu kimse bu politikaların her birinin çeşitli kitaplarda ve makalelerde yer aldığı söyleyebilir, hatta söylemiştir. Üçüncü Yol projesi genel olarak neoliberal ekonomi politikalarıyla **sosyal** demokratik **sosyal** politikaların bir bileşimi olarak tarif edilmiştir. Bu tamamıyla yeterli değildir. Bazı açılardan bakıldığında bu yaklaşımın asıl canalcı noktası açık olmaktan ziyade, ilk bakışta görünmeyen bir yerdedir: *iyimserlikte*.

Ben buna global pazarların ihtiyaçlarını kabul ederek, fakat **sosyal** refahın kilit öğelerini ekleyerek "artı globalleşme" diyorum. Başkaları asıl altta yatan yaklaşımı "risk" sözcüğüne gönderme yaparak tarif eder. Üçüncü Yol'un bir diğer önde geleni Ulrich Beck, bu riskin güvenliğe yönelik bir tehdit olduğu kadar bir fırsat; bir belirsizlik uyarısı olduğu kadar girişimcilğe ve inisiyatife bir davet olduğunu gösterdi. Aynı şey bu yaklaşımın bir başka favori sözcüğü olan "elastikiyet" için de ileri sürülebilir.

Bu nokta belki de Üçüncü Yol'un **sosyal** demokratları asıl olarak böldüğü noktadır. Eski İşçi risk tarafından tehdit ediliyor ve elastikiyeti emniyetsizlik olarak görüyor; böylece de eski belirliliği sürdürmeye çalışıyor. Diğer tarafta Yeni İşçi bireysel inisiyatifin önündeki yeni fırsatlara ve insanların yeni meydan okumalarla başa çıkarak refahlarını arttırabilme yollarına vurgu yapıyor. İşte refah devletinin neden tartışmada kilit alan olduğu ve Yeni İşçinin neden İngiltere ve Hollanda'da varolduğu, buna karşılık eski sağ partilerin Neue Mitte karşısında daha güçlü durduğu diğer pek çok ülkede bulunmadığı burada belli oluyor. Bütün bunlardan sonra Aznar ile Blair arasındaki ittifak o kadar da şaşırtıcı değildir.

Fırsatın gelecek merkezli olumlu algılanışı, üretim güçlerindeki değişmeden fayda sağlamayı umanlardan oluşan yeni "global sınıf" başta olmak üzere, kendini tehdit altında hissetmeyenler için Üçüncü

Yol'u cazip kılıyor. Belki bu aynı zamanda, Üçüncü Yol'un-kimi açılardan seçimleri kazanmak için bire bir olsa da- bir kitle hareketi uyandırma olasılığının çok güçlü olmadığını da gösteriyordur. Bu kavramda biraz suni, neredeyse elitist bir şey vardır ki, daha geniş kitlelerin ilgisini çekmek için iletişimin evangelistik yöntemleriyle ilişkilendirilmesi gerekir. Bu nedenle Blair'in tuhafça dinsel stili karşısında Giddens ve Beck'in gözcü sunumları örneğinde görüldüğü gibi laf cambazları Üçüncü Yol için son derece önemlidir. Bunların hepsi, çekingenlik ve dogmatizmin garip bir bileşiminden yapılmış yağlı bir deriye bürünmüşçesine eleştirilerin savuşturulması işini düzenliyorlar. Şüpheli sorular çoğunlukla halihazırda koşulları işaret ederek *ne olabilir* hatta *ne olmalı*'ya göndermelerle cevaplanıyor.

Üçüncü Yol terimi kendi önderleri arasındaki tuhaf bir kusuru-en azından Clinton-Blair tipindeki liderliği karakterize eden bir kusuru- bir tarihsel bilinç eksikliğini gösteriyor. Bu ayrıca talihsiz bir birleşik -ya da en azından aynı şekilde adlandırılmış-bir ideolojiye duyulan ihtiyacı gösteriyor. İkimizden çoğu insan için, tam aksine, 1989 devrimlerinde komünizmden kurtuluş, sistemlerin miyadını doldurduğu bir zaman anlamına geliyor. Artık birinci, ikinci, üçüncü dünya yok; yalnızca ekonomik, sosyal ve politik ihtiyaçların üstesinden gelme girişimlerinde ve kabul etmek gerekir ki bunların başarı derecelerinde bir çeşitlilik var. Üçüncü Yol dünyaya daha Hegelci bir bakışı öngerek-tiriyor. Yandaşlarını, kendilerine özgü kendi düşüncelerinin bileşimiyle değil de, ötekileriyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde tanımlamaya zorluyor; çoğunlukla da bu ötekiler karikatürize edilmiş bir şekilde bu amaçla icat edilmiştir.

Açık bir dünyada gidilebilecek yollar iki ya da üç değil sayılamayacak kadar çoktur. Özgür toplumda refah ile sosyal uyumun bir bileşimi nasıl yaratılır sorusu, büyük ölçüde global olan koşullara bağlı olduğundan her yerde aynı olabilir. Bununla birlikte cevaplar çeşit çeşittir. Tek kapitalizm Chicago School of Economics'in kapitalizmi değil; türlü türlü kapitalizmler var. Yalnızca Westminster'in demokrasisi yok, türlü türlü demokrasiler var. Çeşitlilik yüksek kültürün tercihe bağlı bir yan ürünü değil, kapsayıcı, kapalı sistemlere duyulan ihtiyaçları bir yana bırakmış bir dünyanın ta kalbindedir. Üçüncü Yol politikaları bile bü-

yük bir farklılık arz ediyor. Kimse Schröder'in Almanya'yı ikinci bir İngiltere'ye dönüştürmesini beklemiyor. Üçüncü Yol'un "Rén" modeli "Anglo-Saxon" modelden hep farklı olarak kalacaktır ve birinin ötekilerine model olması da gerekli değildir.

Herhalükârda, Üçüncü Yol'un en iyi tarifinin Blair'in yaptığı tarif olduğunu düşünenler yalnızca kinikler değil. O eğer doğrudan seçilmiş bir Londra belediye başkanına destek veriyorsa, erken yaşta hamileliğin karşısında duruyorsa ya da demiryollarının özelleştirilmesi taraftarıysa, işte bu Üçüncü Yol olmalıdır. Ama insanın kafasını kurcalayan bir şey baki kalıyor:

Blair ve arkadaşları neden bütün bunları tek bir potaya koyma ihtiyacı duyuyorlar? 1989 sonrası dünyanın sunduğu sınırsız fırsatlar onlarla yaşanamayacak kadar zorlu mu? Üçüncü Yol liderleri, halkının kendi yaşamında isteyebilecekleri kesinliği

onlardan esirgeyip, kendileri mi böyle bir kesinliği -en azından zihinlerinde- arzuluyorlar. Herkes risk alacak, tepedekiler hariç, öyle mi?

Otoriter Ayartılar

Tüm bu konuşmalarda ve Üçüncü Yol'la ilgili broşürlerde, kitaplarda bir sözcük hiç ortalıkta görünmedi ve hiç merkezi bir yer tutmadı: *özgürlük* [liberty]. Hareketin hakikaten merkezi temalarından biri olan kardeşlik [fraternity] hakkında çokça konuşuldu. Bir amaç olarak eşitlikten [equality] vazgeçildi ve onun yerini sosyal içerim ve daha yakın bir zamanda da adalet aldı. (Bunların her ikisine de sempati vardır). Peki ya özgürlük? Üçüncü Yol önderleri şüphesiz bunun varsayıldığını ve zaten bütününü içerildiğini söyleyeceklerdir. Sonuç olarak/dolayısıyla Blair-Schröder bildirisinin girişindeki "zamana bağlı olmayan" değerler listesinde küçük bir yer tutuyor: "...hakkaniyet ve sosyal adalet, özgürlük ve fırsat eşitliği, dayanışma ve başkalarına karşı sorumluluk". Fakat güncel değerler arasında özgürlüğün yeri yok.

Bu bir tesadüf değil. Üçüncü Yol açık toplumlarla ya da özgürlükle ilgili bir şey değildir. İçinde garip otoriter bir taraf var ve bu, sadece onun pratiği için geçerli olan bir şey değil. Giddens "ikinci demokratikleşme dalgası"ndan söz ettiğinde aslında geleneksel demokratik kurumların yapılarının bozulması işini

[deconstruction] kastediyor. Parlamentoların modası geçmiştir, referandum ve odak grupları [focus group, onların yerini almalıdır. Üçüncü Yol'un refah devleti ile ilgili reformları sadece zorunlu tasarrufu gerektirmiyor; her şeyden önce, bekâr anneler ve özürlüler dahil olmak üzere tüm çalışanların üzerinde sıkı bir diyet gerektiriyor. Tercih edilen bir istihdamı bir tarafa bırakın, normal istihdamın yürümediği noktada insanlar, sosyal faydadan mahrum edilmek suretiyle çalışmaya zorlanacaklar.

Blair-Schröder bildirisi diğer başka şeylerin yanında şu ilginç cümleyi içeriyor: "Devlet küreği değil dümeni olmalıdır" Parayı kendisi tedarik etmemeli, ama istikameti o belirlemeli. Artık bir şeylerin parasını ödememeli, bunun yerine insanlara ne yapacaklarını söylemeli. Tabii İngiltere tecrübesi bunun ne anlama gelebileceği konusunda endişe verici örnekler sunuyor.

Bugünkü durumda ortada çok fazla otoriter ayartı vardır. Kararların ve faaliyetlerin uluslararasılaşması neredeyse şaşmaz bir şekilde **demokraside** bir hasar anlamına geliyor. Savaş ve barış konusunda NATO'nun kararları, Rusya hakkında IMF'nin kararları, hatta AB Bakanlar Konseyi'nce yapılan yasama demokratik kontrollere tabii değildir; dünya çaplı "özel" finansal işlemler bile daha az korunmaktadır. Devletin adem-i merkezileştirilmesinin [desantralizasyonunun] **demokrasi** ve özgürlük adına bir kazanç anlamına gelmesi nadirdir. Özellikle yurtiçi düzeyinde bu, halktan çok militan aktivistlere güç verir ve kendini dev aynasında gören liderlerinin yeni milliyetçiliğine ola-

nak sağlar. Ulusal düzeyde ise hem sorunlar hem de çözümler liberal düzenin aleyhine olur. Sorunlar arasında hukuk ve düzen göze çarpar; çözümler arasında ise sivil kontrolden muaf devlet dairelerinin ve *quangoların* (quasi-autonomous nongovernmental organizations [özerk-benzeri hükümet dışı örgütler]) çoğalışı... Gerçekte Singapur modeli Üçüncü Yol'un referanslarından çok uzak değildir: Bırakın bu liderler olan bitenle ilgileninler, bizi de rahat bıraksınlar. Böylece politik sınıf dokunulamayan bir nomenklaturaya dönüşür, çünkü uyumsuzlar da susturulduğu zaman kimse sesini yükseltemez.

Bu ne Üçüncü Yol'un pratisyenlerinin yapmakta olduğu şeydir, ne de teorisyenlerinin savunduğu şeydir. Fakat onurlu bir yaşamın aslı değerleri -özgürlük (hem de eski, dilerseniz çok geride kalmış bir özgürlük)- meselesindeki tuhaf sessizlik, belki istemeden bu politik epizodu tehlikeli bir hak tecavüzünün bir adımına dönüştürebilir. 1995'te *AB Bolluk Yaratımı ve Sosyal Uyum Komisyonu* kurulduğu zaman, ben "özgür bir toplumda" ibaresinin eklenmesi için ısrar ettim; Beveridge'in *Özgür Bir Toplumda Tam İstihdam*'ını düşündüm, ama ayrıca Singapur sendromunu da düşündüm.

Bugün liderliğin ayartıları ve genel kayıtsızlığın onlara verdiği rahatlık özgürlüğe yönelik bir saldırıya dönüşecek şekilde biraraya getirilebilir. Dolayısıyla, bundan birkaç yıl öncesine kıyasla özgürlük konusunda ısrarlı yeni bir politik projenin başlatılması, sosyal içerilme ve uyum konusunda kafa yormamızdan daha önemlidir.

LÜTFEN NOT EDİNİZ!..

ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 255 17 73

İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783 AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102

**KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR
İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE**

İleriye mi, Yan Yollara mı, Geriye Doğru mu: Sosyal Demokrasinin Sıkıntılarına Karşı Alternatif Cevaplar*

Hugh Stretton**

Çeviren: Ahmet K. Han ***

Sosyal demokrasi terimi ile; yüzyıl ortasında gerçekleşen uzun soluklu iktisadi genişleme boyunca, kontrollü tam istihdamın, beşikten mezara refahın sağlanmasını, gelir ve servet eşitsizliklerinin azaltılmasını ve genişleyen kollektif ihtiyaçları karşılamaya muktedir güvenli bir hükümetin varlığının sağlanmasına yönelik çabaları ifade ediyorum.

Konunun farklı tarafları o günlerden beri bu çabaların yakasını bırakmayan, yavaşlayan büyüme, enflasyon, işsizlik, ve kaybedilen siyasal destek gibi sorunlara birbirinden değişik açıklamalar önermişlerdir.

Tutucu liberaller siyasal iktidarın¹ gereğinden fazla ekonomik aktivitenin içerisinde bulunmasının ekonomide etkinliği azalttığını ve vergilendirmeye karşı isyanları teşvik ettiğini söylemektedirler. Yüksek istihdam, işgücünün talep ve elde ettiği geliri, mevcut malların toplam değerinden daha yukarıda bir seviyeye çıkarmasına olanak sağlamıştır. Refah devleti anlayışının abartılması, insanlardaki çalışma dürtüsünü tüketmiş, onları işverenlerin ve siyasal iktidarın hakkını kirli yöntemlerle yemeye teşvik etmiştir.

Bazı ılımlı muhafazakârlar ve Hristiyan sosyalistler ahlâki çöküşün esasen, ilerlemeci görüntülerinin tamamen bencil ve bireyci işlev ve hak iddialarını maskeleydiği, 1960'ların özgürlük hareketleriyle başladığını düşünmektedirler. Ne zaman ki, böylelikle neoklasik iktisatçıların kendini gerçeklemeye odaklı homoeconomicus'u gerçeğe dönüştü, idrak kabiliyetine sahip kimseler -aynı Adam Smith gibi- kapitalizmin başarısının ne büyük bir ölçüde kapitalizmin kendi

içerisinden türemeyen yaygınlaşmış kişisel ahlâka dayandığını anladılar.

Daha basit bir açıklama bize John Maynard Keynes ve William Henry Beveridge'in düşüncelerinin muhaliflerinin her zaman var olmuş olduğunu hatırlatacaktır. Bugün ortaya çıkan sadece, ekonomik gelişmenin sonucu olarak mavi yakalı secmenlerin sayısının azalması ve yaşamlarından tatmin olan muhafazakârların sayısını da arttırması sonucu, artık bu muhaliflerin yeterli sayılara ulaşmış ve böylelikle de kazanmaya başlamış olmalarıdır. Sağ eğilimli düşünürler bu olguda insanların kapitalist başarıyı yaşamak suretiyle onu desteklemeyi öğrendiklerini görmekteler. Katı solcular ise kapitalistlerin uzun soluklu iktisadi genişlemenin sıkıntıları bertaraf etmesi sayesinde başarılı bir kontratak yaptıkları tesbitinde bulunuyorlar.

Bu izah tarzının bir türevi seçkinler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İktisadi genişleme boyunca Beveridge ve Keynes'in fikirlerini yayan ve tamamlayan *patrisyen* liderler Büyük Durgunluğun ve savaş zamanı yoldaşlığının tedrisatından geçerek cömert olmayı öğrenmişlerdi, bunlar Hristiyan sosyal demokratlardılar. Halefleri ise, Frederich von Hayek ve Milton Freidman'ın vergilerin azaltılması, refah devletine bağlılığın asgariye indirilmesi ve kuvvet verici etkisi olacak bir kısım işsizliğin de ekonomiye iadesini sağlama konularındaki cesaretlendirmelerini de benimseyen, refah devletinin ve altmışların nefis tutsaklığının şımarık yaramaz çocuklarıydılar. Ya da, onları harekete geçiren fikirlerinin daha merhametli bir değerlendirmesini yaparsak, kuru mantık yürütmeleri sonucunda daha az devlet müdahalesi ve daha az kısıtlamaya tabi tutulan bir kendi kendini gerçekleştirme güdüsünün, çalışmaya hevesi olan herkesin zenginleşmesi

* Bu makale yazarın *Society Dergisi*, Eylül/Ekim 95 sayısı, Cilt.32 Sayı 6 ss.9-16 da yayımlanan "Onwards, Sideways, or Backwards: Alternative Responses to the Shortcomings of Social Democracy" isimli makalesinin çevirisidir.

** Hugh Stretton, Avustralya Adelaide Üniversitesi tarih profesörü olarak görev yapmıştır. Şu anda aynı üniversitede ekonomi bölümünde araştırmacı olarak çalışmaktadır. Çalışmaları arasında, *Kapitalizm, Socialism and the Environment*, ve (Lionel Orchard ile birlikte) *Public Goods, Public enterprise, Public Choices* adlı eserler sayılabilir.

*** İ.Ü. İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

için Smith'in "görünmeyen eline" yardımcı olacağına ikna olmuşlardı. Bu inanç toplumsal açıdan duyarlı ve cömert olanlar dahil, insanların eskinin orta ve fakir katmanların zenginlere karşı muzaffer ittifakında yer alan kritik sayıda bir kesimini bu ittifaktan çekerek orta ve zengin katmanların fakirlere karşı oluşturdukları yeni muzaffer ittifaka dahil etmiştir.

Sosyal Demokrasiyi zorlayan bazı sıkıntıların daha teknik açıklamaları da mevcut. Sağ, Sol ve Ortadan bazı ekonomistler sürekli işsizliğin bazı sebeplerinin de işlemekte olabileceğinden şüphelenmektedirler. Örneğin, bolluk ihtiyarı harcamaların oranını artırır ve insanların istihdam yaratan emek yoğun ve sermaye yoğun mallara olan taleplerinin toplam talep içerisindeki oranı düşebilir. Tarım ve sanayiide, iş imkanlarını kısın büyümeyle alışgız. Bu işgücünü emek yoğun hizmet alanlarına kaymak için serbest bırakan bir gelişmeydi. Bununla birlikte bu mutlu rastlantı sürekli olmayabilir. Üretimleri emek yoğun olan bazı hizmetlerin tüketimi de emek yoğundur ve sadece zaman kısıtları yüzünden bile olsa, bunlara karşı talep genişletilebilir olmayabilir. Bazı aktiviteler kopüterize oldukça işgücünü tasviye etmektedirler. Diğerlerine olan talep ise hane halkının gelirinde meydana gelen gelişme insanlara kendi kendileri için daha fazlasını yapabilmek imkanı verdikçe azalmaktadır. Emek yoğun servislerin büyük bölümü tamamen veya kısmen kamusal ve bunlara olan talep vergileri düşüren hükümetlerce kısılmaktadır. Yani bütünüyle bakıldığında, talep doygunluğa ulaşmış olabilir; veya talepte meydana gelecek olan bir genişleme teknik olarak gelişen endüstrilerdeki istihdam yaratıcı etkisi olmayan bir büyüme ile karşılanabilir; ya da talebin bundan öteye büyümesi harcama kabiliyetinin tabana doğru tekrar dağıtılması veya kamu hizmetlerinde bir genişleme sağlanmasına dayanıyor olabilir. Bu politikaların her ikisi de şu anda hakim olarak uygulananlarla çelişiktir. Ayrıca, hizmet içi eğitimin talepteki veya üretim teknolojilerindeki değişimin hızına ayak uyduramaması sonucu ortaya çıkacak uyumsuz bekleme zamanları dengesizce genişleyip daralan bir uluslararası işsizlik ortaya çıkabilir.

Bu temkinli teşhislerin karşı ucunda, yakın zamanda meydana gelen yön değişikliklerini sadece yanlışlık olarak değerlendiren üç başka teşhis mevcuttur.

Solda, bazıları 1970'lerde ortaya çıkan sıkıntıların ciddi olduğu kanaatinde değiller: Sosyal demokrat hedefler düzenli bir biçimde icra edilmekteydi ve böyle olmadığı durumlarda tek yapılması gereken aynı yönde daha da kararlı adımlar atılmasıydı. Muhafazakâr

siyaset değişiklikleri teknik olarak yanlıştı ve tedavisi olmaya çalıştıkları hastalıkların bizzat sebebiydiler.

Joseph Schumpeter de, kapitalizmin yanlış yolu izleyerek kendi kendisini yok etmesini beklemekteydi: kapitalizmin kendi iç çelişkilerinin onu yok edeceğine inanan, Marx'ın tersine, Schumpeter erdemlerinden birinin bu işi yapacağını düşünmekteydi. Başarısı herseyden çok girişimcilerin ve yenilikcilerin sistem içerisinde oynadığı rolden kaynaklanmaktaydı. Schumpeter'in düşüncesine göre yenilikçilik inşiyakı faydasının çok ötesinde kuvvetli bir noktaya ulaşacaktı. Kapitalizmin olgunlaştığı ve sadece muhafazakâr bir gözetim gerektirdiği noktada iflah olmaz yenilikçiler onu rahat bırakmayacaklardı. Eger kapitalizmde iyileştirme yapılamayacaksa, -onun yerine-başka bir şeyler düşünmeye iteleneceklerdi. Kapitalizm kendisini, kendi varlığını yok ederek yenileyecekti.

Üçüncü olarak, bazı siyaset teorisyenleri seçkinler sınıfının en hırslı yeni üyelerinin kişisel çıkar kaygılarının dengesiz değişimin yıkıcı sürecini tahrik edeceğini belirtmektedirler. Entellektüel, siyasal veya bürokratik yaşamda, yeni yarışçılar eski kulağı kesikleri nasıl yerlerinden edip onların yerini alacaklar? Yenilikçi, rekabetçi bir kültürde bunu, hakim inanışları yıpratarak ve kendilerini yeni ve daha iyi politikaların bayraktarları olarak tanıtarak yapabilirler. Fakat olgunlaşmış, iyi yönetilen bir siyasal iktisat ortamında yön değişimleri genellikle daha kötüye doğru olma ihtimali taşırlar. Örneğin, modemlerin hakim olduğu, globalize olan bir dünya, yaygın bir siyasal iktidara ve bir çok kamu mal ve hizmetinin varlığına ihtiyaç gösterir. Bunlar, açık gereksinimleri karşılamak için, tek tek iktisadi büyüme sırasında geliştirilmişlerdir. Onlar olmadan makina ya kötü ya da kontrolsüz çalışır. Halbuki, "devleti küçültmeye" yönelik özelleştirmeci, vergi indirimci, düzenleme karşıtı kararlılık, sadece bundan kâr etme beklentisindeki az sayıdaki grup tarafından değil aynı zamanda yeni bir şey deneme saiki ile de tahrik olacaktır.

Bütün bu bakış açılarında gerçeğin izleri bulunmakta: Birçok kuvvet bugünkü durumumuzu ve siyasetimizi belirlemek üzere birbirlerine yaklaşmakta ve etkileşmektedirler. Aralarında, neyin neye sebep olduğu ve gelecekte neyin başka nelere sebep olabileceği konusunda anlaşmazlıklar da bulunmaktadır. Bununla birlikte tartışmacıların büyükçe bir bölümü bir zamandır Batı ekonomilerinin sorunları için bir şeyler yapılmasının gerekliliği konusunda anlaşmış bulunmaktadır. Ne yapmak gerektiğine gelince, elbet olasılıkları: ileri, yana veya geriye gitmek, olarak karakterize

edilebilecek biçimde bir üçleme ile basitleştirmek ab-sürd olacaktır. Fakat bu kısa makalenin elinden gele-bileceğinin en iyisi bu.

Yirmi, otuz yıl öncesini, sorunlardan bazılarının ortaya çıktığı yılları düşünün, mesela, 1968 veya 1973'ü: Sosyal demokrat beklentiler enflasyon ve iş-sizlik oranlarının teoriyi yanlışlayarak birlikte yüksel-mesiyle hayâl kırıklığı içindeler. Kapitalist beklenti-ler, kapitalizmin, Güney Amerika'nın büyük bölümün-de olduğu gibi, etkin bir hükümet olmadan faaliyet gösterdiği her yerde gösterdiği performanstan dolayı hayâl kırıklığı içerisinde olmalıydılar. Sosyalistler de komünistlerin ekonomik performansı dolayısıyla mut-suzdur. Bu akıl karıştırıcı şartlar içerisinde, ısrar et-menin, bir yana veya geriye dönmenin sosyal demok-ratlar için uygulamada ne anlamı olabilir?

İleri

İflah olmaz sosyal demokratlar Keynezyen siste-mi onarmayı, refahın ciddi bir şekilde yeniden dağıtıl-masını ve refah hizmetlerinin rafine edilmesini plan-layabilirler.

Zamanın Keynezyen iktisadi yönetimini, Key-nes'in kendisinin sadece bir tanesini öngörebildiği dört hatası vardı. Keynes, Robinson, Balogh, ve Kaleç-ki'nin tam istihdama etkin bir ücret tahdidinin eşlik et-mesi gerektiği konusunda kendisine söylediklerini dikkate almazken yanlış yapılmaktaydı. 1970'lere gelin-diğinde onları doğrulamak için yeterli oranda maliyet enflasyonu ve düşük ücretler kadar, yüksek ücretlerin de kısıtlanması gerektiğini haklı çıkarmaya yetecek kadar da yöneticilerin ücret düzeylerinin yol açtığı ta-lan mevcuttu.

İkinci olarak, Keynes'in "rantiyelerin ötenazi"si konusunda haksız olduğu gittikçe daha açık bir hale gelmekteydi. Servet paylaşımındaki eşitsizlikler halen azalmaktaydı, fakat bu azalan verimlilik oranları² ndan kaynaklanan bir biçimde değil dağılım yoluyla olmaktadır. Veraset ve intikal vergilerini, diğer ser-mayeye bağlı vergileri geri getirmenin ve belki de Meidner'in İsveç'te önerdiği ana hatlar çerçevesinde hisse sahipliğini yavaş fakat emin adımlarla, ekono-mide bürokratik karmaşayı arttırmadan ve yüzgeçlerin güdümlenmesi için gerekli olan piyasa serbestisini azaltmadan özel servet ve gücün dağılımını dengele-mek için planlanmış kollektif kurumlara transfer et-menin zamanı gelmişti. Bu belki de Keynes'in kendi-sinin de "ölümünden sonraki izleyicilerinin tersine -büyüme ve istihdamı istikrara kavuşturmak için kul-lanmak istediği 'yatırımın toplumsallaştırılması'na da katkıda bulunabilirdi.

Üçüncü olarak, Amerikalı görüşmeciler Bretton Woods'ta Keynes'in önerdiği mali rejimi ölümcül bir şekilde zayıflatılar. 1970'li yıllarda ise kimin haklı ol-duğu ve sosyal demokrat bir birleşik Devletler hükü-metine Bretton Woods'u yıkma yeni ve onu tamamlama yolunu seçeceği ortaya çıktı.

Ve nihayet, Keynes, teknolojik ya da başka ne-denlerle ortaya çıkabilecek yapısal işsizliğin çapını tahmin etmemişti. 1970'lere doğru istihdam seviyesi belki de birtakım iş tahsisleri ve bazı hükümetlerin za-ten uygulamakta olacakları ulusal ya da bölgesel ko-numların yanı sıra hükümetin istihdam için son kaynak olabileceği değişik bir iş yönetiminin kabulünü gerek-tirmiştir.

Yüzyıl boyunca ileri ekonomilerin önemli bir eşikten geçmiş olduklarını söylemek o zaman olduğu kadar bugün için de doğrudur. İnsanlık tarihinde ilk kez ortak bir yaşam biçimini gerçekleştirecek tüm hal-kı maddi ve refah ve güvenlik içinde yaşatacak yeterli miktarda üretim yapılabilmekteydi. Önemli bir bölü-mü "The Market Experience" de Robert Lane tarafın-dan derlendiği gibi, bu eşğin ötesinde, daha fazla ge-lir elde etmenin mutluluğu arttırmadığı konusunda ka-nıtlar gittikçe artmaktaydı. Zengin ülkelerde beşinci en fakir katman ötekilerden daha az mutludur; ancak öteki dört katmanın ortalama mutlulukları arasında herhangi bir fark olmadığı da görülmektedir. Ücret artışı bir mutluluk getirmektedir; ancak bu geçici ol-maktadır. Nüfusun yaklaşık beşte dördü için hayattan memnun olmak, gelirden daha başka şeylere bağlı gibi görülmektedir.

Düşük verimliliğin, hatta en gelişmiş ekonomiler-de bile geniş halk kitlelerini soğuşa, açlığa, hastalığa ve rahatsızlığa mahkum etmesi kabul edilemezdi. Bu-gün Üçüncü Dünya için de kabul edilebilir değildir. Dolayısıyla sosyal demokratlar için Batı'da bölüşü-mün, büyümeden daha önemli olduğu iddiasını öne sürmek daha mantıklı olmaktadır. Rahatı yerinde olanlar hiç de sıkıntıya girmeden, en azından kendi toplumları içinde fakirleri yok edebilme gücüne sahip-tirler. Ve daha ileri bir gelişmişliğin en iyi nasıl kulla-nılabileceği konusunda yeni sorular ortaya atılmakta-dır. Sorun azıcık bir miktar verebilecek zenginler ve onları bunu yapmaya teşvik edecek entellektüellerin sorunu değildi. Batı'lı işçiler, hâlâ üşüyüp aç kaldıkları zamanlarda bile kendi maddi çıkarları ile ahlâkî il-keleri bir arada uyum içinde bulundurmak gibi bir şansa sahiptiler: Kendileri için daha fazlasını elde et-mek yolunda savaşmayı eşitlikçi bir ahlâk içinde yü-rütülebilmekteydiler. Ama şimdi Batılı zenginlerle Üçüncü Dünya fakirleri arasında rahat bir orta sınıf

olarak nasıl düşünmeli ve hareket etmelidirler? Eğer biz onların politika yapıcıları ya da yol göstericileri isek, kamu tarafında yönetilen eğitim ve televizyon, bunları düşünmeye ve sempati duymaya ve verici olmaya zorlamalı mı, yoksa ticari basın ve televizyon bunları boyuna para kazanıp harcamaya, kazanıp harcamaya, kazanıp harcamaya mı teşvik etmelidir?

Bu pratik olduğu kadar bir de ahlâki bir problem-dir. Uluslararası yardım umulduğu kadar cömertçe ya da etkinlikte yapılmamıştır ve bu iki etmen birbiriyle ilişkilidir. Global olarak yardımın başarısızlıklara ve kötüye kullanılmalarına rağmen net bir fayda sağladığını düşünüyorum. Alıcı ülkelerin prodüktivitesinin zaman zaman sekteye uğramasından çok gelişmesine yolaçmıştır. Bu gerçek, Japonya'dan başka Malezya, Endonezya ve Hindistan gibi bu yardımları alıp kullanacak yetenekli hükümetlere sahip öteki kaplanlarda kanıtlanmıştır. Yardım, ekonomistlerin göremediği ya da hesaba katmadıkları çok büyük yararlar da sağlamıştır; Hindistan'ın önemli bir bölümünde şehir sularının arındırılması hangi zihni değerlerle başarılmıştır; ya da çiçek, tifo, kolera ve başka hastalıkların yardımların maliyetinin az bir miktarıyla önemli ölçülerde azaltılması nasıl mümkün olmuştur? Yardım her zaman her yerde "zengin ülkelerdeki fakir halktan, fakir ülkelerdeki zengin halka para transferini sağlayan bir mekânizma" değildir. Bu iddia, zengin ülkelerdeki zengin halkın, yardımı red ya da azaltma amacıyla ileri sürdüğü standart bir mazerettir.

Hâlâ başlıca ilgileri fakirlik ve eşitsizlik olan geleneksel sosyal demokratlar için "ileriye doğru" en faydalı ve etkin yol, yardımı daha etkin bir biçimde almak için fakir ülkelerdeki meslektaşları ile işbirliği yollarını aramaya daha çok çaba göstermek ve her sınıftan tüm Batılıları daha çok yardım yapmaya ikna etmek olmalıdır.

Yan yollar

İleri doğru yeni bir hamlenin mahzurlarından biri (özellikle sermaye dağıtımıyla ilgili olarak) güçlü bir muhalefete yolaçabileceği ve kitleler bir kere rahata kavuşursa onlardan fazla destek sağlanamayacağı ihtimalidir. Ancak 1970'lere doğru, kadın sorunları, doğal çevre ve bilim alanındaki inanılmaz ilerlemelerle ilgili olarak zengin ve fakir arasındaki rahatsızlıklar yeniden gündeme geldi. Sosyal demokratlar daha adil bir paylaşımda ısrarcılar. Belki de en iyi izleyecekleri yol bu yan yolları daha da geliştirmek olacaktır. Bunu yaparken bu yolları cinsiyetler arası ilişkileri, ortak kaynakları kullananlar arasındaki ilişkileri ve kuşaklar arasındaki ilişkileri kapsayacak biçimde genişletmek

yollarını, gen mühendisliği ve sansürsüz iletişim gibi korkutucu konular da denetim altında tutmalıdır. Bu, öz çıkarlarla ve yüksek ilkeler arasındaki bazı yeni birlikteliklere daha az direnmeyi ve bunlara daha geniş desteklerin gösterilmesini cazip hale getirebilecektir.

Bu nedenle yan yolları ileri götürme yerine genişletmek, (bunlara kapitalizmin kalesine karşı saldırıyı geliştirmekten ziyade sosyal demokrasinin kapsamını genişletmek diyebiliriz) demokratik sol için, birkaç nedenden dolayı ümit verici bir yol olacaktır.

En başta hareketin eşitliğe ve hükümetin pozitif bir ekonomik role sahip olması yolundaki geleneksel taahhütlerine yeni bir hayat ve ivedilik kazandırmaya söz vermiştir. Ne feminist ne de yeşillerin ilgi alanları güvenli olarak pazara terkedilemez. Gen mühendisliği ya da dünya çapında yayıncılık da öyle. İşverenin işçilere karşı davranışını düzene sokmak konusundaki eski nedenler kadınların talepleriyle güçlenecek değildi. Eşitlikler alanında arzu edilebilir limitler konusundaki eski talepler de buna dahil değildir. Sağdaki feministler için cinsiyet eşitliği kapitalizmin yerleşik eşitsizlikleri içinde kadınlara da eşit hak verilmesi anlamına gelmekteydi -zengin operatörlerle avukatların ve yılda bir milyon dolar gelir elde eden üst yöneticilerin yarısı kadın olmalıydı. Başka etmenlerin yanında böylesi bir düzen kadınlar arasındaki eşitsizliği büyük ölçüde arttıracaktır. Erkeklerle eşit olmak kadınlar arasında daha geniş eşitlik isteyen Sol'daki kadınlar da bundan sıkıntı duydular. Bir düzene konmamış genetik mühendisliğinin potansiyellerinden ya da gene düzene konmamış ödemeli tv'lerin suç potansiyellerinden herkes endişe eder. Sosyal demokrasi hiç kuşkusuz gerekli ya da gereksiz hürriyetler, zorlamalar ve eşitsizlikler üzerindeki klasik tartışmaların yeniden canlandırılması ve yeniden düşünölmeye başlanmasından yararlanılmalıdır.

Kaynak ve çevre zorunlulukları benzer etkiye sahiptirler. İnsanlar, birbirleriyle ilişkilerinde bir değişiklik yapmadan kullanma biçimlerini değiştiremezler. Enerjiden; herkese tutumlu bir biçimde paylaştırılmak suretiyle ya da fakirleri soğuktan dondurarak tasarruf edilebilir. Çevresel politikalar, hakça ya da çok haksız bir biçimde zenginlerle fakirler arasında ya da kuşaklar arasında her alanda tamamlanabilir. Bu seçenekleri pazar güçlerine terketmek, çoğu zaman eşitsizlikte radikal artışlarla sonuçlanacak bir hınç yolunu seçmek olacaktır. Böylece, tüm bu cephelerde modern tutum, ekonominin etkin, adil bir zihniyet ve ileriye dönük planlama yapacak hükümetlerce yönetilmesini gerektirmektedir. Bu hükümetler için şimdi sosyal

demokratların gittikçe küçülmekte olan kendi mavi yakalı taraftarlarına cezbetmelerinden çok daha güçlü olmak bu tarz hükümetleri cazip kılmaları gerekmektedir.

Yeni konular, çıkar ve diyagramlık kalıpları üzerinde ilginç etkileri vardır. Kapitalistlerin ve işçilerin kendi çıkarları, modern produktivitenin gelişmesini birçok yönden teşvik etmiştir; ama modern üretimin uygulama ve paylaşımı, kendi kişisel ve sınıfsal çıkarları aleyhine hareket eden hali vakti yerinde insanların destek ve öncülüğüne çok şey borçludur. Bugün erkeklere, kadınlar üzerinde sahip oldukları maddi avantajlardan vazgeçme çağrısı yapılmakta işçiler ise bozulmuş komşulukları düzeltmek ve henüz doğmamış olan nesiller uğruna birtakım ücret ve istihdam olanaklarını terk etmeleri istenmektedir. Her iki halde de itaat etmek istemeyenler vardır. Bazı erkekler hâlâ kadınlara karşı cinsiyet ayrımı yapmaktadır. Baskı altındaki tek kültürlü toplumlar ya da şirket kasabalarında işçiler yeşil reformlar karşısında çok şey kaybetme ihtimali ile karşı karşıyadırlar ve dolayısıyla direnmektedirler. Ancak erkek işçilerin çoğu, benim bildiğim kadarıyla, sendikalarının tümü, kadınlar aleyhine eşitliğe karşı çıkışlarından vazgeçmişlerdir. Avustralya ve Batı Avrupa'da ABD tarafında çizilen çevre koruması tablosuna üst sınıf hobisi gözüyle bakılmıştır; Yeşiller hareketi de çoğu zaman bazı sendikalar da dahil Sol tarafından yönetilmiştir. Tüm bunları gözönünde bulundurarak, öyle sanıyorum ki, kadın hareketine erkeklerin yanıtı ve çevre hareketine işçilerin yanıtı, kamu istekleri teorisyenlerinden hiçbirinin cevap verebileceği cinsten davranışlar değildir. Yani şaşırtıcı oranda sempati, işbirliği ve cömertlikle birlikte öz çıkarların karmaşık bir karışımı.

Kendi çıkarları ile eşitlikçi ilkeleri arasında herhangi bir baskı duymayan eski çalışan sınıflar hareketiyle karşılaştırıldığında sosyal demokrasi, deyim yerindeyse, daha iyi bir insan olduğunu söyleyebilir.

Geriye Doğru

Ancak sağdaki eski ve yeni muhaliflerince bu çağda defalarca darbe yiyerek ve daha geniş bir eşitliğe doğru giden bir yüzyılda tavizler vermeye zorlanarak şaşırtıcı biçimde zayıf düştüğünü tüm iyi işleyen kuruluşlarının satıldığını ya da söküldüğünü görüyoruz. Bu son sıkıntılara üçüncü yanıtı bakmanın artık sırası gelmiştir ki, bu yanıt "Yanlış Yol, Geri Dön"dür.

Bu programı çok ayrıntılarıyla anlatmama gerek yok, zira halen gittikçe daha sıkı bir biçimde onunla bir arada yaşamaktayız. Bunun vizyonu, dünya yüzün-

de en verimli bir biçimde üretilen malları serbest değişimin tesbit edeceği, onları alıp hiçbir şekilde engellenmeyecek bir rekabetle açacağı ve onları dünya çapında tüketici egemenliğine sunacağı bir dünya ekonomisidir. David Ricardo'nun düşüncesine göre böylece dünya üretimi en yüksek düzeye ulaşacaktır; Paul Samuelson'a göre de eşit işe eşit ücret sağlamakla uluslararası çapta eşitsizlikler azalacaktır.

Bu program tasarlandığı biçimde işlerse, geriye doğrudan çok ileri doğru büyük bir sıçrayış sayılmayı hakedecektir. Geçmişte bu türde işlemeyen geniş çaplı serbest ticaret dönemleri olmuştur; ancak üretim ve dağıtım, modern teknoloji ile sağlanmaktadır. Para ve bilgi akışının anında sağlanması ve açık bir dünya ekonomisi şimdi belki daha başka riskler ve menfaatler sağlayabilmektedir. En azından son yirmi yılın deregulasyonlarında çoğu son kırk yılda kabul edilmiş olan düzenlemeleri iptal etmekte ve bu yıllar zarfında kurulmuş ya da devletleştirilmiş olan müesseseleri sökmekte (dismantle) ya da özelleştirmektedir. Bunu, geçmiş sonuçlar olmazsa da, geçmiş politikalara dönüş olarak da algılanabilir.

Bu geriye dönüşe karşı çıkanlar birbirleriyle çelişen itirazlar ileri sürmektedirler. Vizyonunun sahte olduğu söyleniyor: Hükümetler gerçek bir global serbestlikten çok sektörel ya da ulusal yararlar uğruna vergileri indirmekte ve kuralları seçerek değiştirmektedirler. Refah indirimi, kullanıcı harçları da zenginler tarafından fakirlere yöneltilen bir salıdır. Vergilendirmenin aşağı doğru çekilmesi de aynı şey olmaktadır. Deregulation, yanlış insanların zenginleştiği verimsiz ve antisosyal iş davranışlarını serbest bıraktığı sürece gerçek eşitsizliklerin artmasına neden olur. Özelleştirmelerin tümü verimliliği artırmaz, artıranlar bile, hükümetlerin mülk satışlarından elde edilen gelirleri vergi kesintilerini karşılamak yolunda kullanma eğilimlerinden dolayı genelde gereksiz bir harcamaya niteliğine bürünmektedir. Özel yatırım fonlarını tüketime yöneltmekle tesarruf karşıtı bir yol izlenmiş olmaktadır. Ve durum böylece sürer gider. Ancak ben, bu politikaların temsil ettiği ve hükümetten kaçmak teorisi ve uygulaması hakkında konuşmak isterim. Bundan sonra bu teorisinin bir bütünlükten yoksun ve uygulamasının ise kendi kendini bozucu olduğunu izah etmeye çalışacağım.

Kuramsal itirazlar çoğunlukla neoklasik ekonomik kuramlara yönelik itirazlara hiç de ters düşmemektedir. Bunların ikisine değinmek isterim: kişisel öz çıkarların elde edilmesinde kararsızlık ekonomik faaliyet ve siyaset yapma eylemini en çok etkileyen etmendir. Ve neoklasiklerin, kanımca, yanlış olarak

tercih ettikleri işçi pazarına başvurma konusundaki bütünlükten yoksun kuram.

Özçıkların Sınırları- Adam Smith

Özçıkların insan doğasına özgü moral baskıları içinde işlediğini düşünürdü. Eğer bu moral, doğal olduğu kadar fiilen bir kültürün ürünü ise, bu takdirde modern yaşamın onu yıpratmış sınırlara kadar onu düzenlemeler tarafından değiştirilmesi ve yürürlüğe konması gerekir. Neoklasik ekonomik aktörler ve kamu seçimi kuramının homo economicus'una daha çok yaklaştıkları sürece, bunlar daha da çok hükümete ihtiyaç duyacaklardır, daha az değil. Fredtirsch yirmi yıl önce (Gelişmenin Sosyal Sınırları)'nda kapitalist kuram ve uygulamalarının, kapitalist verimin dayandığı eksojen ahlâkiliği gittikçe kemirdiğinden yakınmıştır. Benzer sonuçlar Coase'nın kuramlarından çıkarmak da mümkündür. Modern üretim çok karmaşıktır ve ustalıkla bir koordinasyonu gerektirir. Coase koordinasyon biçimlerini ikiye indirerek sadeleştirmiştir: değişim ve organizasyon. Firmalar her ikisini de kullanırlar, malzemeleri satın alırlar ve firmanın içerisinde üretimlerini organize ederler. Her iki yöntemin de işlem maliyetleri söz konusudur. Gayri ahlâki davranışlardan duyulan kaygı her ikisinin de maliyetini yükseltir. Ahlâki bir kültürü yansıtan ve kuvvetlendiren önleyici düzenlemeler bu maliyetleri düşürürler. Aldatmayı kolaylaştıran ve ödüllendiren bir düzensizleştirme bütün ilgili tarafları aldatmaya karşı özel tedbirler almaya iterek, hem maliyetleri artırır, hem de üretimi koordine etmekte kullanılan her iki yöntemin de etkinliğini azaltır. Hem piyasanın hem de şirketin etkinliğini.

Özelleştirme yanlılarının kişisel çıkarın rolü konusundaki varsayımlarında ayrıca bencilce bir tutarsızlık da mevcuttur. Özellikle public choice literatüründe, çalışanların o derecede kendi menfaatlerinin peşinde olduklarına inanılır ki, kamu politikaları veya kamu teşebbüsleri nadiren zahiri maksatlarına hizmet ederler, hatta bu halde bunlara hizmet etmek niyetiyle oluşturuldukları dahi şüphelidir. Halbuki müteşebbislerin, yöneticilerinin ve çalışanlarının menfaatlerini kendi menfaatlerinin yönüne zorlanmadan çevirebildikleri varsayılır. Bunu Delaware sözleşmeleri veya senelik genel kurullarda vekaletnamelere hakim olan yöneticiler vasıtasıyla dahi yapabilirler. Gerçekte, şirket yöneticileri, şirket sahiplerinden kamuda görev yapan en yüksek ücret seviyesindeki muadillerinin kazandıklarının iki, üç katından yirmi, otuz katına kadar fazla para almaktalar. Üstelik bunu zarardaki veya fazlasıyla borçlu şirketlerden başarılı per-

formans çizenlerden aldıkları kadar rahat alabilmekte-ler. Sonuçta, bu yöneticilerin tezgahladıkları, borçla finanse edilen şirket evlendirmelerinin bir çoğunun amacı ve etkisi şirket sahiplerinin menfaatleri veya sözkonusu şirketlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik olmaktan çok uzak olmakta. O halde kişisel menfaat saiki ne sebeple özel sektör firmalarında firma sahibinin menfaatleri yönünde bir etki yaratıp, kamu teşebbüslerinde bu teşebbüslerin aleyhinde çalışsın ki? Fakat bütün bu sorulara rağmen resmen kontrol edilmeyen görünmez ele olan inanç devam etmekte ve pratikte sıklıkla tam tersi sonuç veriyor olsa da, etkinliği arttırmaya yönelik politikaları biçimlemeyi sürdürmektedir.

Özelleştirme

Özelleştirmeyle ilgili kuru yaklaşımlarda da benzer zorlamalar bulunmaktadır. Herkes hayatiyet arz eden hizmetler ile ilgili doğal tekellerin bir miktar kamu kontrolünde olması gerektiği konusunda hemfikir. Siyasal iktidar kamu tekellerine sahip olabilir, veya bunların işleyişlerini düzenleyebilir. Bu iki seçenekten hangisinin daha iyi çalışacağı yerel şartlara ve kapasitelere bağlıdır. Teknik sebeplerden ötürü, bazı sektörlerde düzenlemeciler için özel sektör tekellerinin sahip oldukları avantajları istismarlarını önlemek daha kolay olmakta. Hükümetler ehil ve yozlaştırılmaya karşı dayanıklı bir düzenleme sistemi kurma kapasiteleri konusunda birbirlerinden farklıdırlar. Kamu hizmetleri de - düzenlemeler ile kontrol altında tutulan özel sektör hizmetlerinin alternatifi olarak - etkinlik konusunda birbirlerinden bir hayli farklılaşmaktadır. Bununla birlikte doktriner özelleştirme yanlıları, açıkça özel sektör çalışanlarının şirket sahiplerinin menfaatlerine kamu çalışanlarından çok daha büyük bir sadakatle hizmet ettiklerini ve bütün hükümetlerin de müteşebbis olarak düzenleyici rolünde olduklarından daha az etkin olduğunu varsayarak ısrar etmektedirler. Fakat ben uygulamada veya teorik platformda bu düşünceleri haklı çıkaracak sadece birkaç deneme biliyorum. Ve açıkçası başarılı hiçbir örnek de bilmiyorum. Her durumda, daha önce de belirtildiği gibi, bir çok kamu teşebbüsü bütün bunlardan çok daha ham bir sebeple özelleştirilmiştir; vergilendirmenin üzerindeki yükü rahatlatmak amacıyla.

Bir çok düzenleme karşıtının şirketlerin ve bireylerin rekabeti konusundaki anlayışlarında da tutarsızlıklar mevcuttur. Şimdilerde iktisatçılar tekelci veya oligopolist avantajların, fasilasız rekabetin yol açtığından daha yaratıcı ve basiretli bir performansa izin verdiği endüstrileri farkediyorlar. Halbuki kamu teşeb-

büsleri kendi avantajlarının aynı uzak görüşlü veya yaratıcı kullanımı için - Cavendish Laboratuvarlarından Fransız ve Japon hızlı trenlerine veya güneş enerjisi ile çalışan araçların geliştirilmesinde üniversitelerin sürükleyici rolüne kadar - çok az takdir görmektedirler. Bireysel bir düzeyde, bazı ekonomistler en büyük başarıyla rekabet eden firmaların ne sebeple çalışanlarının kendi içlerinde birbirleriyle en az yarıştığı firmalar olduklarını anlamaktadırlar. Sözkonusu kişiler (diğer özendirici unsurların yanında) iş güvencesine sahip oldukları için birbirleriyle rahatlıkla işbirliği yapmaktalar. Fakat Toyota'da gerçekleştiği zaman iş piyasası teorisyenleri tarafından takdir gören olgu Renault'da veya kamu hastanelerinde, araştırma hizmetlerinde, veya telekomünikasyon hizmetlerinde iyi bir performans ortaya çıkardığında daha az kredilendirilmektedir. Adil ve güvenli çalışma şartlarının verimli etkileri (tabi ki iyi yönetildiklerinde) bu kuramcılar tarafından içinde oluştukları mülkiyet ilişkilerinin şartlarına göre fark edilmekte veya edilmemektedir.

Çelişkiler. Bunlar çalışanların motivasyonu konusundaki kuramların tutarsızlıklarının en vahimleri değil. Öğrenciler, standart ders kitaplarının sayfalarında, fiyat ve ücret değişikliklerinin alternatif gelir ve ikame etkilerini ve, bunlar arasındaki şüpheli ilişkiyi öğrenirler: eğer geliri kazanan kimsenin ücreti artırılır veya vergi yükü azaltılırsa, buna eskisine göre daha az, daha çok veya aynı oranda çalışarak tepki verebilirler. Kuram bunlardan hangisinin gerçekleşebileceğini öngörememekte. Fakat, aynı kitapların, başka sayfalarında, Alfred Marshall'ın arz, talep ve havuç fiyatları arasındaki ilişkileri ortaya koyan arz - talep grafiğinin aynı zamanda arz, talep ve emeğin fiyatı arasındaki ilişkileri de tasvir ettiği öğretilmektedir: Eğer ücretler yükselirse, emek sahipleri daha fazla emek arz ederler fakat buna karşılık işverenler daha az emek talep edeceklerdir: ücretler düşünce ise emekçiler daha az emek arz ederken, işverenler daha çok emek talep edeceklerdir; yani işsizliğe son vermek için bütün yapmak gereken emekçilerin talep ettikleri ücreti arz ve talep dengeye gelene kadar düşürmeleridir.

Bu çelişkilerin sonu da değil. Bir başka sayfada öğrenci ücretleri arttırmanın tarihsel olarak çalışma saatlerini düşürdüğünü öğrenir: Bununla birlikte, gerçek ücretlerin iki ile katlanmasına rağmen Birleşik Devletlerin emek arzı eğrisinin yarım yüzyıldır dikey vaziyettedir. Fakat başka sayfalardaki tablolardan, öğrenci aynı yarım yüzyıllık zaman dilimi içerisinde dengeli emek arzının radikal bir biçimde değiştiğini kendi çabasıyla çıkartabilir. Bu çelişkiler birbirleriyle savaş halindeki düşünce ekollerinden değil, bütün bunlar

hep aynı güzide yazarların kaleminden çıkıyor ve aynı ders kitabının sayfalarında birlikte yaşıyorlar. Yanlışlıkla değil gereklilik yüzünden oradalar: Onlarsız olmayı denerse neoklasik iktisatta daha vahim çelişkiler ortaya çıkıyor.

Bu çelişkiler iki yönlü zararlı oluyor. Bazı kötü politikaları teşvik ediyorlar. Daha genel olarak, iktisadi davranışın düzenliliği konusunda haksız bir inanışı cesaretlendiriyor ve iktisadi davranışın kaynağı konusunda açık fikirli gözlem ve anlayış çabalarının da cesaretini kırıyorlar: Zaman, mekân, meslek, ve diğer şartlara bağlı olarak ne kadar değişken olabileceklerini; menfaat, kültür ve, siyasal irade arasında ne gibi bir ilişkiler silsilesinin bulunabileceğini; insanların kendi bireysel ve sınıfsal ve komünal menfaatleri konusundaki çıkarsamalarının nasıl biçimlenip değiştiğini; hükümetin niyetleri ve kalitesinin ne şekilde birbirinden farklı olabileceğini; ve dahasını. Bu kadar değişken bir sistemi, piyasanın siyasal iktidara böylesi doktriner, dikkatsiz bir tercihi üzerinden³ idare etmeye çalışmak fazla ümit verici bir çaba değil. (Tam tersi tercihler de komuta ekonomilerinde de bile o kadar makul değildiler.) Kyoko Sheridan'ın Japon Ekonomisinin İdaresi (Governing the Japanese Economy) kitabı Japon modernizasyonun yüzelli yılı boyunca ekonomi gelişirken Japon bürokratlarının ne büyük sıklıkla onun bir tür hükümetten başka bir tür hükümete ihtiyaç duyma noktasına geliştiğini gördüklerini ve politikalarını nasıl başarıyla bu değişen ihtiyaçlara göre uyumlulaştırdıklarını göstermektedir. Bilim arayışları evrensel olarak uygulanabilirliği olan bir kuramın özünü içermek zorunda olan aksiyomatik kuramcılar, kendilerini böylesi esnek bir davranış tarzına pek zor getirebilirler ve yeterince emin olabiliriz ki, Japon ekonomi bakanlıkları politika oluşturulmasından sorumlu etkili konumlara nadiren ekonomistleri atamaktalar. Bu arada, İngilizce konuşulan ülkelerde politika oluşturulmasında aksiyomatik yaklaşım uygulamada kuramsal çelişkilerinin bizi ortaya çıkmasını beklemeye yönelteceği ters etkilerin bazılarını ortaya koymaktadır.

Ronald Reagan sonrası Birleşik Devletler, Margaret Thatcher sonrası Birleşik Krallık ve Douglas sonrası Yeni Zelanda ekonomilerinin başarıları ve noksanlıkları konusunda anlaşmazlıklar rahatlıkla olabilir. Bununla beraber, dikkat ediniz ki, başarıları dahi kuramsal beklentileri ile tam uygunluk içerisinde değildi. British Steel'i Avrupa'nın en dipteki çelik üreticisi olmaktan en kârlısı olmaya taşıyan ve İngiliz kömür madenciliğini aşağı yukarı aynı yöne götüren devrim özel sektörün değil kamunun mülkiyetinde idare edildi. İngiliz otomobil üreticileri özel mülkiyet altında iflas et-

tiler, kamu mülkiyetinde tekrar ürettiğini satabilir düzeye geri getirildiler. Tabii ki, rezalet kamu yöneticiliği ve en iyi özel sektör yöneticiliği arasında kalanlardan tam ters yönde vakalarda oldu. Kamu'nun veya özel sektörün mülkiyetinden birinin her zaman en iyisi olduğuna dair doktriner bir inancın en vahim etkisi reformist enerjiyi, eylemi devletleştirme veya özelleştirme çabası içerisinde bir sektörden diğerine değiştirmeye yöneltmesidir -her iki sektörün de performansını geliştirmek için daha verimli harcanabilmesi mümkün olan enerjinin.

Kaynakların Paylaştırılması

Bundan başka, değişik endüstriler tarafından kullanılabilir özgürlüğün dereceleri arasında işlevsel ilişkiler olabilir. Eğer İsveç'in yakın zamandaki sorunlarını unuttur ve İsveç kapitalizminin geçmişteki başarısı üzerine odaklanırsak, İsveç, bu konuda bir örnektir. Savaş sonrası kırk yıl boyunca İsveç Avrupa'daki en serbest ticaret ülkesiydi - fakat böyle olmayı Avrupa'daki en sıkı finansal kontrol uygulamasını sürdürmek suretiyle büyük iktisadî sorunlar olmadan, güdümlüyordu. 1980'ler boyunca Avustralya ticaretini veya finansal sistemini, ödemeler dengesine fazla zarar vermeden serbestleştirebilirdi - fakat artan ithalat faturasını finanse edebilmek için sınırsız dış borç almaya izin vermek amacıyla her ikisini de aynı anda serbestleştirmek, ciddi sorunları da beraberinde getirdi. İnanıyorum ki - tartışmalı bir şekilde - para ile serbest ticaretin piyasa kuramcılarının malların serbest ticaretten bekledikleri hoş etkilere sahip olacağını düşünmek her zaman yanlış bir inanış olmuştur. Dünyanın finansal kaynaklarının 1970 ve 1980'lerin finansal serbestleştirmeleri (deregulation) sonra bu değişikliklerin öncesine göre daha verimli bir şekilde dağıtıldığına ve kullanıldığına inanmak için fazlasıyla inançlı birisi olmak gerekir. En iyi bildiğim olaya bağlı olarak, Avustralya'nın finansal serbestleştirmesi yapılmasına neden olan beş gerekçenin her birinin tam tersi etkiler yaratmıştır. Etkiler arasında kullanılabileceğinden yüzde 20 daha fazla merkezi ofis alanının ortaya çıkması, bankaların 30 milyar dolar veya daha fazla zararı, 120 milyar dolar özel dış borç- sürekli olarak tırmanan ve şimdilerde servisi Avustralya'nın ihracatıyla kazandığının büyük bölümüne mal olan bir borç yükü- ve bir önceki elli yılda geçerli olanlara göre yediye katlanan reel faiz oranları.

Ulusal finansal kontrolün bir başka değişik hakiyetini yitirme öyküsü ise makroekonomik politikanın gerektirdiği standart enstrümanlara sahip bir merkezi hükümet olmadan Avrupa'da ortak bir para biri-

minin geçerli kılınmasıyla ilerlemekte- ya da şöyle mi demeli: Eskiden standart enstrümanlar olarak tellaki edilen araçlar olmadan-. Wynne Godley'in London Review of Books da çıkan, *"böyle bir programın mantığını ortaya koyabilecek bir tek kuramsal duruş vardır: Öyle bir duruş ki;...pozitif makroekonomik siyaset yürütmek için harcanan her çaba, çok kısa dönemli olanlar istisna, sadece enflasyonu büyütür ve sonuçta, işsizliği başka şekilde olacağından daha vahim bir hale getirir diyen."* gözlemine katılıyorum.

İnancımca, benzer argümanlar ulusal ekonomik yapıdır, gelir dağılımı, özel şirketlerin motivasyonu, ve diğer konular ile ilgili hakim kuramlar ve politikalar için de geçerlidir.

Modern teknoloji ve kurumsal gelişmişlik yaygın makroekonomik ve mikroekonomik idare ve özel ve aile tarzı üretim için kamu girdilerine ihtiyacı azaltmaktan çok arttırmaktadır. Kamu kesimini daraltarak istihsalı arttırmaya çalışmanın en vahim tarafı bunun paylaşım, refah veya ulusal bağımsızlık üzerindeki yıkıcı etkisi değil, fakat tutarsız kuramlar, çoğunlukla köktenci bir biçimde, etkileri farklı politikaları biçimledikçe, ortaya çıkan kendi içerisindeki yetersizliği, niyetleridir. Kişi Sağ, Sol, Yeşilci veya feminist neticeler de, genetik mühendisliğinin ya da dünya üzerindeki tüm evlere, çocuk yuvalarına ve hırsızların mutfaqlarına yeni yayın modları ile nakledilen yayınların ulusal veya uluslararası planda düzenlemesini arzu etse, ahlâki temeline ve kapasitesine güvenilebilecek bir hükümete ihtiyacı vardır. Eğer mevcut hükümet bunu başarmakta yetersiz kalıyorsa, ihtiyaç olan onu zayıflatıp küçültmekten ziyade reforme etmektir. Modern bir karma ekonomi o olmadan verimli, tarafsız veya çevreye karşı dikkatli olamaz.

İlave Okuma için

Hirsch, Fred; Social Limits to Growth(1976)

Lane, Robert; The Market Experience(1991)

Sheridan, Kyoko; Governing the Japanese Economy(1993)

Dipnotlar

¹ Özgün metinde kullanılan "government" terimini karıştırmak için "siyasal iktidar" kavramını tercih ettik. Esasen ülkemizde yaygın biçimde kullanılan, popüler, terminoloji açısından düşünüldüğünde, burada kullanılan anlamıyla "siyasal iktidar" kavramının karşılığını "devlet" olarak vermek anlaşılabilirlik açısından okuyucunun işini kolaylaştırıcı olmakla birlikte kavramsal yanlışlıklara zemin oluşturmamak kaygısı bizi "siyasal iktidar" terimini kullanmaya yöneltmiştir. çev. not

² Rate of Return.

³ Ve ona dayanarak. (AKH)

Avrupa Sosyal Demokrat Partilerinin Siyasal ve İdeolojik Yönelimlerindeki Değişimler: İngiliz İşçi Partisi Örneği

Galip L. Yalman *

İşçi Partisi, İngiltere'nin tarihsel gelişme sürecine özgü tartışmaların yanı sıra, özellikle son on beş yılda, Parti'nin programında ve ideolojik doğrultusunda gerçekleştirilen köklü değişiklikler nedeniyle, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin yaşamakta olduğu dönüşüm süreci açısından da ilginç gözlemler yapma olanağı veren bir örnek olay.¹ İşçi Partisi'nin bu serüveninin açıklığa kavuşturulması, sanırız, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin giderek sağ partilere benzemelerinin söz konusu olmadığı, 'özgün' kimliklerini korudukları türünden, Türkiye'de yapılagelen değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesi açısından da gerekli.² Çünkü 1980'lerden bu yana yaşanan süreci, sosyal demokrat partilerin 20.yüzyıl boyunca geçirdikleri evrimin yeni bir aşaması olarak mı, yoksa daha temelde niteliksel bir dönüşümün habercisi olarak mı görmek daha gerçekçi olur sorusu, son yıllarda bu bağlamdaki tartışmaların odak noktasını oluşturmakta.³

Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin yaşamakta oldukları dönüşüm sürecinin sağlıklı bir değerlendirilmesini yapabilmek için bazı saptamalar yapmak gerekli. Birincisi, Yeni Sağ düşüncesinin etkinlik kazandığı 1980'li yıllardaki ekonomik politika uygulamalarının yol açtığı sorunlar ve kitlelerde yarattığı hoşnutsuzluk sonucu, devlet-piyasa ilişkilerinin yeniden gözden geçirilmesi gereğinin giderek daha geniş bir çevrede hissedilmeye başlanması. Bu bağlamda, tarihsel gelişme sürecinde devletin piyasaya 'müdahale' biçimlerinde farklılıklar olabileceğinin kabul edilmeye başlanması ile birlikte, kuramsal tartışmaların, 1980'lerdeki sığ, verimsiz ve de yanıltıcı, ya 'komuta ekonomisi', ya 'serbest piyasa' çerçevesini aşmaya başladığını belirtmekte yarar var.⁴ Hatta, piyasanın etkin bir kaynak dağıtım mekanizması olarak çalışabilmesi için devletin özel sektörün faaliyetlerinin 'koordinasyonu' açısından temel bir işlevi olduğunun kabul edilerek, bunun Dünya Bankası yayınlarında bile vurgulanmaya başlandığı bilinen bir olgu.⁵ Bu olgu, Yeni Sağ düşüncesinin akademik ve siyasal çevrelerdeki

hegemonyasının yavaş yavaş sarsılmaya başladığının mı, yoksa yapılan eleştirileri de dikkate alarak daha da pekiştirildiğinin mi göstergesi olarak değerlendirilmeli, tartışmaya açık. Tartışma gerektirmeyen, gerek devlet/piyasa, gerek devlet/sermaye ilişkilerinde 1950'li ve 1960'lı yılların 'yol gösterici planlama' anlayışının yeniden geçerlilik kazanmasının söz konusu olmadığı.

Kapitalist toplumlarda, devlet ve piyasanın, ne birbirlerine zıt, ne de birbirlerinden bağımsız, tam tersine birlikte var olan, birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olarak görülmesi gerektiği, 1990'lı yıllarda giderek ağırlık kazanan bir görüş. Ne devletin ne de piyasanın kendi başına bir düzenleme biçimi oluşturamayacağı savının bir ifadesi olan yönetim (governance) kavramının giderek popüler olmasının başlıca nedeni de bu. Dolayısıyla, devletin nasıl 'küçültülmesi' değil, devletin müdahale biçimlerinin nasıl etkinleştirilerek piyasanın daha etkin kılınabileceği konusu, tartışmaların bir başka odak noktasını oluşturmakta. Bu tartışmaların asıl kayda değer yönü, *dünya kapitalist sistemi içinde devlet/piyasa ilişkilerini farklı biçimlerde düzenleyen, farklı kapitalist gelişme modellerinin bir arada yer aldığı* gerçeğini ister istemez teslim etmeye başlamaları. Son iki yılda, özellikle Doğu Asya'da yaşanan bunalım, Anglo-Sakson modelinin evrensellik iddiasının yeniden gündeme getirilmesine neden olsa da, farklı müdahale biçimlerinin, 'serbest piyasa' modelinden geçici sapmalar olarak görülmesi alışkanlığından artık vazgeçilmeye başlandığı söylenebilir. Buna bağlı olarak, zaman içinde yetersizlikleri ortaya çıkmış bir modelden, belirli bir zaman kesitinde 'başarılı' olarak değerlendirilen bir başkasına geçiş olasılıkları ve arayışları da giderek üzerinde yoğunlaşılan konular arasında.

Bu kuramsal tartışmaların izlerini, aşağıda değinileceği gibi, İşçi Partisi'nin daha muhalefet döneminde tartışmaya başladığı çeşitli ekonomik politika ve sanayileşme stratejisi önerilerinde görmek de mümkün. Daha da çarpıcı olan, iktidara geldikten sonra izlenmeye başlanan politikaların genel karakteristiğini

* ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

belirtmek için kullanılmaya başlanan *Üçüncü Yol* kavramı ile, devlet ve piyasanın, tam da yukarda sözü edilen bağlamda, birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olarak görülmesi gerektiğinin vurgulanması ile birlikte, model değişikliğinin de bir olasılıktan öte, değişen koşullar çerçevesinde bir zorunluluk olarak belirlenmesi.⁶ Sosyal demokrasi ile neoliberalizm'in belirli öğelerinin bir bileşkesi olarak düşünülen böyle bir model değişikliğini zorunlu kılan temel değişken ise dünya kapitalist sistemindeki yapısal dönüşümlerdi. *Üçüncü Yol* terminolojisinin 1990'larda bir kez daha güncellik kazanmasında rolü olduğu vurgulanan Bill Clinton'ın ifadesiyle, globalleşme koşullarında liberalleşme bir politika tercihi değil bir zorunluluktur. Ne var ki, dogmatik değil realist ve pragmatik olmakla övünen *Üçüncü Yol*'culara göre, ancak etkin bir devlet ve geliştirilecek yeni müdahale biçimleri ile hem ulusal ekonomilerin *global ekonomiye* uyum sorunları çözümlenebilir, hem de piyasa ekonomisinin nimetlerinden yararlanamayanların *sisteme uyum* sağlamaları olanaklı kılınabilir.

İşçi Partisi'ni -günümüzde- Avrupa'daki diğer sosyal demokrat partilerden farklı ve ilginç kılan ya da onlar tarafından imrenilerek izlenen bir örnek olmasını sağlayan, 18 yıllık muhalefet döneminin getirdiği özlemle, kitlelere yeni bir mesaj verme, moda deyiimiyle, yeni bir 'vizyon sunma' iddiası ile, 1 Mayıs 1997 seçimlerinde ezici bir zafer kazanarak iktidara gelmiş olması. Parti sözcülerinin benimsediği deyimle, ortaya konulan *modernleşme projesi*, hem globalleşen dünya kapitalist sistemini veri alarak ülke ekonomisinin buna ayak uydurması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını, hem de bu dönüşümün gerçekleştirilebilmesinin ön koşulu olarak *siyasetin yeniden yapılanmasını* öngörmekteydi. Siyasetin yeniden yapılanmasının ön koşulu, Parti'nin yeniden iktidar olabilmesi; bunun olmazsa olmaz koşulu ise, Parti'nin günün gereklerine göre kabuk değiştirmesi, yani tarihsel olarak dayandığı, ama artık geçerliliği tartışmalı hale gelen toplumsal kesimlerle ilişkilerinin ve temel aldığı ilkelerin yerine yenilerinin konmasıydı. Kısacası, modernleşme projesinin hayata geçirilebilmesi için öncelikle *partinin modernleşmesi* gerekiyordu. 1995 kurultayında Tony Blair'in ifade ettiği biçimiyle, 'Yeni' bir İngiltere yaratmak için, 'Yeni' bir İşçi Partisi'ne gerek vardı.

İşçi Partisi'nin geçirdiği dönüşüm sürecini incelemeye başlamadan önce, *modernleşme* ve *yeni* sözcüklerine ilişkin birkaç gözlem yapmakta yarar var. Modernleşme, İngiltere'nin siyasal ve ekonomik gelişme sürecinde belli aralarla, özellikle bunalım dönemlerinde, gündeme gelen bir kavram. Dünya kapitalist sistemi çerçevesindeki egemen konumunu 20.yüzyıl boyunca sürekli olarak kaybeden devletin ve uluslararası rekabet gücünü önemli ölçüde yitirdiği kabul edilen ekonominin, amaçlanan toplumsal he-

deflere ulaşabilmesi için *modernleşmesi* gerektiği, siyasal yelpazedeki tüm siyaset ve bilim insanları tarafından kabul edilen bir olguydu. Bu bağlamda, Margaret Thatcher önderliğindeki Muhafazakar Parti'nin *Yeni Sağ* modernleşme projesinden söz edilebileceği gibi, İşçi Partisi içinde 1980'lerin başlarına kadar belirli bir etkinlik kazandığı ölçüde, hem sermaye çevrelerinin, hem de Parti'nin sağ kanadının tepkisini çeken, *Yeni Sol* modernleşme projesinden söz etmek de mümkün.

Yeni Sol projenin, 1980'lerde, gerek Yeni Sağ, gerek İşçi Partisi sözcüleri için elverişli bir günah keçisi haline gelmesi, kuşkusuz, dünya kapitalist sisteminin 1970'lerden itibaren yaşamaya başladığı bunalıma ilişkin tesbitlerinin yanlış ve bunlara bağlı olarak geliştirdiği çözüm önerilerinin geçersiz olduğunun bir göstergesi değildi. Parti'nin 1981'deki kurultayından itibaren -yandaşlarının da bir dizi hatalı davranışı sonucu- çekiciliğini giderek kaybeden Yeni Sol projenin önemi, bunalımın Keynesgil müdahale biçimlerinde ısrar edilerek aşılamayacağı gerçeğini, daha 1970'lerin ilk yarısında saptamış olmasıydı. Çalışanlar açısından bunalımın aşılabilmesi, bir yandan global bir nitelik kazanan piyasa düzeninin olumsuz etkilerini azaltacak önlemlerin alınmasına, diğer yandan ulusal düzeyde kapitalist düzenin dönüştürülmesi gereğinin anlaşılmasına bağlıydı.⁷ Her ikisinin ön koşulu ise, ulusal düzeyde yeni demokratik katılım ve denetim mekanizmalarının hayata geçirilmesi idi. Bunun anlamı, tıpkı Yeni İşçi Partisinin modernleşme projesinde olduğu gibi, siyasetin yeniden yapılanması ile partinin yeniden yapılanması arasında doğrudan bir ilişki kurulmasıydı. Bu benzerliğe karşın, iki projenin amaçları çok farklıydı. Yeni Sol için *demokratik sosyalizm*, hem Batı Avrupa sosyal demokrasisinden hem de Sovyet modelinden farklı bir gelişme stratejisini ve devlet biçimini simgelemektedir. Tıpkı, benzer bir özgüllüğü vurgulamak için, Sovyetler Birliği'nin 1956'da Macaristan'ı işgal etmesine tepki duyarak, 1950'li yılların sonlarından itibaren Yeni Sol kavramını kullanmaya başlayan bazı Marksist aydınlar da olduğu gibi.⁸ İşte, en azından bu nedenle, aşağıda tartışılacağı gibi, kapitalizmi dönüştürmek gibi bir amacı olmayan Yeni İşçi Partisinin modernleşme projesini, Yeni bir Sol dalganın yükselişi olarak nitelemek gerçekçi olmayacaktır.

Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin yaşamakta oldukları dönüşüme ve siyasetin yeniden yapılmasına yaklaşıırken, dikkat edilmesi gereken ikinci nokta, siyasal partilerin, siyasal iktidara aday olabilmek, seçmen desteğini kazanmak ve sürdürebilmek için oluşturdukları program ve stratejilerinde temel aldıkları kavram ve düşüncelerin, yaşanan gerçekliklerle bağlantılarının nasıl kurulduğudur. Bu açıdan bakılınca, plan, piyasa, devlet, toplum, sınıf, birey gibi kavramların yaşanan pratiklerle doğrulandığı ölçüde,

kitlelerin gözünde bir anlam ve değer kazandığını, bu bağlamda içi boş kavramlar olmaktan çıkıp, bir gerçeklik ifade ettiklerini anımsamak zorunlu. Bir başka deyişle, sorunun sadece iktidar olmak değil, Gramsci'nin vurguladığı gibi, yeni bir *hegemonya inşası* olduğunun anlaşılması önem kazanmakta. Bu nedenle, 1990'larda, sosyal demokrat partilerin ideolojik yaklaşımlarını ve programlarını değerlendirirken, burjuvazinin 1980'lerde pekiştirilen siyasal ve ideolojik hegemonyasına ilişkin tavırlarını dikkate almak gerekir. Değişik alanlardaki politika oluşturma çabalarını, bu ölçüt kullanılmadan değerlendirmenin yeterli olmayacağı açık. Ayrıca siyasal partilerin, yaşanan toplumsal gerçekliklerin nasıl dönüştürüleceğine ilişkin önerilerini oluşturur ve sunarken temel aldıkları kavramlara nasıl bir içerik kazandırdıkları da bu hegemonya sorununa yaklaşımlarının belirlenmesi açısından kritik bir öneme sahip.

Bu bağlamda, sosyal demokrat partilerin gereksiz yanlış değerlendirmelere konu olmamaları için mutlaka açıklığa kavuşturulması gereken bir husus da şu: Yeni Sağın hegemonyasına son verecek yeni bir hegemonya inşası gerçekten söz konusu olacaksa, bu alternatif projenin belirgin hedefinin burjuvazinin hegemonyasına son vermek olmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Zaten Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin yirminci yüzyıldaki gelişim süreçleri göz önüne alındığında, böylesi bir beklentiye yer olmadığı açık. Tıpkı, Yeni Sol modernleşme projesi gibi akim kalan girişimlerin bu açıdan, kaideyi bozmayan istisnalar olması gibi. Dolayısıyla, İşçi Partisi'nin, yeni ideolojik yönelimini belirlerken 'sosyalizm'i ya da 'sosyal demokrasi'yi yeniden tanımlama ve/veya canlandırma girişimlerini bu gerçeği dikkate almadan değerlendirmek yanıltıcı olur.

Günümüzde, sosyal demokrat bir partiden talep edilmesi gereken, toplumsal sınıfların demokratik siyasal mücadele ortamında özerk birer siyasal güç olarak yer almalarına olanak tanıyacak düzenlemelere destek vermesi, en azından karşı çıkmamasıdır. Çünkü 1980'lerde, özellikle İngiltere gibi gelişmiş kapitalist toplumlarda da yaşandığı biçimiyle, Yeni Sağ projenin tanımlayıcı özelliklerden biri, işçi sınıfının kazanılmış demokratik hak ve özgürlüklerini büyük ölçüde kısıtlaması ya da ortadan kaldırmasıydı. Margaret Thatcher döneminin bir başka özelliği de, yerel yönetimlerin mali olanaklarının ve yetkilerinin kısıtlanması, kamu kuruluşlarının piyasa kurallarına uygun çalışmasını denetleme gerekçesiyle, demokratik denetimden uzak bürokratik yapıların - Quangos - geliştirilip güçlendirilmesiydi. Öte yandan, Thatcher rejimi antielitist retorikine karşın, karar alma mekanizmalarını daha da merkezileştiren bir yönelimi benimsemişti. Galler, Kuzey İrlanda ve özellikle İskoçya'da özerklik hatta bağımsızlık taleplerinin giderek yükselmesinde bu yönetim biçiminin rolü büyüktü. Böylece, de-

mokratikleşme, İngiltere'de siyasal gündemin çözüm bekleyen en önemli maddelerinden biri durumuna gelmişti. Dolayısıyla, demokratik bir devlet biçiminin yeniden yaşama geçirilmesi doğrultusunda atılacak adımlar, Yeni İşçi Partisi iktidarının mihenk taşı olacaktır. Daha genelde, Avrupa Birliği çerçevesindeki siyasal yeniden yapılanma girişimlerini de bu ölçüt temelinde irdelemek gerekecektir.

Peki, büyük ölçüde, medyadaki imajı sayesinde parti başkanlığına seçilen Tony Blair'in önderliğinde, iktidar olma şansı yakalayan İşçi Partisi'nden, sadece İskoçya ve Galler'e farklı düzeylerde özerklik tanıma ve Lordlar Kamarası'nda sınırlı bir reform yapmanın ötesinde, demokratikleşme gereksiniminin somutlaştığı yukarıda belirtilen tüm alanlarda, bir hareketlenme beklemek gerçekçi olur mu? Ya da Parti'nin, Yeni Sağın siyasal ve ideolojik hegemonyasını kırmaya yönelik bir strateji izlemesi sonucunda iktidara geldiğini söylemek olası mıydı? Bu soruları yanıtlayabilmek için, biraz geriye gidip, İşçi Partisi'nin 1979 seçimlerini kaybettiği günden bu yana yaşadığı tarihsel dönüşümün kısa bir analizini yapmak gerek.

'Refah Devleti'nden 'Sınıfsız Toplum'a : Yeni Sağın Hegemonya Stratejisi : Yaşasın Köşeyi Dönerler !

Refah devleti mi, yoksa 'sınıfsız toplum' mu? 9 Nisan 1992'de yapılan genel seçimlerde seçmenlerin, Muhafazakar Parti'yi 1979'dan bu yana üstüste döndüncü kez iktidara getirirken, 'sınıfsız toplum' için oy verdikleri söylenebilirdi? Dünyadaki hatta Avrupa'daki gelişmelerden söz bile edilmediği, tamamen iç ekonomik ve toplumsal sorunların tartışma gündemini belirlediği bu seçimlerin sonucunu böyle yorumlamak ilk bakışta garipsenebilir. Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş arayışlarının yaşandığı bir dönemeçte, sanayi devrimine öncülük eden ülke, kapitalizm sonrası topluma geçişte de benzer bir rol mü üstleniyordu acaba? İngiltere ölçülerinde bile kısır sayılan tartışmaların insanı bıktırdığı seçim kampanyasında, seçmene sunulan alternatifler gerçekte hiç de böyle radikal açılımları içermiyordu. Muhalefetteki İşçi Partisi'nin seçim stratejisi, 13 yıllık Muhafazakar Parti iktidarında vahşice budanan refah devletinin yeniden güçlendirilmesini, ve giderek bozulan gelir dağılımını üst gelir gruplarından biraz daha fazla vergi alarak kısmen düzeltmeyi hedef almıştı. Buna karşılık, Thatcher'ın mirasına sadık Muhafazakar Parti'nin yeni lideri John Major kendi iktidar döneminin sloganı olarak 'sınıfsız toplum'u kullanmaktaydı. Ama nasıl bir sınıfsız toplum? Sınıf çatışmalarının ve sömürünün ortadan kalktığı, herkesin ihtiyacına göre toplumsal artıktan payını aldığı bir toplum değil, tam tersine bireylerin kendi geleceklerini piyasa ekonomisi koşullarında kendilerinin belirlediği ve bunun sonucunda

toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin giderek keskinleştiği bir toplum. Diğer bir deyişle, John Major'ın 'sınıfsız toplum' sloganı, liberal bireyci yaklaşımın, toplumsal gerçeklerden kopuk, kişisel çıkar hesaplarından ibaret bir dünyada yaşayan 'soyut birey'lerinden oluşacak bir toplumun idealize edilmesi işlevini görüyordu. Böylelikle, siyasal mücadeleyi sınıf temelinden bireysel çıkar düzeyine kaydırmayı amaçlayan Thatcherizm'e de kendi çapında bir katkıda bulunmaya çalışıyordu.

Seçmenin yüzde 42-43'ünün 1979'dan 1992'ye, genel seçimlerde, sürekli biçimde Muhafazakar Partiye oy verdiği anımsanacak olursa, bireysel çıkarları öne çıkaran bu ideolojik söylemin, burjuvazinin siyasal ve ideolojik hegemonyasını sağlamakta oldukça başarılı olduğunu belirtmek gerekir. 1980'lerden bu yana Türkiye'de yaygınlaşan ifadesiyle, bireysel olarak 'köşe dönme'nin en geçerli hedef olarak topluma benimsetilmesi söz konusu olan. Ne var ki, 'köşe dönme' gibi veciz ifadeler İngiliz siyaset terminolojisine kazandırılmadığı için, John Major 'sınıfsız toplum' gibi Marxist bir kavramı kullanmak zorunda kalmıştı. Terminoloji bir yana, Muhafazakar Parti taraftarlarının bile sonucundan fazla umutlu olmadıkları 1992 seçimlerini rahatlıkla kazanmalarının en önemli nedenlerinden biri, sanırız, bu hegemonyanın varlığını sürdürmesiydi. Aksi takdirde, ülkede 1930'lardan beri yaşanan en derin ve uzun süreli ekonomik bunalım ortamında yapılan seçimleri, neden bunalımın aşılabilmesine ilişkin hiçbir somut politika üretemeyen iktidar partisinin kazandığını açıklamak mümkün olmazdı. Üstelik benzer bir ekonomik bunalımın ardından yapılan 1983 seçimlerinden farklı olarak, bir 'Falkland zaferi' de söz konusu değildi ekonomik sıkıntıların sorumlusu Muhafazakar iktidarı seçim başarısını açıklamak için. Seçimleri erkene almayıp, Körfez savaşının olası primini toplamadığı için az eleştiri almamıştı doğrusu, John Major hükümeti.

Peki 1 Mayıs 1997 seçimlerinde, Muhafazakar Parti'nin oy oranı %31'e düşerek tarihinin en büyük yenilgilerinden birine uğramasını, üstelik ekonomik bunalımın geride kaldığına inanılan bir aşamada, seçmenin bu kez tercihini 'refah devleti'nden ve daha eşitlikçi politikalardan yana belirlemesi olarak yorumlamak mümkün müydü ? Gerçi Yeni Sağ iktisat politikalarının toplumda ve ekonomide yol açtığı tahribatın giderilmesi için bir beklenti olduğu doğrudur. Ne var ki, Yeni İşçi Partisi'nin böylesi bir yükümlülüğü üstlenmeye niyetli olduğunun somut işaretleri ortada yoktu. Aksine Parti yönetimine, köşe dönme ideolojisinin etkisi altındaki kitlelerin özlelerine doyumcu yanıt verilemediği, onlara daha adil bir gelir dağılımından öte yeni bir 'vizyon' sunulmadığı için, 1992 seçimlerinin kaybedildiği görüşü hâkimdi. Kimine göre nüfusun beşte birinin, kimine göre ise üçte birinin,

yoksulluk sınırında, devletin iyice kısıtıldığı sosyal ödenekler ve işsizlik sigortası, ya da çok düşük ücretlerle yaşamaya mahkum edildiği İngiltere'de, bu bakış açısına göre, Yeni İşçi Partisi seçim kazanmak için bu kesimlerin değil, 'orta sınıfların' desteğini temin edecek bir yaklaşımı benimsemeli, dolayısıyla vurgu bölüşümden çok istikrarda olmalıydı. Çünkü vergi yükünü ve kamu harcamalarını artıran parti imajını silmek, seçmenin yani 'orta sınıfların' desteğini kazanmanın püf noktasıydı.⁹ Bunun pratik sonucu, Muhafazakar iktidarın gelir vergisi oranlarını sürekli düşürerek, vatandaşların kendi gereksinimlerini kendilerinin belirleyerek harcamalarını yapmalarına olanak sağlanması biçiminde ifade edilen Yeni Sağ özgürlük anlayışının benimsenmesiydi. Özellikle dolaysız vergilerin artırılmayacağı bir ekonomide, makroekonomik istikrarın korunmasına öncelik verilmesi, kamu harcamalarının sıkı bir denetime tâbi tutulması, bu ise sağlık ve eğitim gibi refah devletinin temel direklerini oluşturan alanlarda gerekli kaynak aktarımlarının yapılamaması demekti.

1997 seçimlerine, Muhafazakar iktidarın bütçe kısıtlarına sadık kalacağını vaad ederek giren Yeni İşçi Partisinin iktisat politikaları ile özellikle 1984-1987 döneminde ki Maliye Bakanı Nigel Lawson'ın politikaları arasında, istikrar içinde büyüme için, sermayeye güven verme ve önünü görme olanağı sağlama konusundaki paralellikler çarpıcıydı.¹⁰ Üstelik, Yeni İşçi Partisi iktidara gelir gelmez, Muhafazakarların söyleyip de yapamadığı bir şeyi daha yaparak, Merkez Bankası'na faiz politikalarını belirlemek konusunda özerklik tanımış, böylece piyasalara siyasi mülahazalarla müdahale edilmesine karşı Yeni Sağ düşüncenin en çok vurgulanan önlemini de almıştı. Almıştı almasına ama globalleşme sürecindeki dünya ekonomisi içinde yer alan ulusal ekonomilerde, Keynesci iktisat politikalarının artık uygulama olasılığının kalmadığı da kabul edilince, yoksullar için tek çıkış yolu, arz yanlısı iktisat paradigmasının önermeleri doğrultusunda, emek piyasalarında esneklik ilkesi temelinde, iş bulabildikleri takdirde çalışmalarıydı. Böylece, refah devletinin, 1945 sonrası dönemde yaşama geçirilmesini sağlayan en önemli unsur olan tam istihdam ilkesinin günümüzde politika belirleyici bir niteliği kalmadığı ölçüde, refah devletinin kitlelere sağladığı sosyal ve ekonomik kazanımların da bir 'hak' olarak görülmesinin maddi temeli ortadan kalkmış oluyordu.

'Yeni' İşçi Partisi'nin Unutulan Mimarı : Dönek Kinnock

Aslında, Yeni Sağ hegemonyanın en çarpıcı göstergelerinden biri İşçi Partisinin 1983-1992 döneminde, Neil Kinnock yönetiminde geçirdiği evrimdi. 1983 seçimlerinden sonra Parti liderliğine seçilen, ve bu seçimlerde uğranılan ağır yenilgiyi, Partinin sol kanadı

ile özdeşleştirilen *kamulaştırma, sendikal haklar ve nükleer silahsızlanma* politikalarına bağlayan Kinnock'a göre, bu politikalarda değişiklik partinin seçmen karşısında yeniden itibar kazanması için gerekli, hatta kaçınılmazdı. 1981 kurultayına kadar, kendisi de Parti'nin sol kanadında yer alan Kinnock, değişim gereğini, kapitalist dünyadaki yapısal değişiklikleri ve Thatcher hükümetinin uygulamalarını veri olarak savunuyordu. Muhafazakar iktidar döneminde özelleştirilen sanayi ve hizmet sektörlerinden hiçbirinin yeniden devletleştirilmeyeceğine ve sendikaların toplu sözleşme ve grev haklarına kısıtlamalar getiren yasal düzenlemelerin korunacağına dair taahhütte bulunarak, sermayenin güvenini kazanmak temel hedefti.

Öte yandan, 1980-1983 döneminde, tüm Batı Avrupa'da çok şiddetli tartışmalara ve kitlesel protestolara yol açan orta menzilli, nükleer başlıklı füzelerin, İngiltere'nin de aralarında olduğu bazı NATO ülkelerinde konuşlandırılmasına karşı çıkan Nükleer Silahsızlanma Hareketi (CND) içinde, Kinnock ve eşi ile birlikte çok sayıda İşçi Partili de vardı. İşçi Partisi'nin 1983 seçim bildirgesi de, salt Amerikan füzelerinin kaldırılması talebiyle yetinmeyip, İngiltere'nin, kendi nükleer silahları da dahil tüm nükleer silahlardan arındırılacağını taahhüt etmekteydi. Soğuk savaş koşullarında çok radikal sayılan bu öneri, NATO çevrelerinde soğuk душ etkisi yapmıştı. Kinnock yönetiminin partiye yeni bir çehre kazandırma amacıyla gerçekleştirdiği değişikliklerden biri de, bu politikadan vazgeçerek, partinin NATO'ya sadakatini ispatlama çabasına girmesi idi. Günümüzde, Yeni İşçi Partili bir bakanın, NATO genel sekreteri olması, partinin bu doğrultuda katettiği mesafeyi yansıtan bir olguydu kuşkusuz.

Parti'nin 1987 seçim bildirgesi ile somutlaşmaya başlayan bu değişim sürecinin tutarlı gerekçeleri olduğunu söylemek pek de kolay değildi. Örneğin, Kinnock'a göre, üretim araçlarının kolektif mülkiyeti amaç değil, araç olmalıydı. Günün koşullarında araç olarak görülmesi bile anlamsızdı, çünkü o kadar çok kamu kuruluşu özelleştirilmişti ki, bunların yeniden kamulaştırılması, gerekli olsa bile, devletin bunu yapmaya maddi gücü yetmeyeceği için olanaksızdı. Özelleştirilen sektörlerde, kamu tekelinin yerini özel tekellerin almasının bile, Parti'nin özelleştirmeye karşı tavır alması için yeterli bir neden oluşturmadığı anlaşıyordu. Kinnock, bir yandan değişen koşulları ileri sürerken, bir yandan da İşçi Partisi'nin 1959 seçimlerini, 1945-1951 döneminde yapılan devletleştirmeler nedeniyle kaybettiğini ileri süren, partinin sağ kanadından gelen o zaman ki lideri Hugh Gaitskel'in haklı olduğunu savunuyordu.¹¹ Bu mantıkla, devletleştirme sadece 1980'lerde değil, 1940'larda bile karşı çıkılması gereken yanlış bir politikaydı. Özetle, değişen salt koşullar değil, Kinnock'ın kendisi ve düşünceleriydi.

Kinnock yönetiminin sermayeye güven vermek amacıyla yaptığı girişimler, bu oportünist politika değişiklikleri ile de sınırlı değildi. Yeni Sol proje ile özdeşleştirilen 'aşırıların' Parti yönetiminden dışlanması, 'ılımlıların' ise saf değiştirmesiyle, parti örgütünün tüm kademelerinde 'militan solculara' karşı sistematik bir temizlik yapılıyor, yerel örgütlerin kararları hiçe sayılarak birçok milletvekili partiden ihraç ediliyordu. Böylece Parti'ye 'homojen' bir yapı kazandırıldığı iddiası ile parti örgütü hizaya getiriliyordu. Sonuç, Parti'nin program ve politikalarının belirlenmesinde, örgütün hatta parti meclisinin etkinliğini sınırlayarak, genel başkan ve yakın çevresini ön plana çıkartan, merkeziyetçi bir yapının pekiştirilmesi idi.

Bir bakıma, Kinnock yönetiminin bu ilkesiz tutumu, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin, savaş sonrası dönemde giderek artan biçimde, sınıf partisi niteliklerini kaybederek, toplumun değişik kesimlerinden destek almayı beceren bir kitle partisi olmayı amaçlayan ideolojik ve programatik dönüşüm süreci çerçevesinde doğal karşılanabilirdi.¹² Nitekim, Kinnock da bu değişiklikleri diğer sosyal demokrat partilerin 1950'lerden itibaren gerçekleştirmelerine karşın, İşçi Partisinin bunların gereğini kabul etmeyerek direnmesini, seçimlerde başarısız olmasının başlıca nedeni olarak görüyordu. Özellikle, 1959'da Bad Godesberg Kongresinde radikal bir ideolojik dönüşüm geçiren Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne öykünen Kinnock'a göre, partinin yeniden iktidara aday olabilmesi için, belirli bir 'ideoloji'ye bağlı olmanın getirdiği kısıtlamalardan kurtarılacak 'modernleşmesi' şarttı. Çünkü ideolojiye bağlılık partilerin günün gereklerine ayak uydurmalarını engellemekteydi.

Ne var ki, İşçi Partisi'ni 'seçilebilir' bir parti haline getirmeye, sağ partilere oy veren seçmenin güvenliğini kazanmaya çalışmanın bedeli, piyasa ideolojisinin hegemonyasını kabullenmek olmuştu. Parti'nin kendi geçmişiyle hesaplaşmasındaki en temel unsur buydu. Piyasanın ortadan kaldırılması bir yana, tam tersine piyasanın getireceği rekabet ortamından, bireyin refahı ve kendini geliştirmesi amacıyla yararlanılacağı vurgusu, Kinnock ile başlayıp Blair ile devam eden ideolojik dönüşümün en can alıcı boyutu idi. İşçi Partisi, tekellerin ekonomik ve toplumsal alanlardaki egemenliğine karşı, 'tüketici'nin, yani bireyin, güçlendirilerek mücadele edilmesinden yana olduğunu açıkça ilan etmekteydi.¹³ Ve bunu salt iktidar olma amacını güden taktiksel bir kıvraklık olarak geçiştirmek mümkün değildi. Amaç, *piyasa mekanizması aracılığıyla, fırsat eşitliğini sağlamak* olarak tanımlandığı ölçüde, kapitalist üretim ilişkilerinin dönüştürülmesi bir yana, kapitalist toplumun sınıflı bir toplum olduğunu anımsamaya bile gerek kalmıyordu.

İşin garibi, Kinnock'ın, Yeni Sağ hegemonyanın temel unsurlarının kabul edilmesini ve partideki ye-

niden yapılanmayı, 'demokratik sosyalizm' anlayışının bir gereği olarak sunma çabası, traji-komik yönü ise, Kinnock modernleşme projesiyle partiyi yeniden seçilebilir duruma getirdim diye övünürken, Muhafazakar Parti'nin bu değişiklikleri, İşçi Partisi ve de özellikle Kinnock'ın dönekliliğinin ve güvenilmezliğinin simgeleri olarak seçmene sunması, ve 9 Nisan 1992 seçim sonuçları eğer bir gösterge ise bunda da başarılı olmasındır. Bir seçim yenilgisinden sonra genel başkan seçilen Kinnock için, bir başka seçim yenilgisinden sonra, istifa etmekten başka yapacak şey kalmıyordu. Bu nedenle, Kinnock'tan sonra seçildiği parti liderliği iki yıl bile süremeyen John Smith'in 1994'teki ani ölümünün ardından yapılan konuşmalarda, müteveffanın en çok sağlam karakterinin ve güvenilirliğinin vurgulanması herhalde tesadüf değildi.

'Yeni' İşçi Partisinin Hegemonya Projesi ! Üçüncü Yol

John Smith'in ardından İşçi Partisi'ndeki yeni genel başkan arayışları ile birlikte, İngiliz siyasi yaşamının, 1979'da Margaret Thatcher'in iktidara gelişi ile başlayankine benzer radikal bir dönüşüme gebe olduğuna ilişkin yorumlar dikkat çekmekteydi. Daha da çarpıcı olan, başından beri Thatcher'in politikalarını eleştiren, kamuoyunda saygınlığı olan yazarlar ve bilim adamlarının yanısıra, genelde liberal ekonomi yanlısı olarak bilinen yayın organları, hatta 1980'lerde Yeni Sağın teorisyenliğini yaptığı için günah çıkartan bazılarının da, İşçi Partisi'nin akıl hocalığına soyunarak, işi 'sol' adına gündem belirlemeye, hatta yeni 'sosyalizm' tanımları üretmeye kadar vardırırmalarıydı.¹⁴ Bu gibi yorum ve değerlendirmelerin, Muhafazakar Parti'nin siyasi prestij kaybetmesinin yanısıra, İşçi Partisi'nin geçirdiği evrimle de yakından ilişkili olduğuna kuşku yoktu.

Günümüzde de sürdürülen bu yorumlara bakılırsa, piyasa ekonomisi uygulamalarının olumsuz sonuçlarından bunalmış kitleler, sorunlarına piyasa ekonomisinden vazgeçmeden, ama Yeni Sağ iktidarların çözüm üretmekte başarısız kaldığı alanlarda etkin olacak, ve Refah devletini günün koşullarına uyarlayarak koruyan yeni bir oluşumun beklentisi içindeydiler.¹⁵ Bir başka ifadeyle, bireyle toplumu yeniden kaynaştıracak, toplumun gücünü, bireyin refahı için seferber ederken, bireye de sadece haklarının değil sorumluluklarının da olduğunu anımsatacak, yeni bir ideolojik ve kurumsal yapılanmaya gereksinim duyulmaktaydı.¹⁶ Çünkü, neoliberal uygulamaların sonucunda piyasa güçlerinin denetimsiz bırakılması, toplumu ayakta tutan aile gibi kurumların, geleneklerin ve ahlaki normların yıkılmasına yol açtığı gibi, ekonomik gelişme için gerekli nitelikli insan gücünü yetiştirmekte de başarısız olmuştu. Bir başka ifadeyle, piyasanın yaratıcılığa, girişimciliğe olanak sağlayan yanları olduğu kadar, toplumsal dokuyu çözen, toplumun önemli

kesimlerini, yoksulluğa ve çaresizliğe mahkum eden, yıkıcı özellikleri olduğunu, Muhafazakar iktidarın uygulamaları sonucunda itiraf etmek zorunluluğu doğmuştu.

Ayrıca, Yeni Sağ iktisat politikalarını uygulayan bir çok kapitalist ülkede olduğu gibi, İngiltere'de de imalat sanayi yatırımlarında 1980'ler ve 1990'larda arzulan artış gerçekleşmemişti. Sermaye piyasalarının tamamen denetimden uzak biçimde, 'özgürce' çalışmasını sağlayan düzenlemelere rağmen sermaye/teknoloji yoğun yeni yatırımlar için gerekli kaynakları yaratmakta büyük sıkıntı çekiliyordu. Kimilerine göre bunun nedeni, Alman veya Uzakdoğu modellerinden farklı olarak, Anglo-Sakson kapitalist gelişme modelinin, devlet/finans-kapital/sanayi ilişkilerinde organik bir bütünlük olmasına ve müteşebbislerin toplumsal sorumluluk duygusu ile davranmalarına gerek duymayan, hatta bunu yadsıyan bir özelliğe sahip olmasıydı.¹⁷ Bu açıdan bakıldığında, sermayenin genel çıkarlarını, sanayi sermayesinin yeniden üretimi ile özdeşleştirmek için bir neden yoktu. Finans kapitale her türlü kolaylığı göstermekten kaçınmayan Muhafazakar hükümetler, yeni sanayi yatırımları için umudunu, görece düşük ücretli ve sendikasılaştırılmış emek sunabilen bir ekonomiye dönüşmesinin karşılığında gelecek yabancı sermayeye bağlamak zorundaydı. Halbuki, belli ölçüde Yeni İşçi Partisi'ni etkilediği de söylenebilecek bir yaklaşıma göre, sorunun çözümü için yapısal bir dönüşüm değil, kurumsal bir yeniden yapılandırma gerekliydi. Öte yandan, kitlelerin beklentilerini, modası geçmiş ve başarısızlığı kanıtlanmış, eski usul müdahaleci devlet anlayışı ve ekonomik temelde sınıf çatışmasını veri alan bir stratejiye bağlı olarak oluşturulacak politikalarla karşılamak artık olanaksızdı.¹⁸

Bunlar kavranabildiği ölçüde, sosyal demokrasinin salt yeniden iktidar olabilmesi için değil, Yeni Sağın ideolojik hegemonyasına son verilip, *daha insan-cıl bir kapitalizm* in inşası için gerekli temellerin atılması mümkün olabilecekti. Özetle, yeni bir 'tarihsel blok'un oluşturulması için herşey hazır, bu harcı kullanıp binayı inşa etmekse, işçi sınıfı ile tarihsel bağlarını kopardığı ölçüde, yeniden 'sosyal demokrat' bir parti kimliğine kavuşacağı varsayılan Yeni İşçi Partisi'nin göreviydi.

Hedeflenen 'Yeni' İşçi Partisinin en belirgin özelliği, gücünü işçi sınıfı hareketinden alan bir parti olma özelliğini yadsımasıdır. Tony Blair bu değişimi, bireyleri üretim sürecindeki konumlarına göre kategorilere ayıran bir 'sınıf' kavramının geçerli olmadığını iddia ederek savunmaktaydı.¹⁹ Buradan giderek, kapitalist toplumu sınıflı bir toplum olarak tanımlayan Marksist kuramı temel alan bir sosyalizm anlayışı reddedilmektedir.²⁰ İşçi Partisi'nin tarihinin hiçbir döneminde kendisini Marksist bir parti olarak tanımlaması söz ko-

nusu olmadığına göre, Blair'in bu çıkışının ilk bakışta yadırganacak bir yanı olmadığı düşünülebilir. Ne var ki, Batı Avrupa sosyal demokrat partilerinin ve bu arada İşçi Partisi'nin, Marksist'i reddetme gerekçeleri, Marks'ın sınıf kavramını esas alması ve kapitalist toplumu sınıflı bir toplum olarak tanımlaması değildi. Diğer bir deyişle, Marks'ın kapitalist sisteme ilişkin analizini değil, kapitalist sistemin dönüştürülmesine ilişkin strateji ve öngörülerini reddetme eğiliminde olmuşlardı. Bu partilerin iktidar stratejileri, 'reformist' ya da 'revizyonist' olarak nitelense de, dayandıkları toplumsal sınıfın lehine bir takım değişiklikleri kapitalist sistem çerçevesinde gerçekleştirmeyi öngörmektedir. ²¹ Giderek, toplumun farklı kesimlerinin desteğini almaya çalışan kitle partilerine dönüşmelerine rağmen, işçi sınıfının desteğini de sağlamak bu partiler için her zaman önemli olmuştu. Dolayısıyla, 'sınıfın varlığını yadsımları söz konusu olamazdı.

Üçüncü Yol teorisyenlerine göre, bu geçmişte doğru olsa bile, artık geçerliliği kalmayan bir bakış açıydı. ²² Çünkü, sermayenin 'yeniden yapılanma' sürecinin sonucunda, işçi sınıfı hem nicel hem de nitel önemli dönüşümler geçirmişti. 1980'ler ve 1990'larda geleneksel sanayiler diye anılan kömür madenleri, demir-çelik sanayi, gemi yapım tezgahları, savaş sanayi gibi sektörlerle, imalat sanayinin bir çok alt sektöründe, çok sayıda iş yerinin kapatılmasının tek sonucu işsiz sayısının çığ gibi büyümesi değildi. Aynı zamanda, kuşaktan kuşağa, aynı iş kolunda ve aynı fiziksel çevrede çalışmanın sonucu oluşan ve varlığını sürdüren işçi sınıfı kimliği ve bilinci de, bu iş kollarındaki büyük iş gücü kaybı sonucu önemli ölçüde aşınmıştı. Sermayenin yeniden yapılanmasının bir önemli sonucu da, işçi sınıfını, çıkarları farklılaşan ayrı parçalara bölmeydi. Sermaye yoğun, modern teknoloji kullanan, yeni sanayilerde çalışan nitelikli işçilerle, 1980'lerde sayıları hızla artan finans ve hizmet sektöründe çalışan beyaz yakalıların reel ücretleri 1980'lerde artma eğilimi göstermişti. Thatcher rejiminin 'köşe dönme' söyleminin hedef kitlesini de bunlar oluştuyordu. Bu söylemin önemli bir unsuru, herkesin kendi konutuna sahip olmasıydı. Hem belediyelere ait konutların özelleştirilmesi, hem de 1980'lerin ikinci yarısında ucuz kredi olanakları sağlanarak, ev sahibi olmaya teşvik edilen bu kesim, 1989-1992 döneminde yükselen faizler ve ekonomik bunalımın yol açtığı işsizlikten de en çok etkilenen kesimdi. Serbest piyasa kurallarının sadece köşe dönmeye değil, evsiz ve işsiz kalmaya da yol açabileceği gerçeği tüm acımasızlığı ile yaşanmıştı. Ne var ki, tüm bu gelişmelerden, *Üçüncü Yol* teorisyenlerinin çıkardığı sonuç, sınıfı temel alan siyaset yapma biçimlerinin modasının geçtiği ve bireyin sadece haklarının değil sorumluluklarının da olduğunu vurgulayacak 'yeni bir siyaset anlayışı'na gereksinim olduğuydu.

Halbuki, unutulmuş basit bir tarihsel olgu vardı : kapitalizmin tarihi, sadece sermayenin değil, işçi sınıfının da yeniden yapılanma tarihiydi bir bakıma. Özellikle bunalım dönemlerinde, çıkarları farklı parçalara bölünme, uzun süreli işsizlik ve genel olarak kapitalizmin kendini yeniden üretebilme sıkıntılarının sonucunda, sınıf olarak varlığını sürdürmenin maddi koşullarının ortadan kalktığı ya da zorlaştığı süreçler, birçok kapitalist ülkede yaşanan ortak deneyimlerdi. ²³ Bu tarihsel olgu, göz ardı edildiği takdirde, 'toplumsal sınıf' sürekli yeniden kurulan bir gerçeklik olmaktan çıkıp, ancak müze değeri olan bir asar-ı antika haline geliyordu. Çünkü bu mantıkla, örneğin, Engels'in 19.yüzyıl İngiltere'sine ilişkin gözlemlerinin yansıttığı koşullar artık geçerli olmadığına göre, bırakalım 1990'ları, 1960'larda bile İngiltere'de bir işçi sınıfından söz etmek mümkün olmayacaktı.

Öyle ya da böyle, sınıfın varlığını ve/veya önemini yadsımanın bir başka önemli sonucu, devletin sınıfsal niteliğinin göz ardı edilmesi idi. Tony Blair'in yaklaşımı sadece, devletin sınıfsal niteliğini göz ardı etmekle kalmıyor, üstelik Marks'ı, devletin kendisinin de bir 'çıkar grubu'na dönüşebileceğini kavrayamamakla eleştiriyordu. Marks'ın devlete ilişkin kuramsal önermelerine ilişkin tartışmaya sosyal demokrat bir partinin liderinin de katkıda bulunması, bu katkı eleştirel de olsa, ilk bakışta olumlu değerlendirilebilirdi. Ne var ki, Blair'in katkısı, Yeni Sağ'ın devlete yönelik sığ ve tek boyutlu çözümlemesini tartışmasız kabullenerek, bu temelde, Marksist yaklaşımın yetersizliğini iddia etmekten öte gidemiyordu. ²⁴ Yeni Sağ devlet anlayışının benimsenmesinin bir diğer önemli sonucu, Parti'nin sendikalarla olan ilişkisini yeniden düzenlenmesinde kendini göstermekteydi. Daha 1990'da, gölge Çalışma Bakanı iken, sendikal alanda Thatcher iktidarınca gerçekleştirilen düzenlemeleri kabullendiklerini belirten Tony Blair, ²⁵ genel başkan seçildikten sonra, 1994 kurultayında, parti tabanından gelen değişiklik taleplerine karşı çıkarken, değişikliklerin 1979 öncesine geri gitmek anlamına geleceğini ileri süren Muhafazakar Parti söylemini benimsemekte bir sakınca görmüyordu.

Muhafazakar Partinin '1979 öncesi ve sonrası' söyleminin, Türkiye'deki 12 Eylül söylemini çağrıştıran yönleri dikkat çekiciydi. Bu söyleme göre, 1979 öncesinde, devlet belirli çıkar gruplarının, özellikle de sendikaların, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdikleri bir oyuncak haline gelmişti. ²⁶ Korporatist olarak nitelenen bu duruma son vermenin yolu, sendikaların ekonomik politikalara ilişkin karar alma süreçlerinden tamamen dışlanarak, ekonomik ve toplumsal bunalımın başlıca sorumlusu ilan edilmeleri ile birlikte, toplumsal meşruiyetlerinin sorgulanmasından geçmekteydi. Aynı zamanda, piyasa ekonomisi kurallarının, özellikle emek piyasalarında işlerlik kazanabilmesi için, örgütlü emeğe karşı devletin 'gücü'nü kanıt-

laması gerekiyordu. Thatcher ve Major hükümetlerinin bu konuda epey başarılı olduklarına kuşku yoktu. Ne var ki, 'eski' İşçi Partisi'nin gerek 1964-1970, gerekse 1974-1979'daki iktidar dönemlerinde sendikalarla olan ilişkilerinin, Yeni Sağ söylemin çarpıttığı gibi olmadığı bilinen bir gerçektir. Aksine, her iki dönemde de, Parti'nin iktidardan düşmesinin en önemli nedenlerinden biri sendikalarla olan ilişkilerinde yaşanan krizlerdi. Parti'nin dolayısıyla iktidarın, sendikaların kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdikleri bir araç olması bir yana, İşçi Partisi hükümetlerinin gerek sendikal yaşam, gerekse iktisat politikaları bağlamında, istedikleri düzenlemeleri, sendikaların direnişi sonucu gerçekleştirememeleri ya da sürdürememeleri söz konusuydu.²⁷

Bu gerçekleri iyi bilmesi gereken Yeni İşçi Partisi'nin, Yeni Sağ düşüncüyü yansıtan söylemin doğruluğunu kanıtlamak istercesine olağanüstü bir çaba göstermesinin nedeni, 'sınıf partisi' görünümünden kurtulmak, partinin belirli çıkar gruplarının, yani, sendikaların etkisinde olmadığını kanıtlamaktır. Partinin, seçim kazanabilmesi açısından bu imaj değişimi mutlaka gerekli görülüyordu. Bunu gerçekleştirmek için de, partinin tarihsel gelişiminin doğal bir sonucu olan, işçi sendikaları ile olan organik ilişkilerini zayıflatmak, bir diğer deyişle, göbek bağı koparmak gerekiyordu. Kısacası, Muhafazakarların ideolojik saldırılarından kurtulmak için, İşçi Partisi'nin rüşünü ispat etmesi gerekiyordu. Gücünü tarihsel olarak işçi sınıfı hareketinden almış ve bugün bile çalışan kesimlerin çıkarlarını savunma iddiasındaki bir parti, bu bağları koparttığı ölçüde iktidar olma şansını artıracakı kanısındaydı. Paradoksal biçimde, çalışan kesimlerin çıkarlarını kollayacak iktisat politikalarının uygulanması için, bu kesimlerin örgütleri ile olan ilişkilerin zayıflatılması gerektiği inancı parti yönetimine hakimdi. 1993 Ekim'indeki parti kurultayında, John Smith'in ısrarlı bir mücadele sonucu, sendikaların parti yönetimi seçimlerinde 'blok oy' kullanma geleneğini sona erdirmesinin altında yatan gerçek buydu. Diğer bir deyişle, parti içi demokrasinin ilerletilmesinden çok, partinin dışa dönük yüzünde bir makyaj gereksinimi ağır basmıştı. Sınıf temelinde siyaset yapmayı adeta yasa dışı ilan eden Yeni Sağın ideolojik saldırısına teslim olunmasının daha somut bir göstergesini bulmak zordu.

Tony Blair'e göre ise, İşçi Partisi ile sendikalar arasındaki organik bağlar ve buna bağlı ilişki biçiminin, ne partiye ne de sendikalara 'fazla bir hayrı olmamıştı'. Toplumdaki belirli çıkar gruplarının değil, ülkeyi 'yöneten çıkarların' temsilcisi olma iddiasındaki bir partinin, sendikalarla ilişkilerini 'eski usul' sürdürmesini beklemek de zaten doğru değildi.²⁸ Diğer bir deyişle, sendikalar parti üst yönetiminin kararlarına direnme gücünden yoksun bırakılmalıydılar. Sendikaların siyasal çerçevedeki konumu ve parti ile olan iliş-

kileri, temsil ettikleri kesimin gücüne ve nicel boyutlarına da bağlı olarak, herhangi bir başka çıkar grubundan farklı olmamalıydı. Toplam sendikal işçi sayısının 1979'da oniki buçuk milyondan, 1994'de yedi buçuk milyona, toplam çalışan nüfusa oranının yüzde otuza indiği bir ülkede,²⁹ İşçi Partisi de artık sendikalarla olan ilişkilerini bu 'gerçekleri' gözönüne alarak düzenlemek durumundaydı. Eğer daha Blair genel başkan seçilir seçilmez yapılan kamuoyu yoklamalarına inanmak gerekirse, onun yönetimindeki bir hükümetin, sendikaların elinde oyuncak olmayacağına inanmaların oranı, yüzde 50'nin üstündeydi.³⁰ Bu tür soruların sorulduğu kamuoyu yoklamalarının, üstelik 'tarafsız' BBC tarafından finanse edilerek yapılıyor olmasının, Yeni Sağ hegemonyanın ulaştığı boyutların somut bir göstergesi olduğunu vurgulamaya herhalde gerek yok.

Dayandığı düşünce sisteminin tüm iç tutarsızlıklarına karşın, Yeni Sağ hegemonyanın ne denli etkin olduğunun bir başka kanıtı, Yeni İşçi Partisi'nin, Kinlock döneminden itibaren grevler konusunda takındığı tavrıdır. Haklı gerekçeleri olsa bile grevleri destekleyen bir tutum aldıkları takdirde, 'orta sınıflar'ın oylarını alamayacakları düşüncesi, Parti yönetimine hakimdi. Bu nedenle, Muhafazakar iktidarın Yeni Sağ söylemi kullanarak giriştiği ideolojik saldırı karşısında sessiz kalınmaktaydı. Hem de bireysel çıkarları temel aldığı ölçüde, kamu çıkarı diye bir olguyu kuramsal açıdan reddeden Yeni Sağ düşüncenin, grevleri kamu çıkarına aykırı olduğu gerekçesiyle karalamasındaki tutarsızlığa rağmen. Ya da grevlerin, örneğin 1994 demiryolu işçileri grevinde olduğu gibi, geçmiş döneme ait hak edilmiş verimlilik artışlarının karşılığının ödenmesini istemek gibi, piyasa ideolojisine uygun haklı gerekçeleri olsa bile. Çünkü asıl neden ekonomik değil siyasiydi. Grev yoluyla hak elde etme geleneğinin yeniden dirilmemesi esastı. Bu konuda, Yeni İşçi Partisi ile Muhafazakarlar arasında tam bir görüş birliği vardı.

Nitekim, tüm sağ basının Tony Blair'i daha muhalefetteyken göklere çıkarmasına bakılacak olursa, İngiliz burjuvazisi nihayet Muhafazakar Parti iktidarına alternatif olabilecek, gönül rahatlığıyla oy verebileceği bir siyasal partiye kavuştuğu için coşkuluydu.³¹ Bu nedenle, Blair'in stratejisi, sosyalist sola karşı sosyal demokrasiyi öne çıkarma çabasında olmuş Avrupa sosyal demokrat partilerinin bilinen ideolojik yöneliminden farklı olarak, Yeni Sağa karşı alternatif yaratma iddiasıyla, eğer deyim yerindeyse, *post-sosyal-demokrat* bir partiyi hedefliyordu. Öyle bir parti ki, Thatcher döneminin toplumsal düzenlemelerini benimsediği ölçüde, bunların sadece belirli kesimlerin değil tüm toplumun yararına olduğu mesajının kitleleşmesine katkıda bulunacak, bunu gerçekleştirdiği oranda da kendisinin 'merkez'de olduğunu ilan edecekti.³² Aslında söz konusu olan, Yeni Sağ'ın 'merkez'

olarak tanımlanması, ya da 'merkez'in, Yeni Sağ değer ve önceliklerin, ortak değerler ve öncelikler olarak sunularak, yeniden tanımlanması idi. Refah devleti temelinde oluşan 'eski merkez'e olan tepkisini vurgulamak için, kendi çizgisinin 'ortanın sağ' olarak tanımlanmasına şiddetle karşı çıkan Margaret Thatcher'in aksine, hem Yeni Sağ'ın tanımladığı bir 'merkez'in parçası olduğunu ifade etmek, hem de onunla farkını vurgulamak için, 'ortanın solunda' tanımlanmasına bir itirazı yoktu Tony Blair'in.³³

Peki böyle bir fark, eğer varsa, nasıl ortaya konulacaktı ? Artık ılımlı değil 'radikal' olmak modaydı, 'orta sınıflar'ın desteğini elde etmek, daha da önemlisi, burjuvaziye güven verebilmek için. Yalnız, Yeni Sağ hegemonyanın sonucunda, radikal olmanın ölçütü değişmişti.³⁴ Radikal olmak için artık, düzen değişikliğinden söz etmeye gerek yoktu. Devlete karşı bireyden yana olurken, sınıfsal ayırım ve çelişkileri yadsıyan, anti-elitizm temelinde bir popülizmi körüklemek yeterliydi. Madem anti-elitizm temelinde bir popülizm ve bireycilik, Muhafazakar Parti'nin dört seçim dönemi boyunca iktidarını sürdürmesinde etkili olmuştu.³⁵ Öyleyse, rakibi kendi silahları ile vurmak, iktidar olabilmek için geçerli bir strateji olabilirdi. Muhafazakar Partiyi anti-elitist söylemine rağmen 'iktidar elit'ini güçlendirmekle, ve bireyin haklarını değil, iktidarı kontrol eden çıkar gruplarını kollamakla eleştirmek bu açıdan fena bir başlangıç sayılmazdı.³⁶ 1950'lerde Gaitskel'in, 1980'lerde ise Kinnock'ın başaramadığını başararak, hiçbir pratik değeri olmasa da, simgesel önemi olan Parti tüzüğü'nün Dördüncü Madde'sini, anti-elitist bir söylemle değiştirmek de doğrusu takdire şayan (!) bir popülizm örneğiydi.³⁷ Böylece, bir taşla iki kuş vurulabilir, hem partinin sol kanadının 'yeni' partiyle kendini özdeşleştirmesi iyice olanaksız kılınır, hem de sermaye çevrelerinin güvenini kazanma yolunda bir adım daha atılabildi.

Sınıf kimliği ve bilincinin oluşmasını sağlayan koşulların aşınmaya başladığı varsayılan bir süreçte, siyaset artık sınıfsal çıkarlar ile kolektif haklar ve özgürlükleri gerçekleştirmek ve korumayı değil, 'bireysel tercihler'in belirleyeceği yaşam biçimlerini sürdürmeyi amaçlamak durumundaydı.³⁸ Yeni Sağ hegemonyanın yaşandığı toplumlarda, bireyselliği öne çıkaran bir siyaset yapma biçiminin temel güdüsü, burjuvazinin ekonomik ve siyasal egemenliğini pekiştirmektir. Diğer bir deyişle, bireysellik işçi sınıfı kimliği ve bilincinin aşınmasını sağladığı ve/veya yeniden oluşmasını engellediği ölçüde 'sınıfsal' bir işlevi de yerine getirmekteydi. (Post-) sosyal demokrat bir partinin, bu tür bir siyaset yapma anlayışını benimsediği ölçüde, kendisini farklılaştırmak için, 'kollektif'i yeniden tanımlama, ve devlet-piyasa ilişkilerini, liberal-bireyci yaklaşımın belirlediği çerçevenin dışına çıkarak ele almaya çalışması kaçınılmazdı.

Muhalefet döneminden başlayarak, 'vizyon' eksikliğini, akademik dünyada moda olan bir takım kavramları kullanarak doldurmaya çalışan Tony Blair'in, iktidara geldikten sonra *Üçüncü Yol* terimine sarılması, işte tam da bu nedenleydi. Ne var ki, topluma egemen olması istenen 'yeni siyaset yapma anlayışı'nı ifade etmek için, tarihin tozlu çekmecelerinden çıkarılan *Üçüncü Yol* teriminin, talihsiz bir seçim olduğunu belirtmek gerekir. Bunun nedeni, bazı Blair yandaşlarının endişe ettiği gibi, 'ne eski sol, ne yeni sağ' söyleminin, Hegel'den esinlenen diyalektik bir düşünce tarzını çağrıştırmaması değildi.³⁹ Böyle bir çağrıştırmadan çok, globalleşmeyi tartışmasız kabullenene ve ona uygun bir siyaset yapma biçiminin gerekliliğini savunan bu söylemin, olsa olsa Fukuyama'nın 'tarihin sonu' türü, teleolojik bir yaklaşımı anımsatan bir yanı olduğu düşünülebilirdi. *Üçüncü Yol* terminolojisinin talihsiz bir ifade olmasının asıl nedeni, bu terimin sosyal demokrasinin tarihindeki özgül kullanımını yok sayan bir biçimde kullanılmasıydı. Özellikle, Avusturya sosyal demokrat partisi'nin 1920'lerdeki Marksist lideri Otto Bauer'in savunduğu kapitalizmi dönüştürmeyi amaçlayan demokratik sosyalizm anlayışının, hem İkinci hem de Üçüncü Enternasyonal'in sosyalizm anlayışlarından farkını vurgulamak için kullanılan bir deyimdi bu.⁴⁰ Ama bir gerçeği teslim etmek gerek, *Üçüncü Yol* retoriği ile özetlenen düşünceleri, Tony Blair, bu terimi kullanmadan da, oldukça uzun süredir bir savunmaktaydı.⁴¹ Ve belki de, hem İkinci hem de Üçüncü Enternasyonal'i, 'eski sol' diye tanımlayıp aynı potaya koyması, 'Yeni' İşçi Partisi'nin *post-sosyal-demokrat* niteliğini netleştirmek açısından yararlıydı. Bu bağlamda, 'eski sol' olarak eleştirilen, salt Yeni Sol projenin ifade ettiği bir takım özelemler değil, aynı zamanda, 'eski' partinin sağ kanadının da paylaştığı *sosyal adalet* ve *eşitlik* gibi değerler, ve bunları sağlamaya çalıştığına inanılan ekonomiye müdahale biçimleriydi.

Margaret Thatcher'in köşe dönmece söylemi, bireyi öne çıkarmak için 'toplum'un gerçekliğini yadsıdığına göre, Blair'in bireyin refahı için topluma gereksinimi olduğunu vurgulaması gerekiyordu.⁴² Dolayısıyla, 'Yeni' İşçi Partisi de bireyin refah ve mutluluğu için, 'güçlü toplum'un gerekli olduğunu savunacaktı.⁴³ Tıpkı, Yeni Sağın, piyasa ekonomisinin iyi işleyebilmesi için 'güçlü devlet'in gerekli olduğunu savunduğu gibi.⁴⁴ Piyasa mekanizması aracılığıyla fırsat eşitliğini sağlayacak 'güçlü toplum' projesi ile, planlamayı piyasanın yerine ikame eden bir anlayıştan uzaklaşıp, Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* 'deki tezlerini çağrıştıran bir biçimde, devletin, hem piyasanın daha etkin çalışması, hem de toplumu piyasanın olumsuz etkilerine karşı korumak için gerekli önlemleri alması gerektiği ileri sürülüyordu. Muhalefet yıllarında, bir ara 'Yeni Ekonomik Düşünce' olarak da ifade edilen böyle bir yaklaşım, sadece, 'görünmez el' anlayışına dayanan 'serbest piyasa' modelinin eleştirisini değil, belki

ondan daha fazla, 'planlama', 'devletleştirme', vb. müdahalecilik biçimleriyle özdeşleştirilen 'eski' İşçi Partisi'yle ideolojik bir hesaplaşmayı içeriyordu.⁴⁵

Ancak vurgulanması gereken, bu yaklaşımın asıl amacının, piyasa ekonomisinin şampiyonluğunu 'sağ'ın elinden almak için, planlamanın yerine piyasayı ikame etme çabası içinde olmasıdır. Belki de düşünsel planda, Yeni Sağ'dan en belirgin farkı da burada yatmaktadır. Çünkü Yeni Sağ'ın, iktisat kuramı düzeyinde neoklasik iktisatla Keynesgil iktisatın bir sentezi olarak ifade edilen, ve savaş sonrası dönemin siyasal ve toplumsal konsensusunun kuramsal temelini oluşturan yaklaşıma tepkisi, sadece piyasanın işleyişine devlet müdahalelerini meşrulaştırdığı için değildi. Devlet müdahalelerine olduğu kadar, piyasanın kaynak dağılımında 'etkinlik' sağlamak amacına ulaşmak için kullanılacak bir 'araç' olarak görülmesine de karşı çıkılıyordu. Yeni Sağ anlayışa göre, piyasanın, 'kalkınma', 'toplumsal refah', ya da 'uluslararası düzeyde rekabet gücü' gibi ulusal/toplumsal hedeflerin gerçekleştirilmesinde tercihe şayan bir mekanizma olarak görülmesi, tanım gereği mümkün değildi. Çünkü piyasa, bireylerin salt kendi çıkarlarını gözeterek sürdürdükleri değişim ilişkilerini kapsayan bir 'süreç'in ifadesiydi. Bu süreçten 'toplumsal' ya da 'kollektif' bir takım yararlar/sonuçlar çıkması, bireylerin kendi iradeleriyle ve bilinçli tercihleriyle değil, ancak kendiliğinden, bir bakıma tesadüfi olarak gerçekleşebilecek bir olguydu. Bu nedenle, Yeni Sağ düşünceye göre, ancak bireysel düzeyde bir anlam ifade eden iktisadi maksimizasyon kavramını, toplumsal ölçeğe uyarlamaya kalkışmak, neoklasik 'refah iktisadi'nin temel yanlışlığıydı.⁴⁶

İşçi Partisinin 'yeni düşüncesi' ise, güncel hedeflere varılabilmesi için, devletleştirme ve planlama gibi 'araç'ların artık uygun olmadığını ileri sürerken, aslında piyasanın da belirli toplumsal hedeflere ulaşabilmek için kullanılabilecek bir araç olduğu mesajını vermektedir. Yapılması gereken, piyasanın temel kaynak dağıtım mekanizması olarak korunarak, toplumsal çıkarı maksimize edecek biçimde yeniden düzenlenmesi, yeni bir kurumsal yapıya kavuşturulmasıydı.⁴⁷ Diğer bir deyişle, piyasanın kısa vadeli çıkarları gözetken işleyiş biçimiyle, toplumun uzun vadeli çıkarları arasındaki çelişkinin ortadan kaldırılması mümkün görünmekteydi. Bu, aynı zamanda, bu amaca yönelik yeni 'müdahale' biçimlerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktaydı. Çünkü 'piyasa' kendiliğinden değil, siyasal kararlar sonucu oluşan bir kaynak dağıtım mekanizmasıydı. Siyasal iktidara düşen görev de, piyasanın toplumsal çıkara uygun biçimde işlemesini sağlamaktı. Böylece, hem piyasa ile toplumsal çıkarlar arasındaki çelişki giderilmiş olacak, hem de finans kapital ile sanayi kesimi arasında daha yapıcı bir çalışma ortamının doğmasına katkıda bulunulmuş olacaktı.⁴⁸

Devletle piyasanın birbirinden ayrı toplumsal gerçeklikler olmadığını, bunu iddia ettiği ölçüde, 'serbest piyasa' kuramının, gerçekleri çarpıttığını ortaya koymak kuşkusuz gerekliydi.⁴⁹ Keynes'in iktisat kuramından esinlenen politika önerilerinin, sosyal demokrat ya da sağ partilerin geçmişte uyguladıkları biçimiyle, günün koşullarında geçerli olmadığını savunmak da anlamlı olabilirdi.⁵⁰ Ne var ki, bunu savunduğu ölçüde, Yeni İşçi Partisi, Yeni Sol projenin yirmiyirmibeş yıl önce yaptığı bir saptamayı tekrarlamaktan öte gitmeyecekti. Öte yandan, kapitalist sistemin reforma, ve piyasanın daha etkin çalışması için devlet müdahalesine, gereksinimi olduğunu söylediği ölçüde, belki Yeni Sağ'dan ayrılmakta, ama bu kez de 1945 sonrasında Batı Avrupanın çeşitli ülkelerinde iktidarda bulunmuş 'revizyonist' sosyal demokratlardan, muhafakazakarlara, geniş bir çevre ile mutabık gözükmektedir. Globalleşmenin tartışmaya yepyeni bir boyut getirdiği ileri sürüldüğü takdirde ise, sosyal demokrat partilerin bu stratejiyi benimsedikleri ölçüde, sermayenin yeniden yapılanma sürecinde Thatcherizm'den farklı stratejileri yeğleyen Avrupa Hristiyan Demokrat ya da Liberal Partilerine giderek benzemeleri kaçınılmaz gözükmekteydi. Ya da tersinden ifade edilecek olursa, *The Economist* 'in de biraz buruk bir biçimde altını çizdiği gibi, bugün için iktidarı 'yeni' sosyal demokratlara kaptırmış gözükken sağ partilere, kendilerini mevcut iktidardan farklılaştırabilmek için kullanabilecekleri pek bir şey kalmıyordu.⁵¹

Devlet/toplum/birey ilişkilerinin yeniden tanımlanması meselesine gelince. Unutulan bir tarihsel gerçek vardı ki, bu yeni hegemonya projesi açısından çizilen parlak tabloyu biraz karartıyordu. Bundan seksen doksan sene öncesinde de, liberal kapitalizmin kitleleri yoksulluğa ve sefaletle iten uygulamalarına bir tepki olarak, aynı bugün olduğu gibi, bireyle toplumu yeniden kaynaştıracak, bireyle toplumun birbirine zıt değil, birlikte var olan olgular olduğunu vurgulayan bir bakış açısı, Batı Avrupa'da, özellikle de İngiltere'de oldukça etkindi.⁵² Ne var ki bu yeni ideolojinin taşıyıcıları, ne kendilerini sosyal demokrat olarak tanımlıyorlardı, ne de 'sosyalizm'den söz ediyorlardı. Çünkü, hem o dönemde sosyal demokrasi, devrimci ve reformcu kanatlara ayrılmış olsa da, belirli bir sınıf ideolojisini simgelemekteydi. Hem de, o dönemin vahşi liberalizmine tepki duyan aydınları açısından, liberal-bireyci yaklaşımı ve 'serbest piyasa' modelini eleştirmek için, liberalliği reddetmeye gerek yoktu. Dolayısıyla, temsil ettikleri düşünce akımını 'yeni liberalizm', ya da bu akımın çağdaş izleyicilerinin tercih ettiği deyimle, 'sosyal liberalizm' olarak tanımlamakta da hiçbir sakınca görmüyorlardı.⁵³

Asıl üstünde durulması gereken ise, hiç bir zaman döneminin iktidar partisi olan Liberal Parti'nin bile resmi ideolojisi haline bile gelmeyen bu akımın, hazin

sonu idi. Emek ile sermaye arasında taraf olmadan, yapılacak yeniden düzenleme sonucunda, emeğin sermaye düzeni ile, bütünleşmesini amaçlayan bu akımın 20.yüzyılın başında başaramadığını,⁵⁴ sonunda gerçekleştirebileceğini düşünmek için yeterli nedenler bulunduğu söylenebilirdiydi acaba ? Sermayenin global ve ulusal düzeydeki yeniden yapılanma sürecinde gelinecek noktada, yeni stratejilere gereksinim olduğu düşünülse bile, sınıf çelişkilerinin önemini yitirdiğini ileri sürmek, hele toplumsal eşitsizliklerin giderek keskinleştiği bir dönemde, ne kadar gerçekçiydi ? Köşe dönmeci toplum eğer bir 'vizyon' ise, buna alternatif arayışları içinde olanların yapması gereken, kitlelerin daha iyi bir yaşam özelemlerinin ancak örgütlü ve demokratik bir toplumda, gerçekten radikal değişiklikler sonucu karşılanabileceğini inandırıcı biçimde ortaya koyan politikalar üretmeye çalışmak değil miydi ? Yeni Sol projenin önde gelen isimlerinden, Tony Benn'in, daha 1992 seçim yenilgisinin ertesinde vurguladığı gibi İşçi Partisi'nin dramı, kitlelere böyle bir 'vizyon'u bugüne kadar sunamamış olmasından kaynaklanıyordu.⁵⁵

Ama belki de önemli olan, satılan malın niteliğinden - yani partinin program ve politika önerilerinden - çok, pazarlanma biçimiydi. Tony Blair'in 1997 seçimlerindeki başarısı değerlendirilirken bu noktanın altının çizilmesi herhalde tesadüf değildi.⁵⁶ Böylece, siyasal partilerin, kamuoyu yoklamalarının 'piyasaya' ilişkin sinyallerini dikkate alarak faaliyet gösteren 'pazarlama' kuruluşlarından bir farkı kalmazken, siyasal mücadele, partilerin kapitalist ekonomiyi kendilerinin daha iyi yönetebileceklerini ispatlamaya çalıştıkları bir rekabete indirgenmekteydi. Nitekim, daha 1997 seçim kampanyasından başlayarak makro ekonomik istikrarı herşeyden üstün tutacağını açıklayan Yeni İşçi Partisi'nin, son iki yıllık iktidar döneminde bunun gereğini yerine getirdiği konusunda kimsenin kuşkusu yoktu.⁵⁷ Bunun anlamı, Parti'nin, kendisini 'sol' bir parti yapan, güç aldığı toplumsal harekete ve kitlelere, kendine özgü bir 'vizyon', bir toplumsal değişim projesi sunma iddiasından uzaklaşması demektir. İktidara geldikten bu yana geçen iki yıllık sürede, Yeni İşçi Partisi'nin izlediği politikalar kadar, işin bu boyutunun tartışılmaya başlanması, Parti'nin eski kimliğinden uzaklaşmasından hoşnutsuzluk duymayanların bile eleştirilere başlaması dikkate değer.⁵⁸ Merkez'i radikalleştirme ve 'Yeni' bir İngiltere yaratmak diye yola çıkanların, istikrarı korumayı başardık diye övünmelerinin, Yeni İşçi Partisi'nin artık korkulacak bir öcü olmadığına sevinenleri bile tatmin etmemesi ilginçti. Radikal olmak galiba o kadar da kolay bir iş değildi ...

Dipnotlar

¹ Bu çalışmada İngiltere, aksi belirtilmedikçe, Birleşik Krallığın tümünü kapsayan bir ifade olarak kullanılmaktadır.

² Bu konuda bir örnek için bak. İsmail Cem, "Solda Birlik Arayışı", *Sabah*, 12 .6.1994.

³ Bak. D.Sassoon, 1996, *One Hundred Years of Socialism*, I.B.Tauris; D.Marquand, 1997, *The New Reckoning*, Polity; T.Meyer, 1999, "The Third Way at the Crossroads", *Internationale Politik und Gesellschaft*, No.3, Friedrich-Ebert Stiftung yayını.

⁴ Bak. G.Kelly ve diğerleri, 1997, *Stakeholder Capitalism*, Macmillan.

⁵ Bak. World Bank, 1993, *The East Asian Miracle*; World Bank, 1997, *World Development Report : The State in a Changing World*.

⁶ Bak. Tony Blair, 1998, *The Third Way : New Politics for the New Century*, Fabian Pamphlet 588; A.Giddens, 1998, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, Polity.

⁷ Bak. S.Holland, 1975, *The Socialist Challenge*, Quartet Books; Tony Benn, 1981, *Arguments for Democracy*, Penguin. Ayrıca bak. L.Panitch & C.Leys, 1997, *The End of Parliamentary Socialism*, Verso.

⁸ Bak. R.Miliband ile Görüşme, *Onbirinci Tez*, No.6, Mayıs 1987.

⁹ Bak. P.Gould, "Labour's Tax Nightmare", *New Statesman*, 30.10.1998.

¹⁰ Bak. A.Gamble, *Marxism Today*, Haziran 1984; A.Darling, 1997, "A Political Perspective" ve D.Corry, 1997, "Macroeconomic Stability and Stakeholding Capitalism", G.Kelly ve diğerleri, a.g.e. içinde.

¹¹ Neil Kinnock'ın kendisinin hazırlayıp sunduğu televizyon programı, BBC, 12.2.1994.

¹² Bak. W.Merkel, 1992, "Between Class and Catch-All : Is There an Electoral Dilemma for Social Democratic Parties in Western Europe", W.Merkel ve diğerleri, *Socialist Parties in Europe II : Of Class, Populists, Catch-All ?*, ICPS, Barcelona, içinde.

¹³ *The Guardian*, 8.2.1993.

¹⁴ Bak. "A Future for Socialism", *The Economist*, 11.6.1994; J.Gray, "Setting the Course for the Left", *The Guardian*, 20.6.1994; ve "Kill the Leviathan", *The Guardian*, 3.10.1994.

¹⁵ Bak. J.Gray, *The Guardian* 18.7.1994; D.Marquand, *The Guardian*, 9.9.1994.

¹⁶ Bak. G.Mulgan, *Marxism Today*, Eylül 1990; J.Lloyd, *New Statesman*, 1.5.1998; R.Reich, *New Statesman*, 3.5.1999.

¹⁷ Bak. W.Hutton, 1995, *The State We're In*, Jonathan Cape, Londra.

¹⁸ Bak. W.Hutton, 1997, "An Overview of Stakeholding", G.Kelly ve diğerleri a.g.e. içinde.

¹⁹ Bak. 'Tony Blair ile Görüşme', *New Statesman & Society*, 15.7.1994.

²⁰ Tony Blair, 1994, 'Socialism', The Fabian Society, Londra.

²¹ Bak.D.Marquand, 1992, *The Progressive Dilemma*, Heineman, s.65; A.Giddens, *New Statesman*, 1.5.1998.

²² A.Giddens, 1998, *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*, s.20.

²³ Bak. S.Hall, "The Long Haul", *Marxism Today*, Kasım 1982.

²⁴ Tony Blair, 1994, a.g.e.

²⁵ *Financial Times*, 12.10.1990.

²⁶ Bu söylemin, Yeni Sağ düşüncenin kuramsal temellerini oluşturan akımlardan biri olan Kamu Tercihi yaklaşımının, çoğulcu demokratik rejimlere ilişkin en belirgin eleştirisini yansıttığını anımsamakta yarar var. Bak. N.Barry, 1987, *The New Right*, Croom Helm; J.Buchanan, 1991, *Constitutional Economics*, Blackwell.

²⁷ Bak. L.Panitch & C.Leys, 1997, a.g.e.

²⁸ Bak. 'Tony Blair ile Görüşme', *New Statesman & Society*, 15.7.1994.

²⁹ *The Guardian*, 5.9.1994. Söz konusu oran günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Son verilere göre daha da çarpıcı olan, sendikalaşma oranının kamu sektöründe %60, özel sektörde ise sadece %18 olması ve ülkedeki işyerlerinin en az yarısında hiç sendikali işçi bulunmamasıdır; *The Guardian*, 4.5.1999.

³⁰ *The Independent*, 27.9.1994.

³¹ Bak. *The Economist*, 8.10.1994; 13.3.1998.

³² Bak. T.Blair'in New York'ta, İngiliz-Amerikan Ticaret Odası'nda yaptığı konuşma, *The Guardian*, 12.4.1996.

³³ Bak. Tony Blair'in Parti Kurultayında yaptığı konuşma, 4.10.1994.

³⁴ Bak. A.Giddens, 1998, a.g.e., s.45-46.

³⁵ Thatcher rejimi bu özelliklerinin yanı sıra, anti-demokratik uygulamaları sonucu 'otoriter-popülist' bir devlet biçimi olarak nitelenmektedir. Bak. B. Jessop ve diğerleri, 1988, *Thatcherism*, Polity Press.

³⁶ Bak. Tony Blair'in Parti Kurultayında yaptığı konuşma, 4.10.1994.

³⁷ 1918'de kabul edilen bu maddenin oldukça ilginç bir hikayesi vardı. 1917 Devrimi sonrası esen rüzgarlar karşısında, 'kafa ve kol emekçilerin emeklerinin karşılığını almaları için, üretim araçlarının mülkiyetinin toplumsallaştırılması' ilke olarak kabul edilmişti. Parti yönetimi, parti tüzüğüne bu maddeyi koyarken, aslında partinin daha sola çekilmesini önleme amacını gütmektedir. Ne var ki, zaman içinde, partinin sosyalizm amacı güden bir parti olduğunun simgesi haline gelen bu maddeyi değiştirmeyi, partinin sağ kanadından gelen yönetimler çok istemekle birlikte, tabanın direnişi sonucu başaramamışlardır.

³⁸ Bak. G.Therborn, 1991, "Swedish Social Democracy and the Transition from Industrial to Post-Industrial Politics", F.Piven (der.), *Labor Parties in Postindustrial Societies*, Polity Press, içinde.

³⁹ Bak. R.Dahrendorf, "Open Letter to the Prime Mi-

nister : Ditch the Third Way, Try the 101st", *New Statesman*, 29.5.1998.

⁴⁰ Bak. D.Sassoon, 1996, a.g.e., s.70.

⁴¹ Bak.T.Blair, 1991, "Forging a New Agenda", *Marxism Today*, Ekim 1991.

⁴² Margaret Thatcher, bireyci felsefesini savunmak gayretiyle, 'toplum diye bir olgu yoktur' demesiyle de ünlüydü, bak. S.Letwin, 1992, *The Anatomy of Thatcherism*, Fontana, s.32.

⁴³ Bak. T.Blair, 1991, a.g.e.; 'Tony Blair ile Görüşme', *New Statesman & Society*, 15.7.1994.

⁴⁴ Bak. A.Gamble, 1988, *The Free Economy and the Strong State*, Macmillan, s.31; S.Letwin, a.g.e, s.323.

⁴⁵ Bak. T.Blair ve G.Brown'ın 'yeni düşünce'yi tanıtan konuşmaları, *The Guardian*, 28.9.1994.

⁴⁶ Bak. J.Buchanan, 1979, *What Should Economists Do?*, Liberty Press, s.31; J.Buchanan, 1986, *Liberty, Market and the State*, Harvester Press, s.16; R.McKinnon, 1992, "Spontaneous Order on the Road Back from Socialism", *American Economic Review*, Vol.82, No.2.

⁴⁷ Tessa Blackstone ve diğerleri, "The Economics of Harmony", *The Guardian*, 18.2.1992.

⁴⁸ Bak. Labour Party, 1994, "Winning for Britain : Labour's Strategy for Industrial Success", Londra.

⁴⁹ Bak. Tessa Blackstone ve diğerleri, a.g.e.

⁵⁰ Bak. T.Blair ve G.Brown'ın 'yeni düşünce'yi tanıtan konuşmaları, *The Guardian*, 28.9.1994.

⁵¹ Bak. *The Economist*, 23.1.1999.

⁵² Daha çok 20.yüzyıl başlarındaki 'emperyalizm' tartışmalarına katkısı ile tanınan İngiliz liberal düşünürü J.Hobson ve pozitivist sosyolojinin öncülerinden Emile Durkheim, bu akımın önde gelen temsilcilerindendi. Kapsamlı bir değerlendirme için bak. R.Bellamy, 1992, *Liberalism and Modern Society*, Polity Press.

⁵³ Bak.M. Freeden, 1978, *The New Liberalism : An Ideology of Social Reform*, Oxford University Press; D. Marquand, 1992, a.g.e.

⁵⁴ Bak. D. Marquand, a.g.e., s.16.

⁵⁵ T.Benn, "Facing the Real Agenda", *The Guardian*, 20.4.1992.

⁵⁶ Bak. D.Marquand, *New Statesman*, 23.10.1998; J.Lloyd, *New Statesman*, 30.10.1998.

⁵⁷ Bak. *The Economist*, 21.3.1998; *The Guardian*, 10.3.1999.

⁵⁸ Bak. D.Marquand, a.g.e.; R.Reich, a.g.e.; *The Economist*, 31.7.1999.

DnA: Norveç İşçi Partisi

Mensur Akgün *

Bu yazı akademik bir araştırmadan çok izlenim ve deneyime dayanıyor. Amacı sağlam bir geleceğe sahip Norveç İşçi Partisi'nin tarihi kökenini, dayandığı anlayışı, güç bulduğu toplumsal zemini ve siyasi söylemini Norveççe bilmeyen, daha önce Norveç ile ilgilenmemiş okuyucuya aktarmak. Yazının kuramsal bir çıkış noktası yok. Her hangi bir teoriye ya da önyargıya dayanmıyor. Dayandığı tek önyargı, Türkiye'nin de dünyanın diğer pek çok ülkesine benzer bir sosyal demokrat partiye ihtiyacı olduğu ve böylesi bir partinin henüz Türkiye'de var olmadığı. Yazı, Türkiye'nin özgün koşullarını gözönüne almakla birlikte, dünya kapitalist sisteminin ürettiği eşitsizliğin ortaya çıkarttığı sorunların en kolay sosyal demokrat partiler tarafından çözülebileceği, çözmeye talip olacak partilerin kendilerine geniş bir toplumsal taban bulacağı ve sosyal demokrasi tanımının kültürel relativizm akımından etkilenmemesi gerektiği varsayımlarına dayanıyor. Değer yargıları dışında aktarılanlar büyük ölçüde Norveç İşçi Partisi'nin internet sitesinden alınmış bilgiler. İskandinav dillerini anlayanlar burada özeti verilen pek çok şeyi "http://www.dna.no/" adresinde daha detaylı olarak bulabilirler.

Neden Norveç İşçi Partisi?

Norveç'in duygusal ve fiziksel olarak Türkiye'den uzaklığına, ülkenin küçüklüğüne, nüfusunun azlığına, dünya siyasetinde oynadığı rolün görece önemsizliğine, ama belki hepsinden önemlisi refah düzeyinin bunca gelişmişliğine rağmen neden Norveç? Kendimizi karşılaştıracak başka ülke mi yok? Sebep yakınlarda bir yerde Norveççe bilen birisinin bulunması olamayacağına göre, daha köklü nedenler olmalı bu özel sayının editörlerini Norveç İşçi Partisi üstüne yazı yazdırmaya iten. Sanırım temel neden DnA'nın uzun iktidar deneyimi ve toplumsal koşullara, değişen

şartlara adapte olabilme yeteneği. Devletin kuruluş ideolojisi yerine geniş toplumsal kesimlerin sorunlarına sahip çıkabilme özelliği.

Gerçekten de Norveç İşçi Partisi'nin tarihine baktığımızda 20 kez iktidara geldiklerini, 1928'de Christopher Hornsrud ilk İşçi Partisi hükümetini kurduğundan bu yana yaklaşık 50 yıl ülkenin yönetim sorumluluğunu üstlendiklerini, Norveç'in ise, hiç tek partili "demokrasi" deneyiminden geçmediğini görüyoruz.

*Yazının dayandığı tek önyargı,
Türkiye'nin de dünyanın diğer pek çok
ülkesine benzer bir sosyal
demokrat partiye ihtiyacı olduğu ve
böylesi bir partinin henüz Türkiye'de
var olmadığı.*

Adapte olabilme yeteneği konusunda en ilginç gösterge, partinin seçim sloganları. Toplumun refah düzeyi arttıkça, beklentileri yükseldikçe sloganların niteliği de değişiyor. 1933 yılındaki seçim sloganı dünyayı kasıp kavuran ekonomik krizin yarattığı

sorunlara uygun olarak "Herkes İş", 1997 yılındaki seçimde kullanılan slogan "Herşeyden Önce Yaşlılar ve Sağlık".

Norveç İşçi Partisi'ni bizim açımızdan ilginç kılan bir başka özelliği de Avrupa'nın diğer sosyal demokrat partileriyle hemen hemen aynı tarihsel deneyimlerden geçmiş olması, başka bir deyişle tipik bir sosyal demokrat parti olması. Kökeninde emeğini satarak para kazanan insanların özgürlük, eşitlik ve dayanışma çabası var. Kuruluşundan itibaren sendikalarla, işçi temsilcileriyle iç içe. Dolayısıyla Türkiye'de sosyal demokrat olduğunu iddia edenlerin iktidar mücadelesini neden hep kaybettiklerini anlamamıza yardımcı olabilecek, sorunun sosyal demokrasiden ya da küreselleşen dünya ekonomisinden değil, uygulanan iradi politikalarından kaynaklandığını gösterebilecek klasik bir örnek.

Tarihçe

Norveç İşçi Partisi (Det norske Arbeiderpartiet) 21-22 Ağustos 1887'de Oslo'nun güneyindeki Arendal kasabasında biraraya gelen çeşitli meslek gruplarından 29 temsilci tarafından resmen kurulmuş. Önceleri

* Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi.

sendikaların şemsiye örgütü ya da konfederasyonu olarak çalışmış. O yıllarda Norveç'te herkese oy hakkı tanınmadığı için demokratik yollardan iktidara gelme şansının olduğu pek düşünülmemiş. 1898'de 25 yaşından büyük erkeklerle oy hakkı tanındıktan sonra yapılan yerel seçimlerde toplam 20 üyesini çeşitli belediyelere sokmuş. 1 Nisan 1899'da işçi sendikalarının ortak örgüt kurmasını takiben sadece iktidara talip normal bir parti olarak çalışmaya başlamış. İlk milletvekilleri de 1903 yılında yapılan seçimlerde Stortinget'e (Parlamento) girmiş.

Ancak ne dört kişilik bir temsille elde edilen seçim zaferi, ne de İsveç ile kurulan zoraki birlikteliğin 1905 yılında sona ermesinden sonra yapılan 1908 seçimlerinde Parti'nin oylarını ikiye katlaması, işçi sınıfını ve onun temsilcilerini tatmin etmiş. 1911 yılından başlayarak parti ve işçi hareketi radikalleşmeye başlamış, parlamenter sistemin işçi sınıfının çıkarlarını koruyacağına olan inanç azalmış. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra Norveç savaşa girmediği halde yaşam standartlarındaki düşüş çalışan kesimin yaşam şartlarını zorlaştırmış.

1915 yılında 10 saatlik işgünü uygulamasına geçilmesi parti politikalarındaki radikalleşmenin önüne geçmemiş. Fazla mesai ücretleri yüzünden 1917 yılında başlayan eylemler aynı yıl Rusya'da gerçekleşen devrimin de etkisiyle daha da keskinleşmiş. 1919 yılına gelindiğinde Norveç'te 8 saatlik işgünü uygulamasına geçildiğini ve DnA'nın Komintern'e üyelik için başvurduğunu görüyoruz.

1921 yılında Komintern'e üye olunması üzerine parti ikiye bölünür. 1923 yılında Moskova'nın kontrolüne karşı çıkılması yüzünden Norveç İşçi Partisi Komintern'den ayrılırken yeniden birleşme yaşanır. Ama bu arada komünistler partiden kopar. 1927 yılında Norveç Komünist Partisi'ne giden bir grup geri döner. 1928 yılında DnA 18 günlük ilk hükümet deneyimini Christopher Hornsrud'in başkanlığında yaşıyor.

1929'dan sonra Norveç giderek sağa kayar. İşçi Partisi önceliği faşizme karşı mücadeleye ve Keynezyen denilebilecek modellerin ülkede uygulanmasına verir. Buna rağmen ülke aylar süren grevler ve çıktığı bölgelerin adıyla anılan çatışmalarla sarsılır. 1933 yı-

linda girdiği seçimlerden DnA oyların yüzde 40'ını alarak çıkar. 1935'de ise, işgal yıllarının sürgündeki hükümeti de hesaba katıldığında, neredeyse kesintisiz 40 yıl sürecek İşçi Partisi iktidarı işbaşına geçer.

1945 yılında parti başkanlığına seçilen Einar Gerhardsen 17 yıl boyunca başbakanlığını sürdürür ve parti sürekli olarak aldığı oyların oranını artırır. 1957'de DnA'nın aldığı oylar kullanılan oyların yüzde 48.3'üne ulaşır ve zaten bir daha da bu oranı yakalayamaz.

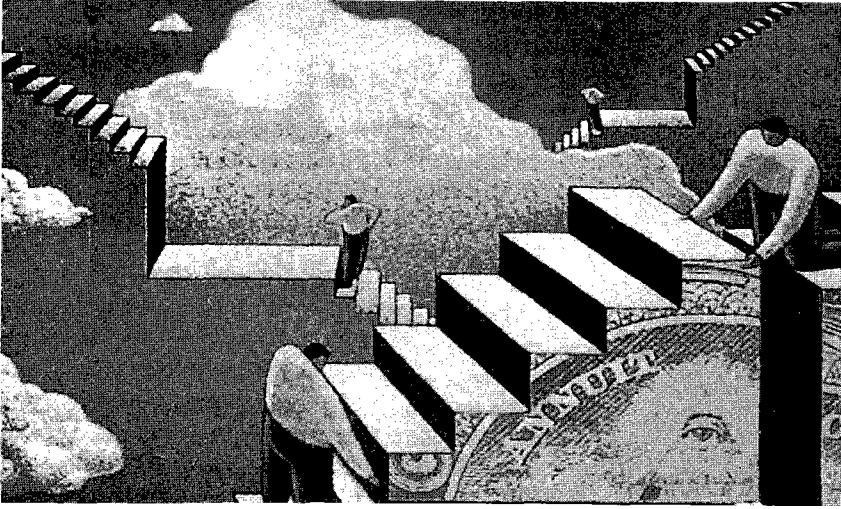
Savaş sonrası dönem, yaşanan küçük krizler sayılmazsa, genel olarak düşük işsizlik düzeyi, çalışan kesimlerin refahının sürekli artması, sağlık sisteminin gelişmesi, sosyal güvenliğin her yıl daha da kapsamlı hale gelmesi ile tanımlanabilir. 1949'daki NATO üyeliği ve özellikle nükleer silahlar konusu parti içinde ciddi tartışma yaratır. 1955'de Başbakan Gerhardsen Sovyetler Bir-

liğini ziyaret eden ilk NATO başbakanı ünvanını kazanır. 1957'deki kongresinde İşçi Partisi oybirliği ile nükleer silahların Norveç'e yerleştirilmemesi kararını alır. Bu karar hükümetin güvenlik politikalarını çizmesinde belirleyici rol oynar. Ayrıca 1960'da Norveç EFTA'ya katılır.

Bu arada İşçi Partisi'nin ülkedeki yaşam kalitesini yükseltmek için harcadığı çabalara ilginç örnekler eklenir. 1947'de çalışanlara üç haftalık izin hakkı tanınır. 1953'de parti programına şirket yönetimlerine işçilerin katılmasını hedeflediğini koyar. Evkadınlarının iş yükünü hafifletmek için ayrıca programa iyi ve ucuz çamaşır makineleri, derin dondurucular, buzdolapları ve diğer ev aletlerinin sağlanması da konur. 1965'e gelindiğinde tatil hakkı dört haftaya çıkarılır.

DnA 1965 seçimlerinden yüzde 43,1'lik oyla mağlup çıkar. "Burjuva" partileri uzun bir aradan sonra kırsal kesim oylarına talip Merkez Parti liderliğinde yeniden iktidara gelir. Ancak altı yıl sonra yönetim sorumluluğu İşçi Partisi'ne tekrar geçer. 1972'de Parti yönetiminin AET üyeliğini istemesine karşın halk oylamasından hayır çıkınca hükümet sarsıntı geçirir, iktidardan düşer. Parti ise 1973 seçimlerinden büyük bir yenilgi ile çıkar. Yenilgiye rağmen Norveç'in başında yine İşçi Partisi vardır.

1970'li yıllarda dünya kapitalist sistemi bir kez daha krize girerken Norveç denizden çıkarttığı petrol ve petrol fiyatlarındaki astronomik artış sayesinde zenginliğine zenginlik katar.

1970'li yıllarda dünya kapitalist sistemi bir kez daha krize girerken Norveç denizden çıkarttığı petrol ve petrol fiyatlarındaki astronomik artış sayesinde zenginliğine zenginlik katar. Ama DnA hükümetleri de çalışanların yaşam kalitelerini yükseltecek, toplumsal pastanın eşit dağılımını sağlayacak tedbirler alır.

1976'da haftada 40 saatlik çalışma yasal hale getirilir. 1978'de uzun süreli hastalıklarda çalışanlara tam aylık ödenmesi ve üç günü geçmeyen hastalıklarda doktor raporu yerine çalışanın kendi bildiriminin yeterli olacağı kabul edilir. Yine 1978'de çalışma yaşamına kesin bir şekilde kadın erkek eşitliğini getiren bir başka yasa parlamentodan geçer.

İşçi Partisi, 1981-1986 yılları arasında iktidar koltuğunu sağ hükümetlere terk eder. 1986'da Parti, Gro Harlem Bruntland liderliğinde hükümet koltuğu-

na yeniden oturur ve Norveç'te çalışanların hayat standardının yükselmesi için harcanan çabalar tekrar ivme kazanır. 1987'de haftalık çalışma süresi 37,5 saate indirilir. DnA çeşitli koalisyonlarla 1998'e kadar iktidarda olduğu sürece işçilerin, memurların, yaşlıların, kısacası kapitalist ekonomik sistemden zarar gören kesimlerin çıkarlarını korumak için çalışır.

Sonuç Yerine

Eğer iyimserseniz bu kısa yazıdan "Neden olmasın bizde de sosyal demokrat boşluğu dolduracak bir parti çıkabilir; popülizm yapmak, Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisine sarılmak yerine çalışan kesimlerin, sistemin yükü altında ezilenlerin çıkarlarını savunabilir" diyebilirsiniz. Yok eğer kötümserseniz çıkartacağınız sonuç büyük bir olasılıkla "Böyle gelmiş böyle gider" olacaktır. O zaman ilginiz DnA'nın işçi hareketi ile ortak tarihi kökenine bakarak Türkiye'nin deneyiminden ne kadar ayrıldığına yoğunlaşacaktır. Devlet elitinin kurduğu CHP gibi bir partinin DnA'dan ayrılan yönleri gözünüze daha çok batacaktır.

Ama birilerinin bu ülkede iyimser olmasında, Norveç'te olduğu gibi çalışan kesimlerin çıkarlarına sahip çıkmasında çok büyük fayda var. Hem kendi oy beklentilerinin karşılanması, hem de giderek bozulan toplumsal dengelerin yeniden kurulması için. Zaten tarihsel determinizmin de modası geçti...

LÜTFEN NOT EDİNİZ!..

ÜYE AİDATLARINIZI VE BAĞIŞLARINIZI, AŞAĞIDAKİ BANKA ŞUBELERİNE YATIRABİLİR VEYA SEKRETERYAMIZI ARAYABİLİRSİNİZ.

İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI CEMİYETİ (İ.F.M.C.)
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6 80090 TAKSİM / İST.
Tel: (0212) 250 50 34 - 235 61 55 Faks: (0212) 255 17 73

İŞ BANKASI Beyoğlu Şb. Hsp. No: 46783 AKBANK Taksim Şb. Hsp. No: 7102

**KATKILARINIZLA ZENGİNLEŞECEK DAHA GÜZEL BİR
İKTİSAT DERGİSİNDE BULUŞMAK DİLEĞİYLE**

Öteki Sosyal-Demokratlardan Farklı mı?

Sosyalist Parti (PS) [Fransa]

Cüneyt Akalın*

2 1. yüzyıla yaklaşırken, Avrupa'daki sosyal-demokrat partileri tartışmaya çalışmamızın başlıca nedeni, kanımca, solun geleceği açısından ipuçları aramaktır. 90'lı yılların ikinci yarısında neo-liberal ideolojinin tüm dünyada yarattığı sosyo-ekonomik kargaşa ve yıkımın sonuçları yavaş yavaş bilinçlere yansımaya başladı. Ancak, bir yandan medyanın büyük ölçüde neo-liberal odakların denetimine girmesi, öte yandan da karşıt ideolojilerin ve siyasetlerin etkisizliği, çözüm arayışlarını güçleştiriyor. Yine de birşeyler söylemek için, elimizce pek çok belge ve onlarca "deneyim" var.

1998'de İngiltere'de ve Almanya'da muhafazakar iktidarların birbiri peşisıra göçmeleri, Avrupa ülkelerinde iktidarların neredeyse tümüyle sosyal-demokratların eline geçmesine yolaçtı. Fransız sosyal-demokratları aynı başarıyı bir yıl önce göstermiş ve iktidara yerleşmişti.

Ancak, İngiliz İşçi Partisi'nin ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin iktidara gelişinin yarattığı iyimserlik havası fazla uzun sürmedi. "Yeni-İşçi Partisi" (Lew Labor) söyleminin ardına gizlenen Blair'in, dışarda tam anlamı ile Amerika'ya bel bağlarken, içerde muhafazakarları aratacak politikalar izlemesi, cılasının çabuk dökülmesine neden oldu. Almanya'da ise sosyal yaklaşımlara daha çok sahip çıkan parti liderlerinden Oskar Lafontaine'in Partiden kopuşu, ve Schroeder'in, tıpkı Blair gibi, muhafazakarları aratan politikaları, SPD'nin, en azından solda düşünsel bir seçenek olma özelliğini yoketti.

Bir tek Fransa'daki sosyal-demokratlar direniyor; direnmek sözcüğü fazla iddialı sayılsa bile, başbakan Lionel Jospin'in halk katında meslekdaşları Blair ve Schroeder'den çok daha popüler olduğu. "35 saatlik iş haftası, gençlere iş olanakları" vb. gibi ilginç açılımlarla başlattığı iktidarını, ideolojik-teorik planda belli değişim iddiaları ile sürdürdüğü görülüyor.

Jospin farklılığını, "üçüncü yol" tartışmaları ile de ortaya koyuyor. Tony Blair bir "üçüncü yol" arayışı içine girerken, Jospin kendi bildiği yolda ilerliyor. Tüm bunlar Fransız Sosyalist Partisi üzerinde daha ayrıntılı bir biçimde durmamızı gerektiriyor.

Fransız Sosyalistlerinin Tarihi

II. Enternasyonal'in ve Avrupa sosyal mücadelelerinin tarihinde önde gelen son hareketlerinden Fransız Sosyalistlerinin, XIX. yüzyılın ikinci yarısında adım adım geliştiğini görüyoruz. 1864'de "grev hakkı"nın tanınması, işçi hareketinin gelişimi için elverişli bir ortam yaratır. 1864'de kurulan I. Enternasyonal'in 'Fransız Seksiyonu', Paris Komünü'nün şiddetle bastırılması üzerine, dağılır.

II. Enternasyonal 1809'da Paris'te kurulur. 1884'de 'sendika hakkı'nın tanınmasından sonra, Fransa'nın büyük sendika konfederasyonu Genel İş Konfederasyonu (CGT) 1895'te doğar. Genel İş Konfederasyonu 1906'da sendikacılığın siyasal sosyalizm karşındaki bağımsızlığı ilkesini benimseyen Amiens Şartı'nı benimser. Parti ile sendikalar arasındaki bağları koparan bu Şart, Fransız sosyalizmini Kuzey Avrupa sosyal-demokrasisinden belirgin bir biçimde ayıran bir belgedir. Ama bu kopukluk, Fransız işçi hareketinin Cumhuriyet'in temel yasalarına destek vermesine engel olmaz: 'Öğretim ve Basın' Yasaları (1881); 'Sendikal Özgürlükler' Yasası (1884); 'Dernek Kurma' Yasası (1901), 'Kilise ile Devletin Ayrılması' Yasası (1905), bu temel yasalardan bazılarıdır.

1905'te blankici, reformu vb. siyasal eğilimlerle 'İşçi Enternasyonal'i'nin Fransız Seksiyonu' örgütünün bünyesinde bütünleşen siyasal sosyalizm, Jean Jaurès'in önderliğinde yükselişe geçti. Cumhuriyet ile sosyalizmi, yurtseverlik ile enternasyonalizmi, marksist düşünce ile Fransız Devrimi'nin geleneğinin sentezini başarı ile yapan bir akım haline gelir. Bir işçi partisi olmayı hedefleyen 'İşçi Enternasyonalizmi'nin Fransız Seksiyonu' (SFIO), işçileri, sanatkarları, ay-

* Galatasaray Üniversitesi, İletişim Fakültesi

dınları ve memurları kapsayan yaygın ve militan bir seçmen temeli kazanır.

Enternasyonalizm ve barış için mücadele ilkeleri 'İşçi Enternasyonalizmi'nin Fransız Seksiyonu' (siyasal güç) ile Genel İş Konfederasyonu'nun birlik temelinde biraraya gelmelerini sağlar. Fakat II. Enternasyonal Partilerinin kendi burjuvazilerinin saflarında I. Dünya Savaşı'na girmeyi kabul etmeleri, sol saflarda hayal kırıklıkları yaratır. Savaş karşıtı Zimmerwald Solu 1915'te bu koşullarda doğar. 1917 Ekim Devrimi, II. Enternasyonale eleştirilerini yoğunlaştırır. Kargaşaya sürüklenen, bölünen 'İşçi Enternasyonalizmi'nin Fransız Seksiyonu' (SFIO), Lenin'in III. Enternasyonal'e katılma teklifi karşısında bocalar.

1920 Eylülündeki Tours Kongresi'nde Fransız solu bölünür: kongrede, Jaures'in geliştirdiği biçimiyle, Fransız Sosyalist geleneğini (ülke içinde demokrasi, genel oya saygı) onaylayanlarla (Leon Blum), Bolşevik modeli kabul ederek, devrimci bir irade gösterenler karşı karşıya gelir. Tours Kongresi'ne katılanların dörtte üçü Bolşeviklerin ünlü 21. maddesini kabul ederek Fransız Komünist Partisi'ni (PCF) kurmak üzere harekete geçerken, bu bölünme sendikal plana da yansır; Genel İş Konfederasyonu da bölünür. SFIO yani sosyalistler ilk kez "katılmadan hükümete destek verme" politikasını uygular.

Bu yıllarda sosyalistlerin ne tam anlamıyla reformcu ne de tam anlamıyla bir devrimci hareket özelliği taşıdıkları söylenebilir.

Almanya'da faşizmin yükselmesi ve Komünist Enternasyonal'in (Komintern) 1935'te siyaset değiştirerek, anti-faşist siyasetleri esas alması üzerine, Fransız sosyalistleri "direnış ve halk cephesi" politikaları geliştirirler. Parti'nin lideri Leon Blum 1936-37 arasında kurulan 'Halk Cephesi Hükümeti'nin başkanlığını yapar. Ancak, İspanya İç Savaşı'na müdahale etmeme siyasetinin sol içinde yarattığı tepki ve bölünmeler öte yandan sağın dinmeyen düşmanlığı, sosyalistlerin iktidardan düşmesine neden olur. Leon Blum önderliğindeki sosyalistler 1940'tan itibaren direniş saflarına yönelirler; Leon Blum, De Gaulle ile temasa geçer.

Sosyalistler Savaştan sonra Leon Blum başkanlığında kısa bir süre hükümet olurlar.

Sosyalist Parti'nin kuruluşu: Epinay Kongresi

Fransız Sosyalist Partisi, ülkeye özgü tarihsel koşulların ürünüdür. Sosyalist Parti 1971'de Epinay

Kongresi'nde kurulur. Olayların başlangıcını De Gaulle'ün iktidara gelişinde ve IV. Cumhuriyet'in dağılışında (1945-1958) aramak gerekir.

De Gaulle'ün iktidara gelişi, daha doğrusu bir darbeyi andıran geliş biçimi, sosyalistler arasında ve François Mitterrand ve Pierre Mendes France gibi Cumhuriyetçi solun seçilmiş unsurları arasında tepki yaratır. 'İşçi Enternasyonalinin Fransız Seksiyonu'nu terkeden bir grup muhalif, komünistlerden bazıları, Sol Sosyalistler Birliği 1960'ta Birleşik Sosyalist Parti'yi kurarlar. François Mitterrand ise 'Convention des Institutions Republicaines'i (Cumhuriyetçi Kurumlar Meclisi) kurar (1964), De Gaulle'e karşı çıkar.

1968 Olaylarından sonra 1969'da De Gaulle'ün düzenlediği referandumda 'hayır' için kampanya yürütür. De Gaulle yenilir ve siyaseti bırakır.

Mitterrand, devlet başkanlığı için komünist olmayan bir adayın desteklenmesini, onun etrafından birleşmesini önerir. 1972'de Mitterrand, Marchais (FKP) ve R. Fabre ile 'Solun Ortak Programı'nı imzalar. Sol Radikaller, Komünistler ve Birleşik Sosyalist Parti'nin desteğini kazanan Mitterrand ikinci turda oyların % 45'ini kazanarak, moral kazanır. Sol, geleceğe umutla bakar hale gelir.

Fransa'da sosyalist hareketin birliğinin ve yenilenmesinin dönüm noktası 1971 Epinay Kongresi'dir. Birleşik Sosyalist Parti, Mitterrand'ın başını çektiği CIR ve 'Hristiyan Hareketi'nin bir bölümü birleşir. Kongre Mitterrand'ı partinin genel sekreterliğine getirir ve hükümet kurmak üzere Fransız Komünist Partisi ile bir anlaşmaya gitme görevini kendisine verir.

1972 martında Suresnay Kongresi "yaşamı değiştirme" programını kabul eder ve Sosyalist Parti aynı yılın haziran ayında Komünist Parti ile (solun) 'Ortak Programı'nı imzalar.

1973 Martında yapılan seçimlerde sol oyların % 48'ini alır.

1974'de George Pompidou'nun ölümünden sonra Mitterrand bir kez daha, solun tek adayı olarak seçime katılır. Valery Giscard d'Estaing karşısında çok az bir farkla kaybeder (ikinci turda oyların % 49.6'sı).

Bu sonuçlar sol güçlere iktidar yolunu açar.

Parti, 1976 yerel seçimlerinde ve 1977 Belediye seçimlerinde aldığı sonuçlarla, Fransa'nın en büyük partisi olduğunu kanıtlar. Gelişmeden kaygılanan Komünist Partisi (asgari ücret, millileştirmeler vb. gibi unsurları öne sürerek) solun birliğini bozar.

Sosyalist Parti'nin 1979 Metz Kongresi'nde Mitterrand "solun birliği ve kapitalizmden kopuş" programını savunarak liderliğini pekiştirir. Sosyalist Parti 1980'de Metz Kongresi'nde kabul edilen fikirleri Parti içinde örgütlediği yaygın bir tartışmayla bir "Sosyalist Proje"ye dönüştürür.

1981 Seçimleri ve solun iktidarı

Sosyalistlerin başkanlık seçimini kazanmaları ve Mitterrand'ın devlet başkanlığı, Fransız sosyalistinin tarihinde yeni bir sayfa açar. Bu V. Cumhuriyet'te ilk siyasal görev değişikliğidir. Jospin Partinin yönetimine gelir. Hükümette 4 komünist bakan yer alır.

Başlarda Mitterrand'ın seçim kampanyasında vadettiği hususlar hızla uygulamaya konur. (idam cezalarının kaldırılması, asgari ücrette hissedilir artışlar, aile yardımları, 60 yaşında emekliye ayrılabilme hakkı, millileştirmeler, ademi-merkezileştirmeler, işçilere yeni haklar vb.). Fakat ekonomik kriz 1983'ten itibaren Sosyalist Mauroy Hükümetini bir "kemerleri sıkma" politikası izlemeye yöneltir. Komünist Partisi, bir yandan bu politikaları elıştırırken, bir yandan da hükümette kalmaya devam eder. İzlenen ekonomik politikaların sonucu olarak, Sosyalistler 1986'de milletvekili seçimlerini kaybederler. Mitterrand, sağcı Chirac'ı hükümeti kurmakla görevlendirir. Sosyalist Parti muhalefette kalır. Fransızların siyasal yaşamda "kohabitasyon" (birlikte yaşama) adını verdiği dönem başlar.

Sosyalistlerin yeniden iktidara gelişi

1968'de ikinci kez başkan seçilen Mitterrand, solun ateşli çocuğu Michel Rocard'ı, merkezden unsurları da biraraya getirmek üzere hükümeti kurmakla görevlendirir.

1988-1992 yılları arasında sosyalist hükümetler (önce Michel Rocard sonra Edith Cresson hükümetleri) önceliği dışarda Avrupa'nın inşasına ve soğuk savaşın bitiminden, komünizmin yıkılışından sonra ortaya çıkan boşlukta yeni bir uluslararası düzenin tanımlanmasına, içerde ise yozlaşmaya, uzun süreli işsizliğe ve güvensizliğe karşı mücadeleye verirler.

1981-1993 yılları Fransız sosyalizmi için başarılı bir biçimde bir hükümet partisine dönüşme yılları olur, ancak "iş" çevreleri ile ilişkiler kadrolarda yozlaşmalara yol açar.

Fransız Solu 1993 Milletvekili Seçimleri'nde ağır bir yenilgiye uğrar. Bu yenilgiden sonra aynı yıl toplanan Bourget Kongresi'nde Parti, programını başlıca üç temaya dayandırmaya karar verir: 'Çalışma saatle-

rinin sınırlandırılması', 'Yeni Avrupa' ve 'fırsat eşitliği'.

Bu arada Parti'de iktidar mücadelesi sürer. "Reformcu irade ile gerçekçiliği" birleştiren, iyi bir üslup tutturana Lionel Jospin 1995'de partinin yönetimine gelir. Bu süreci teşvik eden usta politikacı Mitterrand 1996'da ölünce, Jospin'in önü açılır.

Sosyalist Parti 1996'da, programını netleştirmek üzere üç önemli genel toplantı düzenler. Bu toplantılardan birincisi "Küreselleşme, Avrupa ve Fransa", ikincisi "Demokrasinin aktörleri" ve üçüncüsü "Ekonomik ve toplumsal önerilerimiz" konularındadır.

Chirac'ın 1997'de Meclis'i feshetmesinden sonra, yapılan seçimlerde Sosyalist Parti, Komünist Parti, Sol Radikaller, Yeşiller ve Yurttaşlar Hareketi'ni kapsayan Sol, Meclis'te çoğunluğu elde eder. Başkan Chirac Lionel Jospin'i hükümeti kurmakla görevlendirir. Solun tüm renkleri bu hükümette yer alır. Fransız siyasal yaşamında yeni bir "kohabitasyon" (birlikte yaşama) dönemi başlar. François Hollande Sosyalist Parti'nin başına geçer.

SP'nin ideolojik görüşleri

Tarihten aktardığımız bölümlerde, Sosyalistlerin 1920 Tours Kongresi'nde Komünistlerden koptuklarını açıklamıştık. Aradaki esas görüş ayrılığı, leninist model, leninist örgütlenme ve Sovyet modeli idi. Yani devrimle evrim, demokratik devlet ile otoriter yöntemler tartışması. Görüş ayrılıkları zaman içinde daha da derinleşir.

60'lı yıllarda Avrupa genelinde olduğu gibi Fransa'da da Komünist Partisi esas görev olarak "sosyalizmin anayurdunu" yani Sovyetler Birliği'ni savunmayı esas alırken, Sosyalistler, bir yandan kapitalizmin getirdiği yıkıma (ABD) öte yandan da bürokratik toplumlara (SB) karşı aralarına mesafe koyarlar.

Fransız Sosyalist Partisi, 1972'de 'Solun Birliği'ni sağladıktan ve 1974 başkanlık seçimlerinde büyük bir başarı kazandıktan sonra, kendisini iktidara hazırlamaya başlar. Mitterrand'ın önyak olması üzerine, bütün Parti'nin katılımı ile ünlü 'Sosyalist Proje' hazırlanır.

Sosyalist Proje'nin öncelikle kendisine yönelttiği soru şudur: "**Krizin** (Kapitalizmin 20. yüzyılda, 1930 Büyük Buhranı'ndan sonra gelen ikinci büyük krizi) **ucunda, ülkemiz için ve genel olarak insanlık için bir çıkış yolu var mıdır?** (Projet Socialiste, s.24). Buna olumlu yanıt veren Sosyalistler, kadınları ve erkekleri kurtarmak için, siyasal iktidarı ele geçirerek

toplumun yapılarını dönüştürme görevini önlerine koyarlar. (Projet Socialiste, s. 33)

Sosyalistler bu tartışma sırasında, anti-kapitalist toplumsal güçleri analiz ederken, kadın sorununa eğilirler, kadın-erkek eşitsizliğinin, kapitalizmin ürünü olduğunu vurgularlar. Yeni toplumsal güçleri sıralarken, 68'in bilince çıkarttığı unsurları özellikle belirtirler. Krizin ideolojisinin akıldışılığa dönüşe yöneldiğinin altını çizen Sosyalistler, kapitalizmin gelişmeden yararlanmasının insanlığı hedef aldığını belirtirler.

Adı geçen Proje, Batı kapitalizminden sonra oklarını SB'ye çevirir. Sosyasitlerin Ekim Devrimi'ne "sosyalist" sıfatını takmayı reddettiklerini, SSCB'yi hiçbir zaman "sosyalist" bir ülke olarak görmediklerini, sosyalizmin demokrasi olmadan varolamayacağını belirtirler. Bu tespitten yola çıkarak, ulaştıkları sonuç şudur: "Batılı işçileri Stalinizme ya da Maoizme ikna etmeye çalışmaktansa, kapitalizmi desteklemek binlerce kez tercihe şayandır."

Demokrasinin inşasını programın temeline oturtan Sosyalistler Parti'nin rolünü şöyle tanımlıyorlar: "Partimiz, toplumsal dönüşümün partisidir. Amacı, sosyalizmi gerçekleştirmektir. Faaliyet alanı, toplumun tümüdür."

Lionel Jospin de, "Sosyalist Proje" dolayısıyla 'Sosyalist incelemeler ve Araştırmalar Enstitüsü'nce düzenlenen seminerde yaptığı konuşmada, Sosyalist Parti'yi şöyle tanımlar: "Ortodoks bir parti değiliz. Tek görüşlü bir parti değiliz. Kültürel mirasımız, Avrupa, ABD'nin ve SSCB'nin tahlili, Ortadoğu, Sosyalist Enternasyonal, ekonomi politliğimizin ne olması gerektiği konusunda Partimiz bünyesinde tartışmalar sürüyor."

Jospin Fransız Solu'nun bir başka özelliğinin güçlü bir Komünist Parti'si olduğunu özellikle vurgular. "Sosyalist Parti Fransa'da Sola egemen değildir. İşçiler içinde kök salmış, en güçlü, en gelişkin sendikal bağlara sahip bir Komünist Partisi ile birlikte yaşıyoruz. Yakınlarda, yani 1978'de Komünist Partisi'ni seçimlerde geride bıraktık. Fakat birçok bakımdan, işçi sınıfı içindeki bağlarıyla, örgütlenmesiyle, sürekli elemanlarının gücüyle, mali gücüyle, siyasal ve toplumsal mücadelede çok somut bir rol oynayan bir dizi unsurla bizden güçlü olmaya devam ediyor." (La Social-democratie en question, 1981, s.286) Jospin de, Mitterrand gibi, bu durumun 'Solun Birliği'ni zorunlu kıldığını söyler.

Jospin, Sosyalist Parti'nin Sosyalizm perspekti-

finden vazgeçmediğini, sosyalist kaldığını, sosyalist bir topluma ulaşmak istediğini, Parti'nin amacının mevcut sistemi düzenlemek değil, dönüşüm ancak tedricen mümkün olsa da, sistemi dönüştürmek olduğunu belirtir. Jospin'e göre "bu perspektif hem ulusal hem de uluslararası planda geçerlidir ve teorik planda, kimi zaman yetersiz de olsa, bizi (Sosyalistleri) sınıf mücadelesi gerçeğini tanımaya yöneltiyor." (La social-democratie... s. 290) Jospin'e göre "Sosyalist Parti, kendisini Marksist bir parti olarak tanımlamamasına rağmen, bazı alanlarda marksist analizi reddetmiyor. Buna bağlı olarak işçi sınıfının önde gelen, ya da her hal ve kârda önemli bir rol oynayacağını" kabul ediyor. (a.g.e., s. 290)

Jospin'e göre Sosyalist Parti, reform ve devrim sorununda, Devlet ve Sivil Toplum sorununda, Merkezi devlet ve yerel kurumlar sorununda, ekonominin piyasa tarafından düzenlenmesi ya da ekonominin planlama ile yönlendirilmesi sorununda, özel kapitalizm ve kamu sektörü sorununda uzlaşmalarla çözümlere ulaşmaya çalışıyor. Bu uzlaşma anlayışı Jospin'e göre Parti'nin felsefesinin temelidir.

Jospin'e göre Sosyalist Parti üçüncü Dünya olgusunu dikkate almakta ancak "Üçüncü Dünyacılık" hatasına düşmemeye dikkat etmekte, bu rejimleri yüceltmemekte, bu ülkelerdeki rejimlere karşı insan hakları ve demokrasi konularında kesintisiz bir mücadele yürütmektedir.

Jospin'e göre "Üçüncü yol" tartışmaları yeni bir ortodoksinin tehlikelerini tanımaktadır. "Başkalarına ders vermeye çalışmaktansa, başkalarının eylemlerinden dersler çıkarmak daha doğru olur" (La Social-democratie, s. 292)

Sosyalist Parti'nin Politikaları

1981'de "kapitalizmden kopuş" sloganı ile iktidara gelen, hükümetinde 4 komünist bakana yer veren, 'Solun Birliği' programının gereği, başlarda kimi millileştirmelere girişen Mitterrand, vaadlerini çabuk unuttur ve kapitalizmin krizi ile karşılaşınca, 1983'te dönemin moda neo-liberal moneter politikalarına dümen kıvrımda gecikmez. Bununla birlikte Sosyalistlerin 80'li yıllardaki iktidarı kimi yenilikler getirir: idam cezası kaldırılır. Ülkede ademi-merkeziyet güçlendirilir, yerel yönetimler konusunda altı büyük yasa kabul edilir. 39 saatlik hafta, beşinci ücretli izinli hafta ve 60 yaşında emeklilik kabul edilir. Özel Radyo ve TV kanallarına izin verilir, Kamu TV kanalı TF1 özelleştirilir.

Ekonomi, Avrupa'nın güçlü ekonomilerinden biri haline gelir, buna karşılık işsizlik artar. Sosyalistler dış politikada önceliği Birleşik Avrupa'nın inşasına verirler. Mitterant ile Kohl, ortak pazarı, AB'ye yoneltirler. Avrupa Birliği'ni kuran Maastrich Antlaşması 7 Şubat 1992'de imzalanır. Fransız halkı Maastrich için yapılan referandumu %51'lik bir çoğunlukla kabul eder.

Mitterrand' İsrail'i ve Mandela'nın göreve gelişinden sonra Güney Afrika'yı ilk ziyaret eden devlet başkanı ünvanını kazanır.

Fransa, SB'nin çöküşünden sonra, ABD'nin başını çektiği yeni uluslararası düzene karşı açık bir tavır geliştirmez. 'Küreselleşme" politikalarında Sosyalist yönetimin ABD ile birlikte hareket ettiği bile söylenebilir.

Aslında Avrupa'lı Sosyalistlerin ABD politikaları doğrultusunda hareket etmeleri yeni birşey değildir. Soğuk Savaş'ın bir sonucudur. Nitekim özellikle SB'nin Çekoslovakya'yı işgalinden sonra birçok Avrupa'lı sosyalist/sosyal-demokratın ABD'nin varlığını bir güvence olarak gördüğü bilinir. Örneğin Avrupa-Komünizminin önde gelen temsilcisi İtalyan Komünist Partisi lideri E. Berlinguer, 1976-79 yıllarındaki seçim kampanyası sırasında NATO'yu, demokratik sosyalizmin inşası için gerisinde bağımsızlık güvencesine sahip oldukları bir kalkana benzetir.

Fransız Sosyalist Partisi, tedrici de olsa, kapitalist sistemden kopuşu hâlâ zaman zaman ağzına alıyor. Ancak bunun 80'li yıllardaki kadar ve o ölçüde vurgulanmadığı açıktır. 16 Haziran 1997 tarihli TIME dergisinde belirtildiği gibi "paradoksal olarak, sosyalistler, neo-liberal reformları uygulamada, sağdan daha iyi bir konumdadırlar." Fransız sosyalistleri de bu "genel yargı" ile çelişmiyor.

Sonuç

Bütün bu anlattıklarımızdan ne gibi sonuçlar çıkarabiliriz? Ya da başta sorduğumuz soruya nasıl bir yanıt verebiliriz? Fransız Sosyalist Partisi, tam bir bocalama içine giren öteki sosyal-demokrat partilerden farklı mıdır?

1) Fransız Sosyalist Parti'si, İngiliz İşçi Partisi ve Alman Sosyal-Demokrat Partisi ile birlikte II. Enternasyonal'in çatısı altında faaliyette bulunduğuna göre, temel ideolojik görüşlerde büyük benzerliklerin olması kaçınılmazdır. Daha doğru, kanımca, tüm bu partilerin sorunsalı aynıdır. Otoriter olarak eleştirdikleri leninist modele karşı demokratik sosyalizmi savunmak.

Ne var ki böyle başlayan ayrılık, zaman içinde giderek derinleşmiştir. Özellikle Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin yıkılışı üzerine "düşman kardeşler"i Komünistlerin desteğinden yoksun kalan Sosyalistler, ABD'nin başına çektiği neo-liberal kampa iyice savruldu.

1980'lerin başında Mitterrand, kağıt üzerinde de olsa, "kapitalizden kopuş"tan söz ediyordu. Bu önermeler, 90'lı yıllarda tümüyle hasıraltı edildi.

Bu açıdan bakıldığında, Sosyalist Parti'nin küreselleşme süreci içinde, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki benzerleri gibi, giderek Amerikan kapitalizminin neo-liberal ideolojik görüşlerine yaklaştığı, soldan uzaklaştığı söylenebilir.

2) Yine de Amerikan sisteminin çekim alanına girmede, Fransız Sosyalistlerinin, öteki "kardeş partiler"i geriden izlediğini, kendine özgü siyasetler geliştirdiği gerçeğini teslim etmek gerekir. Jospin'in Sosyalistleri çalışma saatlerini azaltarak, yabancılara yönelik baskılara karşı çıkarak, sistemi yer yer demokratikleştirerek, Fransa'da ve Avrupa'da olumlu bir rol oynuyor. Öte yandan, Jospin'in yukarıda alıntıladığımız sözlerinde ifade ettiği gibi, pek çok konuda Parti içinde tartışma sürdüğüne göre Parti fikri hayatini sürdürüyor sonucunu çıkarmamız doğru olur.

3) Fransa'daki sosyalistleri komşularından farklı kılan nedir? Cumhuriyetçi ideolojik gelenek mi? Sendikalarla Kuzey-Avrupa partileri kadar içişe olmamanın sağladığı siyasal avantajlar mı? Köklü bir sol gelenek mi? Güçlü bir komünist partisi ile yıllarca aynı kaderi paylaşmak mı? Ekonomik olarak ABD'ye İngiltere ya da Almanya kadar bağımlı olmamanın Parti düşüncesine kazandırdığı görece özerklik mi?

Esas unsuru bulup çıkarmak kolay değil; bunun için Sosyalist Parti'yi gözlemlemeye devam etmeliyiz. Ancak Tony Blair'i çok etkilediği görülen "üçüncü yol" tartışmalarına ilgi göstermeyen Fransız Sosyalistleri'nin komşularından daha farklı bir ideolojik/politik temelde olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar:

- Projet Socialiste, Par la France des Années 80, Paris 1980
- la Social-démocratie en questions, Editions RPP, Paris 1981
- Yarım Kalmış Anılar, François Mitterrand, Boyut Kitapları, 1996
- Avrupa ve Fransa, François Mitterrand, Boyut Kitapları, 1988

28 Şubat Süreci Işığında 1999 SEÇİMLERİ

Ahmet Demirel*

1 8 Nisan 1999'da yapılan erken genel seçimin sonuçları kamuoyunca genel olarak büyük bir sürpriz olarak değerlendirildi. 1995'te RP, ANAP ve DYP'nin ardından dördüncü sırada yer alan DSP bu kez önemli bir oy patlaması yaparak seçimden birinci parti olarak çıktı. Asıl büyük oy patlamasını, 1995'in altıncısı ve yüzde 10'luk genel Türkiye barajının mağduru MHP gerçekleştirdi; MHP 1999'da DSP'nin ardından ikinci sırada yer almayı başardı. Kapatılan RP'nin oylarına talip olan FP ile ANAP, DYP ve CHP büyük oy kaybına uğradılar. Bu partilerden CHP yüzde 10'luk genel ülke barajına takılarak hiç milletvekili çıkartamadı. HADEP 1995'tekinden biraz daha yüksek oranda oy almasına karşın yine yüzde 10'luk genel barajın çok altında kaldı. Öteki partiler ise hiçbir varlık gösteremedi. Üç bağımsız adayın partili adaylar karşısında başarı sağlayıp, meclise girecek oranda oy toplamayı başarmaları seçimin ilk etapta akla gelen bir başka önemli olayıydı.

Seçim sonuçları üzerinde şimdiye kadar birçok değerlendirme yapıldı. Bu yazıda, öncelikli olarak, bir hatırlatma babında, önce belli başlı partiler açısından tek tek bir durum değerlendirmesi yapmak istiyorum. Ardından, iki seçim arasında yaşanan en önemli gelişme olarak nitelendirilebilecek 28 Şubat süreci içinde oluşan parti bloklaşmalarını ön plana çıkartıp, bu parti bloklarının 1999'daki performanslarını 1995 ile karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye çalışacağım.

PARTİLER AÇISINDAN DURUM

1999 milletvekili genel seçiminde ülke genelinde partilere göre oy dağılımı

Yukarıda değinildiği ve kamuoyunca da ittifakla görüş birliğine varıldığı gibi, 1999 seçiminin iki galibi vardır: Yüzde 22,2 ile birinci sırayı alan DSP ve yüzde 18,0 ile ikinci sırayı alan MHP. Kapatılan RP'nin oylarına talip olan FP yüzde 15,4 ile üçüncü, ANAP yüzde 13,2 ile dördüncü, DYP yüzde 12,0 ile beşinci sırayı aldı. Milletvekillikleri Türkiye genelindeki yüz-

de 10,0'luk barajı aşmayı başaran bu 5 parti arasında paylaşıldı. DSP 136, MHP 129, FP 111, ANAP 86, DYP 85 milletvekili çıkardı. Bunlara ek olarak, Elazığ, Malatya ve Tunceli'de birer bağımsız aday (sırasıyla Mehmet Kemal Açar, Ahmet Özal ve Bekir Gündoğan) gereken miktarda oy toplamayı başarıp milletvekili seçildi. Seçime katılan diğer 15 parti yüzde 10'luk genel ülke barajının altında kaldı ve hiçbiri milletvekili çıkaramadı. Altıncı sıradaki CHP yüzde 8,7, yedinci sıradaki HADEP yüzde 4,8 oranında oy toplayabildi. BBP yüzde 1,5 ile sekizinci sırada yer aldı. Dokuzuncu sıradaki ÖDP'den başlayıp yirminci sıradaki DBP'ye kadar bütün öteki partiler yüzde 1,0'in de altında kaldı. Bu küçük partilerin başında yer alan ÖDP yüzde 0,8, sonunda yer alan DBP ise yüzde 0,1 oranında oy toplayabildi.

Seçim çevrelerine (illere) göre dağılım

Bilindiği gibi 1999'daki seçim çevreleri düzenlenirken, esas olarak iller göz önünde bulundurulmuştu. Toplam 80 ilden 77'si tek bir seçim çevresi olarak düzenlenirken, Ankara ve İzmir ikişer, İstanbul ise üç seçim çevresine bölünmüştü. Buna göre ülke genelinde toplam 84 seçim çevresi vardı. Bu 84 seçim çevresinden 31'inde DSP, 25'inde MHP, 11'inde HADEP, 9'unda FP, 5'inde DYP, 1'inde ANAP ve 2'sinde bağımsızlar ilk sırayı aldılar. Ülke genelinde oy oranı bakımından ilk iki sırayı paylaşan DSP ve MHP, seçim çevresi birinciliği bakımından da ilk iki sırada yer alıyorlar. Ama daha aşağıya inildikçe sıralamalar farklılaşıyor. Oy oranı bakımından yedinci sırada bulunan HADEP'in seçim çevresi birinciliği açısından üçüncü sırada yer alması ortaya çıkan ilk ilginç sonuç. Ülkenin üçüncü büyük partisi olan FP, seçim çevresi birinciliği açısından dördüncü; beşinci büyük partisi olan DYP ise seçim çevresi birinciliği açısından da beşinci sırada yer alıyor. Ülke genelinde aldığı oy oranı bakımından dördüncü sırada bulunan ANAP'ın ise sadece bir seçim çevresinde birinci olmayı başarabilmesi bir başka çarpıcı sonuç. Bu arada iki seçim çevresinde bağımsız adayların bütün partileri geçip oy oranı açısından ilk sıraya yerleşmesi de bir başka önemli sonuç olarak karşımıza çıkıyor.

* Dr., Araştırmacı Yazar

DSP

DSP 1995'te yüzde 14,6 olan oy oranını 1999'da yüzde 22,2'ye yükselterek 7,6 puanlık bir oy artışı sağladı. Parti 1999'da 31 seçim çevresinde ipi önde göğüsledi. DSP'nin birinci olduğu seçim çevreleri şöyle sıralanıyor: Adana, Ankara 1, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Edirne, Eskişehir, Giresun, İstanbul 1, İstanbul 2, İstanbul 3, İzmir 1, İzmir 2, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Manisa, Muğla, Ordu, Samsun, Sinop, Tekirdağ, Uşak, Zonguldak, Bartın ve Yalova. DSP'nin birinci olduğu bu seçim çevrelerinin 12'si Marmara, 8'i Karadeniz, 7'si Ege, 3'ü İç Anadolu ve 1'i Akdeniz bölgesinde. DSP Doğu ve Güneydoğu'daki seçim çevrelerinin hiçbirinde birinci olmayı başaramadı. DSP'nin en yüksek oy oranına ulaştığı seçim çevresi yüzde 45,6 ile Edirne, en düşük oranda oy aldığı seçim çevresi ise yüzde 2,2 ile Bayburt.

DSP, 1999'da, 83 seçim çevresinin 81'inde 1995'e göre oy artışı sağlarken, 2'sinde oy kaybına uğradı. (1995'te Adana ilinin bir ilçesi olan Osmaniye 1999 seçimlerinde ayrı bir il olmuştur. İl bazında oy artış ve azalışları hesaplanırken, karşılaştırmaya olanak sağlaması için Adana ve Osmaniye'deki oylar toplu olarak değerlendirilmiştir. Bu durumda bu hesaplamalar sırasında, 84 seçim çevresi 83'e indirilmiş olmaktadır). En çok oy artışı sağladığı iller Muğla, İzmir 1, İzmir 2, Kilis, Antalya, Aydın Çanakkale ve Giresun. Partinin 1995'ten 1999'a oy kaybettiği iller ise Karaman ve Iğdır. Bunlardan Iğdır'da gerçekleşen yüzde 10,1 puanlık kayıp görece önemli sayılabilir.

MHP

MHP 1995'te yüzde 8,2 olan oy oranını 1999'da yüzde 18,0'e yükselterek 9,8 puanlık bir oy artışı sağladı. Parti 1999'da 25 seçim çevresinde ipi önde göğüsledi. MHP'nin birinci olduğu seçim çevreleri şöyle sıralanıyor: Afyon, Amasya, Ankara 2, Antalya, Burdur, Çankırı, Çorum, Erzincan, Gaziantep, Gümüşhane, Hatay, Isparta, İçel, Kayseri, Maraş, Nevşehir, Niğde, Tokat, Trabzon, Yozgat, Aksaray, Karaman, Kırıkkale, Karabük ve Osmaniye. Bu seçim çevrelerinin 10'u İç Anadolu, 7'si Akdeniz, 5'i Karadeniz, 1'i Ege, 1'i Güneydoğu Anadolu ve 1'i Doğu Anadolu bölgesinde. MHP'nin en yüksek oy oranına ulaştığı seçim çevresi yüzde 40,9 ile Osmaniye'de, en düşük oranda oy aldığı seçim çevresi ise yüzde 1,9 ile Mardin.

MHP 1995'ten 1999'a 83 seçim çevresinden 79'unda oy artışı sağladı, 4'ünde oy kaybına uğradı.

En çok artış sağladığı iller Yozgat, Karaman, Çankırı, Gümüşhane, Çorum ve Aksaray gibi Orta Anadolu illeri. Partinin oy kaybına uğradığı 4 il Hakkari, Muş, Siirt ve Mardin. Ama, buralardaki oy kayıpları ihmal edilebilecek ölçüde düşük.

FP

Kapatılan RP 1995'te yüzde 21,4 oranında oy almıştı. RP'nin oylarına talip olan FP 1999'da yüzde 15,4'te kaldığından, partinin 6,0 puanlık bir oy kaybına uğramış olduğu ortaya çıkıyor. FP 1999'da 9 seçim çevresinde ipi önde göğüsledi. Birinci olduğu seçim çevreleri şöyle sıralanıyor: Adıyaman, Bingöl, Bitlis, Erzurum, Konya, Malatya, Sakarya, Sivas ve Bayburt. Bu seçim çevrelerinin 4'ü Doğu Anadolu, 2'si İç Anadolu, 1'i Marmara, 1'i Karadeniz ve 1'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde. FP en yüksek oyu yüzde 30,2 ile Konya'da, en düşük oyu ise yüzde 2,4 ile Tunceli'de aldı.

FP, RP'ye göre, 1995'ten 1999'a 83 seçim çevresinden 80'inde oy kaybına uğradı, sadece 3 seçim çevresinde oylarını artırabildi. En çok Bingöl, Muş, Ağrı, Elazığ gibi Doğu Anadolu bölgesi illerinde oy kaybına uğrayan FP'nin oylarını artırabildiği 3 il Hakkari, Iğdır ve Şırnak.

ANAP

ANAP'ın 1995'te yüzde 19,6 olan oy oranı 1999'da yüzde 13,2'ye gerileyince parti 6,4 puanlık bir oy kaybına uğramış oldu. Parti 1999'da sadece bir seçim çevresinde (Rize) ipi önde göğüsledi. ANAP yüzde 43,4 ile Rize'de en yüksek oy oranına ulaşırken, oyları Sivas'ta 5,5 ile en alt düzeye indi. ANAP'ın birinci olduğu Rize Karadeniz bölgesinde yer alıyor.

ANAP, 1999'da, 1995'e göre 76 seçim çevresinde oy kaybına uğrarken, 7 seçim çevresinde oylarını artırdı. Artış sağladığı illerdeki artışların oranı çok yüksek değilken, kayıplar büyük oranlara ulaştı. En çok oy kaybettiği seçim çevreleri Giresun, Sivas, Malatya, Çankırı, Trabzon ve Burdur.

DYP

DYP'nin 1995'te yüzde 19,2 olan oy oranı 1999'da yüzde 12,0'ye gerileyince parti 7,2 puanlık bir oy kaybına uğramış oldu. DYP 1999'da 5 ilde birinci oldu ve bu iller şöyle sıralanıyor: Artvin, Kütahya, Urfa, Ardahan ve Kilis. Bu seçim çevrelerinin 2'si Güneydoğu Anadolu, 1'i Ege, 1'i Karadeniz ve 1'i Doğu Anadolu bölgesinde. DYP en yüksek oy oranına yüz-

de 24,2 ile Kütahya'da ulaşırken, en düşük oranda oyu yüzde 4,9 ile İstanbul 1. seçim çevresinde aldı.

DYP, 1999'da, 1995'e göre 73 seçim çevresinde oy kaybına uğrarken, 10 seçim çevresinde oylarını artırdı. En yüksek sıçramayı Siirt'te gerçekleştirdi. En çok oy yitirdiği seçim çevreleri Şırnak, Muğla, Edirne, Isparta, Kırklareli ve Elazığ.

CHP

CHP'nin 1995'te yüzde 10,7 olan oy oranı 1999'da yüzde 8,7'ye gerileyince parti 2,0 puanlık bir oy kaybına uğramış oldu. Bu oy kaybı FP, ANAP ve DYP'ninkine göre daha düşük olmakla birlikte, parti bu oranla yüzde 10'luk genel ülke barajının altında kaldığından, seçim sonuçları CHP için ağır bir seçim yenilgisi olarak değerlendirildi.

CHP 1999'da, 1995'e göre 67 seçim çevresinde oy kaybına uğrarken, 16 seçim çevresinde oylarını artırdı. Partinin en kazançlı olduğu il Iğdır, en büyük kayba uğradığı il Antalya.

HADEP

HADEP 1995'te yüzde 4,2 olan oy oranını 1999'da yüzde 4,8'e yükselterek 0,6 puanlık bir oy artışı sağladı. Parti 1999'da 11 seçim çevresinde ipi önde göğüsledi. HADEP'in birinci olduğu seçim çevreleri şöyle sıralanıyor: Ağrı, Diyarbakır, Hakkari, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Van, Batman, Şırnak ve Iğdır. HADEP en yüksek oyu yüzde 46,1 ile Hakkari'de, en düşük oyu ise yüzde 0,7 ile Sivas'ta aldı. HADEP'in birinci olduğu seçim çevrelerinin 6'sı Doğu, 5'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde.

HADEP 1999'da, 1995'e göre 51 seçim çevresinde oylarını artırırken, 32 seçim çevresinde oy kaybetti. Parti en yüksek oy artışını Ağrı, Muş ve Kars'ta sağlarken, en büyük oy kaybını Hakkari'de yaşadı.

28 ŞUBAT SÜRECİ PARTİ BLOKLAŞMALARI

Bilindiği gibi, 1995-1999 seçimleri arasındaki 4 yıllık süre içinde ülke içinde büyük çalkantılar yaşandı. 28 Şubat sürecinde REFAHYOL hükümeti yerini ANASOL-D hükümetine bıraktı. 18 Nisan seçimlerine gidilirken 28 Şubat sürecinde iktidarı bırakan partiler olan RP, DYP ve onları destekleyen BBP ile, 28 Şubat süreci içinde iktidarı devralan partiler (ANAP, DSP, DTP - ve bunları dışarıdan destekleyen CHP'yi

de bu blok içinde değerlendirmek gerekiyor) arasında açık bir bloklaşma yaşandı. Parlamentoda birkaç temsilcisi bulunan MHP ile hiç temsilcisi olmayan HADEP, fiili olarak, bu bloklaşmanın dışında kalmış oldukları izlenimini vermeyi başardılar. 1999 seçimlerine bu gözle bakıldığında bazı ilginç sonuçlar ortaya çıkıyor.

Hemen belirtmek gerekir ki, seçmen, partiler arasında yaşanan bu bloklaşma, ya da kamplaşmaya pek itibar etmedi. Her iki blok da 1995'e göre oy kaybına uğradı. 28 Şubat sürecinde iktidarı kaybeden partiler bloğunun oy kaybı büyük boyutlara ulaşırken, bu süreçte iktidarı devralan partiler bloğu görece küçük bir oy kaybı yaşadı. Ama, bu ikinci partiler bloğu içinde ön planda yer alan ANAP ağır bir seçim yenilgisi yaşadı ve oylarının önemli bir bölümünü DSP'ye kapıncı, seçimden önce blok içindeki öncelik sıralaması ANAP-DSP şeklinde iken, seçimden sonra bu sıralama DSP-ANAP şekline dönüştü. Bu bloklaşmanın dışında kalmayı başaran MHP ise büyük bir oy patlaması gerçekleştirdi. FP-DYP'den uzaklaşan seçmen 28 Şubat sürecinde iktidarı devralan partiler bloğuna değil, bloklaşmanın dışında kalmış izlenimi veren MHP'ye yöneldi. HADEP ise 1999'da 1995'teki yerini biraz daha sağlamlaştırarak korudu.

Şimdi sayılara bakarak yukarıda yapılan tespitleri bir kez daha gözden geçirelim.

1995'te Türkiye genelinde ANAP, DSP ve CHP'nin oylarının toplamı yüzde 44,9 iken, DYP ve RP'nin toplamı yüzde 40,6 idi. MHP yüzde 8,2, HADEP yüzde 4,2, diğer partiler ve bağımsızlar da yüzde 2,1'de kalmışlardı.

ANAP, DSP, CHP ve 28 Şubat sürecinde iktidarı devralan bu partiler bloğuna sonradan katılan DTP'nin toplam oy oranı 1999'da yüzde 44,7'ye geriledi. Böylece 1999'da 1995'e göre toplam olarak 0,2 puanlık bir oy kaybına uğramış oldu. Bu süreçte iktidardan uzaklaşan FP ile DYP'nin ve onları destekleyen BBP'nin toplam oy oranları da yüzde 28,9'a geriledi. Bu oran bu bloğun 1999'da 1995'e göre 12,1 puanlık bir oy kaybına uğramış olduğu anlamına geliyor. Bloklaşmanın dışında kalmış izlenimi veren MHP oylarını yüzde 18,0'e yükseltti. Bir başka deyişle oylarını 9,8 puan artırdı. HADEP'te 1995'te yüzde 4,2 olan oy oranını 1999'da yüzde 4,8'e yükseltip 0,6 puanlık bir artış sağladı. Öteki partiler ve bağımsızların 1995'te yüzde 2,1 olan toplam oy oranları 1999'da yüzde 3,6 yükselince bu grup 1,5 puanlık bir oy artışı sağlamış oldu.

Bu sonuçlara ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğu açısından bakıldığında, bu bloğun seçmenlerinin

Parti bloklarının 1995 ve 1999'da aldıkları oy oranları ve değişim

1995	ANAP DSP CHP (DTP-1999)	DYP RP (FP-1999) (BBP-1999)	MHP	HADEP	DİĞER
1995 %	44,9	40,6	8,2	4,2	2,1
1999 %	44,7	28,9	18,0	4,8	3,6
1999-1995	-0,2	-12,1	9,8	0,6	1,5

1999'da da yine blok içindeki partilere destek verdiklerini ama blok içindeki partilerin öncelik sıralamasını değiştirdiklerini gösteriyor. Bir başka deyişle blok içinde sıçrama yapan DSP'nin oy artışı ANAP ve CHP'deki oy kayıplarıyla açıklanabiliyor.

FP ve DYP'deki oy kaybı da MHP'deki oy artışını açıklıyor. bir kez daha tekrarlamak gerekirse, bu sonuçlar, FP ve DYP'den uzaklaşan seçmenlerin, karşı partiler bloğuna değil, MHP'ye yöneldiğini gösteriyor.

Bölgeler açısından değerlendirme

Seçim sonuçlarına bölgesel açıdan bakıldığında, ANAP, DSP, CHP, DTP bloğunun 1999'da Ege, Marmara ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1995'e göre oylarını artırdıkları, Akdeniz, Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde oy kaybına uğradıkları görülüyor.

FP, DYP ve BBP bloğu ise bütün bölgelerde oy kaybına uğrarken, MHP bütün bölgelerde oylarını artırdı.

HADEP ve diğer partilerin oylarındaki değişim ise Doğu Anadolu bölgesi dışındaki bölgelerde ihmal edilebilir derecede az.

Marmara bölgesinde FP, DYP ve BBP bloğu 12,6 puanlık bir oy kaybı yaşarken bunun büyük bir bölümü, MHP'ye, daha küçük bir bölümü ise ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğuna kaydı.

Ege bölgesinde de Marmara bölgesindeki benzer bir durum göze çarpıyor. FP ve DYP'den uzaklaşan seçmenlerin büyük bölümü MHP'ye, daha küçük bir bölümü de karşı bloğa yöneldi.

Akdeniz bölgesinde ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğu 1995'teki konumunu hemen hemen korudu. DYP, FP, BBP bloğu 12,7 puanlık bir oy kaybı yaşarken, MHP 12,2 puanlık bir artış sağladı. Kısaca, bu bölgedeki DYP ve RP seçmenleri bu kez MHP'yi tercih etti.

Karadeniz bölgesinde her iki blok da önemli oy kaybına uğradı. ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğu 5,2 puan, DYP, FP, BBP bloğu ise 8,8 puan kaybederken, MHP 12,7 puanlık bir artış gerçekleştirdi. Bir başka deyişle, bölge seçmenlerinin önemli bir bölümü iki bloktan da uzaklaşıp MHP'ye yöneldi.

İç Anadolu bölgesinde de Karadeniz bölgesindeki benzer bir durum yaşandı. Bölge seçmenlerinin önemli bir bölümü iki bloktan da uzaklaşıp MHP'ye

1995'te bölgelere göre oy dağılımları (%)

1995	ANAP DSP CHP	DYP RP	MHP	HADEP	DİĞER
Marmara	50.9	40.6	4.5	2.6	1.4
Ege	50.0	38.2	7.7	2.5	1.6
Akdeniz	42.2	38.3	13.5	4.4	1.6
Karadeniz	49.4	39.4	7.9	1.1	2.2
İç Anadolu	42.1	42.6	11.7	1.9	1.7
Güneydoğu	27.9	41.3	5.5	20.6	4.7
Doğu	28.2	46.2	9.0	11.2	5.4
Türkiye geneli	44.9	40.6	8.2	4.2	2.1

1999'da bölgelere göre oy dağılımları (%)

1999	ANAP DSP CHP DTP	DYP RP BBP	MHP	HADEP	DİĞER
Marmara	54.2	28.0	12.1	3.0	2.7
Ege	54.1	22.1	17.1	3.1	3.6
Akdeniz	41.4	25.6	25.7	4.5	2.8
Karadeniz	44.2	30.6	20.6	1.1	3.5
İç Anadolu	37.1	33.1	25.6	1.5	2.7
Güneydoğu	30.1	34.4	9.2	21.4	4.9
Doğu	24.2	34.1	14.9	15.5	11.3
Türkiye geneli	44.7	28.9	18.0	4.8	3.6

1999'da 1995'e göre yaşanan oy artış ve azalışları (%)

1999-1995	ANAP DSP CHP DTP	DYP RP BBP	MHP	HADEP	DİĞER
Marmara	3.3	-12.6	7.6	0.4	1.3
Ege	4.1	-16.1	9.4	0.6	2.0
Akdeniz	-0.8	-12.7	12.2	0.1	1.2
Karadeniz	-5.2	-8.8	12.7	0.0	1.3
İç Anadolu	-5.0	-9.5	13.9	-0.4	1.0
Güneydoğu	2.2	-6.9	3.7	0.8	0.2
Doğu	-4.0	-12.1	5.9	4.3	5.9
Türkiye geneli	-0.2	-12.1	9.8	0.6	1.5

yöneldi. ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğunun bölgedeki oy kaybı 5,0 puan, DYP, FP, BBP bloğunun oy kaybı ise 9,5 puan. MHP'nin sağladığı artış ise 13,9 puan. Kısaca, bölgede, her iki bloktan da MHP'ye önemli oranda oy kayması gerçekleşti.

1999 seçimleriyle 1995 seçimlerindeki oyların birbirlerini en çok benzediği bölge Güneydoğu Anadolu bölgesi. Ama, yine de bölgede DYP, FP, BBP bloğunun bir miktar oy kaybettiği ve bu oyların bir bölümünün MHP'ye, bir bölümünün de karşı bloğa yöneldiği söylenebilir.

Doğu Anadolu bölgesinde ise çok daha farklı bir tablo karşımıza çıkıyor. Bu bölgede her iki blok da ciddi sayılabilecek ölçüde oy kaybetmiş durumda: ANAP, DSP, CHP ve DTP bloğunun bölgedeki oy kaybı 4,0 puan, DYP, FP, BBP bloğunun oy kaybı ise

12,1 puan. İki bloğun toplam kaybı 16,1 puana ulaşırken MHP'deki artış sadece 5,9 puanda kalmış durumda. Buna karşılık HADEP 4,3 puanlık, diğer partiler ve bağımsızlar da 5,9 puanlık bir oy artışı sağladı. Bir başka deyişle bloklardan uzaklaşan seçmenler MHP'ye, HADEP'e, bunların dışındaki diğer partilere ve bağımsızlara yöneldi.

İŞ BANKASI MÜŞTERİLERİNE OLAĞANÜSTÜ BİR FIRSAT

**Ayda
9,95 \$'a
İnternet**

isbank.net

İ N T E R N E T E G Ü V E N L İ E R İ Ş İ M

İş Bankası müşterileri,
'internet'e artık çok daha
kolay, hızlı ve ekonomik
bir yoldan ulaşacak: **isbank.net**
Sınırsız 'internet' bağlantısı,
ücretsiz e-mail ve en hızlı
İnteraktif Bankacılık, ayda
yalnızca **9,95** ABD Doları.

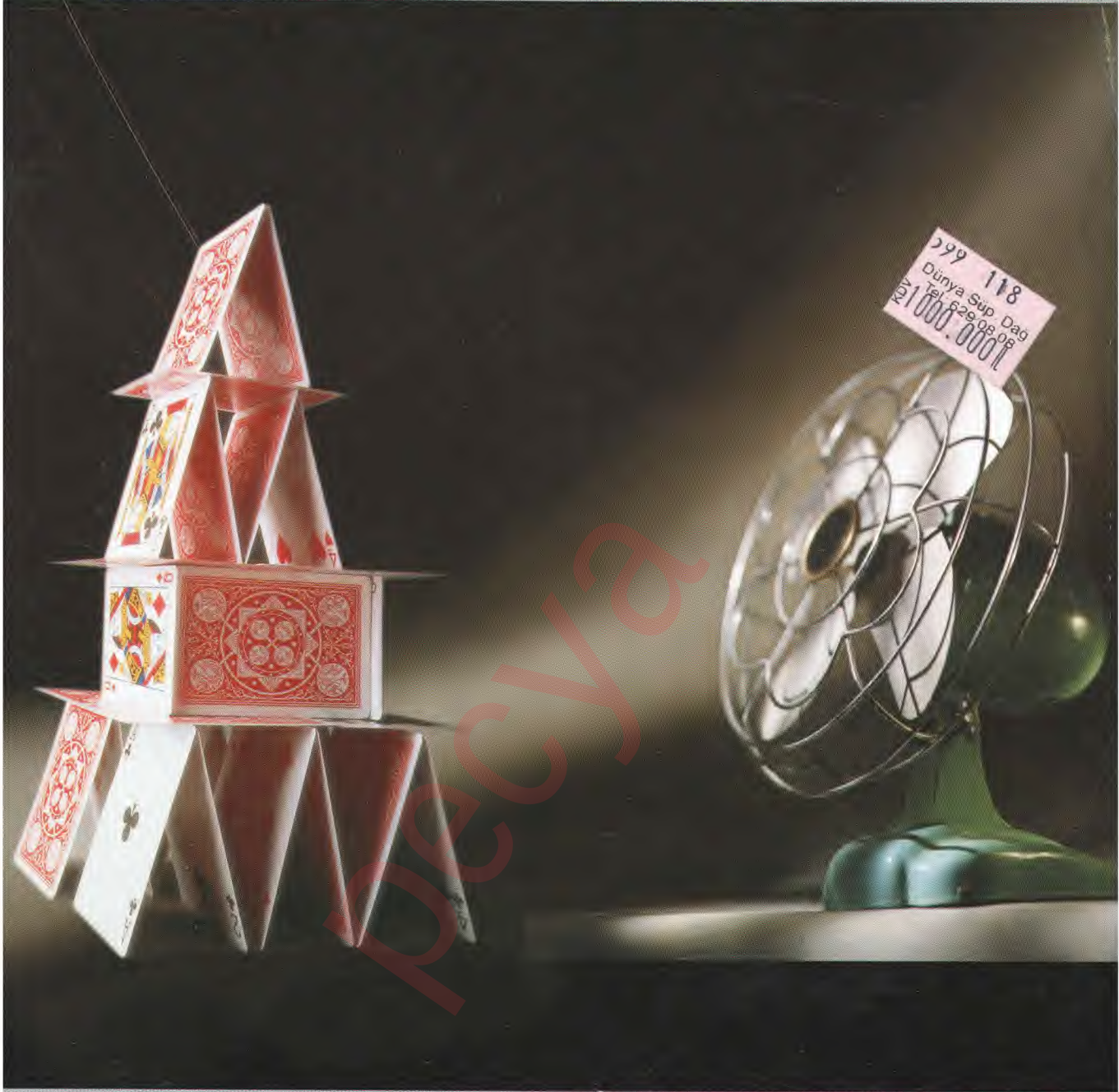

yılında

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Türkiye'nin dün, bugün, yarın...

Yatırımınızı sağlam temellere dayandırın.

Yatırımlarınız, tıpkı yapılar gibidir.
Temeli ne kadar sağlam ise, o kadar büyür.

Yatırımlarından yüksek ve güvenli verim almak isteyenler,
bilinçli portföy yönetimleri ile sonuca ulaşabilirler.

İSTANBUL
MENKUL KIYMETLER
BORSASI

<http://www.imkb.gov.tr>